

Lönebildnings- rapport

2005

Utgiven av
Konjunkturinstitutet
Stockholm 2005

Konjunkturinstitutet (KI) gör analyser och prognoser över den svenska och internationella ekonomin samt bedriver forskning i anslutning till detta. Konjunkturinstitutet är en statlig myndighet under Finansdepartementet och finansieras till största delen med statsanslag. I likhet med andra myndigheter har Konjunkturinstitutet en självständig ställning och svarar själv för de bedömningar som redovisas.

Konjunkturläget innehåller analyser och prognoser över svensk och internationell ekonomi. Rapporten publiceras fyra gånger per år, i mars, juni, augusti och december. *The Swedish Economy* är motsvarande rapport på engelska. *Analysunderlag* publiceras i anslutning till Konjunkturläget i mars, augusti och december och består av ett omfattande sifferunderlag i tabellform. I juni publiceras *Analysunderlag* endast på KI:s webbplats.

Lönebildningsrapporten ger analyser av de samhällsekonomiska förutsättningarna för svensk lönebildning. Rapporten är årlig och betecknas *Wage Formation* på engelska.

I serien *Specialstudier* publiceras rapporter som härrör från utredningar eller andra externa uppdrag. Forskningsresultat publiceras i serien *Working Paper*. Av dessa publiceras vissa i internationella vetenskapliga tidskrifter och utges då på nytt under beteckningen *Reprints*. Rapporter i dessa tre serier kan beställas utan kostnad. Flertalet publikationer kan också laddas ner direkt från Konjunkturinstitutets webbplats, www.konj.se.

Konjunkturinstitutet
Kungsgatan 12–14
Box 3116
SE-103 62 Stockholm
Telefon: 08-453 59 00
Telefax: 08-453 59 80
E-post: ki@konj.se
Hemsida: www.konj.se

ISSN 1653–3550
ISBN 91–89226–64-X

Förord

Regeringen har givit Konjunkturinstitutet uppdraget att årligen utarbeta en rapport om de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen (prop. 1999/2000:32, Lönebildning för full sysselsättning).

Syftet med rapporten är att tillhandahålla ett kvalificerat faktaunderlag som ska underlätta för arbetsmarknadens parter och Medlingsinstitutet att uppnå samsyn kring de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildning i allmänhet och löneförhandlingar i synnerhet. Detta innebär bl.a. att rapporten särskilt avser att belysa olika strukturella frågor och i mindre grad är inriktad på kortsiktiga prognoser.

I *kapitel ett* analyseras den svenska arbetsmarknaden ur olika perspektiv. *Kapitel två* fokuserar på de internationella förutsättningarna för den svenska lönebildningen. I *kapitel tre* diskuteras den långsiktiga utvecklingen av betalningsförmågan och arbetskostnaderna. I det *fjärde kapitlet* analyseras arbetsutbudet på längre sikt. *Kapitel fem* beskriver konjunkturläget 2005–2007. I rapportens *sjätte kapitel* beskrivs ett huvudscenario för den svenska ekonomin och lönebildningen 2008–2015 samt två alternativa scenarier.

Arbetet med årets rapport har letts av prognoschef Mats Dillén.

Stockholm i oktober 2005

Ingemar Hansson
Generaldirektör

Innehåll

Sammanfattning.....	7
Svensk arbetsmarknad	15
Sämre matchning av lediga jobb och arbetssökande	15
Löneflexibilitet i Sverige	27
Internationella förutsättningar för svensk lönebildning.....	35
Kapitalavkastning	36
Utvecklingen av svenska arbetskostnader i ett internationellt perspektiv ..	39
Svensk arbetsmarknad och fortsatt global specialisering	45
Effekter på sysselsättning och löner.....	50
Betalningsförmågan för arbetskostnader på medellång sikt	53
Arbetsproduktivitet	56
Förädlingsvärdepriset.....	60
Betalningsförmåga i näringslivet	64
Betalningsförmåga i offentlig sektor.....	65
Trender i arbetsutbud och arbetade timmar	67
Det trendmässiga arbetsutbudet.....	67
Sysselsättning i offentlig sektor	71
Bibehållet välfärdssystem kräver ett högre arbetsutbud.....	72
Konjunkturläget 2005–2007	75
Efterfrågeläget.....	75
Produktion och sysselsättning	79
Löner, arbetskostnader och vinster	84
Inflation och ekonomisk politik.....	90
Ekonomisk utveckling 2008–2015.....	95
Trender som styr utvecklingen 2008–2015	95
Konjunkturläget 2008	96
Produktivitet, löner och arbetade timmar 2008–2015	97
Förutsättningar för den offentliga sektorn 2008–2015	98
Försörjningsbalans 2008–2015.....	98
Penning- och finanspolitik 2008–2015.....	100
Effekter av alternativt agerande av arbetsmarknadens parter	100

Fakta- och fördjupningsrutor

Tidsbegränsade anställningar	23
Orsaker till nominell lönestelhet	32
Arbetskostnaden i Sverige och andra EU-länder	41
Stor osäkerhet i lönestatistiken.....	43
Outsourcing som skäl till att minska antalet anställda.....	51
Definition av betalningsförmåga.....	56
Ekonomiska drivkrafter för arbete	83

Sammanfattning

Avkastningen på investeringar i Sverige bedöms 2005 vara internationellt konkurrenskraftig och de svenska arbetskostnaderna är balanserade. Näringslivet förmår trendmässigt att bära timlöneökningar på ca 4 procent per år i genomsnitt under 2006–2015.

Om timlönerna stiger 1 procentenhet snabbare tre år i följd medför detta en högre arbetslöshet och ett produktionsbortfall på sammantaget drygt 40 miljarder kronor.

Om arbetsmarknadens parter fäster ökad vikt vid att minska arbetslösheten, är det möjligt att sänka jämviktsarbetslösheten till priset av en något lägre real timlön. 1 procentenhets lägre jämviktsarbetslöshet medför att BNP då blir permanent knappt 1 procent högre och skatterna kan sänkas, eller utgifterna höjas, med 16 miljarder kronor.

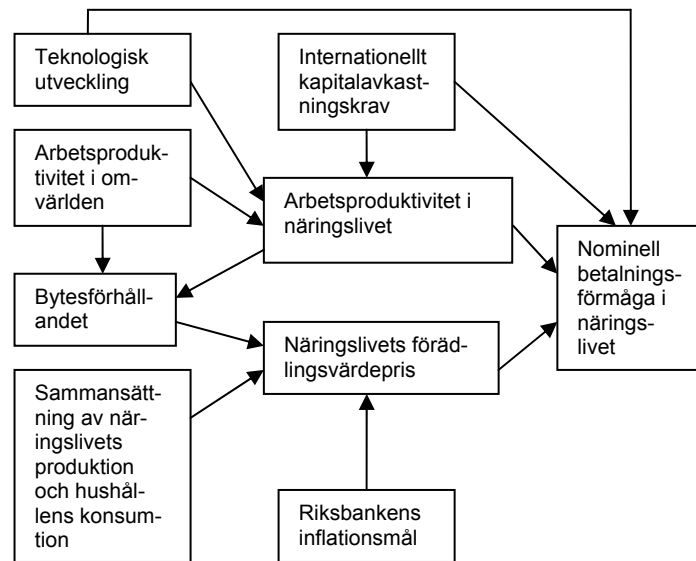
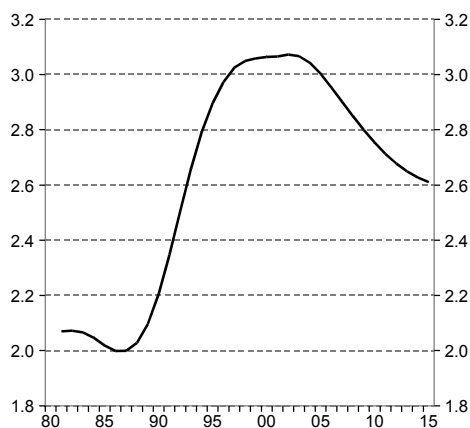
Den samhällsekonomiska utvecklingen i Sverige påverkas i hög grad av hur lönebildningen fungerar. Arbetsmarknadens parter kan bidra till att varaktigt pressa tillbaka arbetslösheten och därmed höja sysselsättningen. För att arbetslösheten och sysselsättningen ska utvecklas på ett samhällsekonomiskt fördelaktigt sätt är det viktigt att arbetskostnaden inte överstiger betalningsförmågan för arbetskostnader i näringslivet. Alltför hög arbetskostnad medför att avkastningen på investerat kapital blir lägre i Sverige än i omvärlden, vilket hämmar investeringarna, tillväxten och sysselsättningen.

Utvecklingen av betalningsförmågan i näringslivet

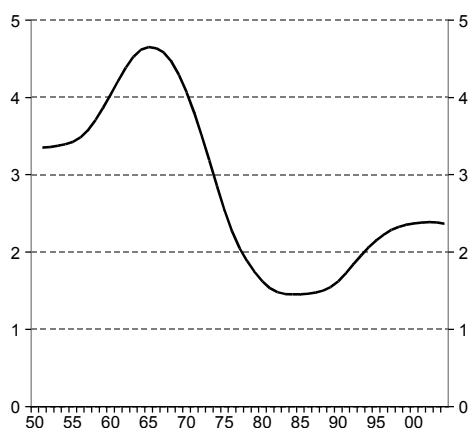
I figur 1 sammanfattas bestämningen av den trendmässiga utvecklingen av betalningsförmågan för arbetskostnader i det svenska näringslivet.

I ett längre perspektiv bestämmer det internationella kapitalavkastningskravet avkastningen på investeringar i Sverige. Därmed påverkar avkastningskravet näringslivets betalningsförmåga för arbetskostnader. Ett stigande internationellt avkastningskrav bromsar kapitalbildningen och därmed betalningsförmågan.

Figur 1 Faktorer bakom den trendmässiga utvecklingen av betalningsförmågan i näringslivet

Diagram 1 Produktivitet, näringslivet
Årlig procentuell förändring

Anm. Trend beräknad med HP-filter.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunktur-institutet.

Diagram 2 BNP per arbetad timme
Årlig procentuell förändring

Anm. Trend beräknad med HP-filter.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunktur-institutet.

Anm: Under förutsättning att arbetskostnadens andel av förädlingsvärdet är konstant, summerar förändring i arbetsproduktivitet och förändring i förädlingsvärdepris till förändring i betalningsförmåga. Om arbetskostnadsandelen minskar (ökar) trendmässigt, t.ex. som en följd av den teknologiska utvecklingen, stiger betalningsförmågan långsammare (snabbare) än summan.

Avkastningen på investeringar i Sverige bedöms vara internationellt konkurrenskraftig 2005. De svenska arbetskostnaderna bedöms således vara balanserade och det svenska näringslivet är internationellt konkurrenskraftigt. Den svaga sysselsättningsutvecklingen de senaste åren beror således inte på alltför höga arbetskostnader. Orsaken är i stället en svag konjunktur och sysselsättningen kommer att öka när konjunkturen förbättras. Eftersom arbetskostnaderna bedöms vara i balans 2005 kan arbetskostnaderna framöver öka i takt med den trendmässiga utvecklingen av näringslivets betalningsförmåga. Arbetskostnaderna bedöms därmed kunna öka med summan av ökningen i arbetsproduktiviteten och ökningen av näringslivets förädlingsvärdepriser.

Även andra omvärldsfaktorer än det internationella kapitalavkastningskravet påverkar betalningsförmågan i det svenska näringslivet. Om t.ex. produktivitetstillväxten i omvärlden ökar snabbare tenderar detta bidra till att arbetsproduktiviteten, och därmed betalningsförmågan, stiger snabbare också i Sverige.

Arbetsproduktiviteten bestämmer i hög grad näringslivets betalningsförmåga. Under den senaste 10-årsperioden har arbetsproduktiviteten utvecklats starkt jämfört med under 1980-talet (se diagram 1). Det är dock värt att notera att utvecklingen inte har varit anmärkningsvärt hög i ett längre tidsperspektiv (se diagram 2). Det är snarare så att 1980-talet utmärkte sig som ett ovanligt svagt decennium. Den snabba produktivitetens utvecklingen under den senaste 10-årsperioden förklaras bl.a. av den ex-

ceptionella utvecklingen inom den s.k. IKT-sektorn (sektorn för informations- och kommunikationsteknologi). Men även inom t.ex. läkemedels- och fordonsindustrin växade produktivitetens utvecklingen upp markant under 1990-talet.

Framöver väntas den snabba utvecklingen i IKT-sektorn gradvis mattas av, vilket bidrar till att produktivitetstillväxten i näringslivet dämpas under den kommande 10-årsperioden. Under 2006–2015 bedöms arbetsproduktiviteten öka med i genomsnitt 2,7 procent per år, vilket är något långsammare än under 1990-talet, men fortsatt starkare än under 1980-talet (se diagram 1). Den goda produktivitetstillväxten bidrar i sin tur till att betalningsförmågan i näringslivet fortsätter att utvecklas förhållandevis starkt under perioden.

Produktivitetens utvecklingen i det svenska näringslivet väntas också bli något högre än genomsnittet för Sveriges viktigaste handelspartners på de internationella marknaderna. Stark produktivitetens utveckling går oftast hand i hand med en svagare prisutveckling. Den något starkare produktivitetens utvecklingen i Sverige leder därför till att det svenska bytesförhållandet fortsätter att försvagas (se diagram 3). Det fallande bytesförhållandet bidrar till att förädlingsvärdepriserna stiger långsammare än konsumentpriserna, vilket bromsar näringslivets betalningsförmåga.

Riksbankens mål är att konsumentpriserna ska stiga med 2 procent per år (med ett toleransintervall på ± 1 procentenhet). Näringslivets förädlingsvärdepris bedöms stiga med i genomsnitt 1,6 procent per år under 2006–2015.

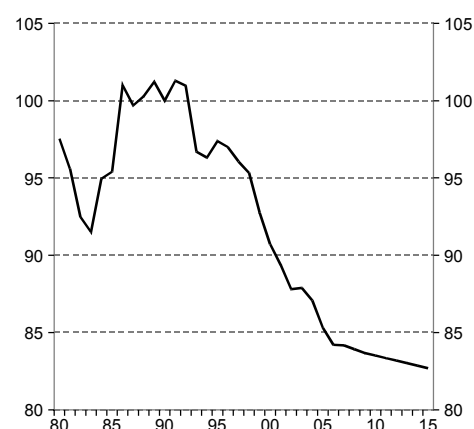
Sammantaget medför detta att näringslivets betalningsförmåga trendmässigt stiger med i genomsnitt 4,3 procent per år under perioden. Denna bedömning omgärdas dock av betydande osäkerhet. Vid alternativa, högst realistiska, antaganden ökar näringslivets betalningsförmåga med mellan 3,8 och 4,5 procent per år.

Det bör poängteras att betalningsförmågans utveckling avser näringslivet i genomsnitt. Naturligtvis kommer utvecklingen att vara olika i olika branscher, vilket bidrar till en fortsatt strukturomvandling. Det bör också poängteras att betalningsförmågans utveckling avser det samlade utrymmet för ökade arbetskostnader per arbetad timme, dvs. inte bara avtalade löneökningar eller höjda arbetsgivaravgifter. Exempelvis leder en arbetstidsförkortning liksom ökade pensionsförmåner till att arbetskostnaderna per arbetad timme ökar.

Timlönerna ökar inte lika snabbt

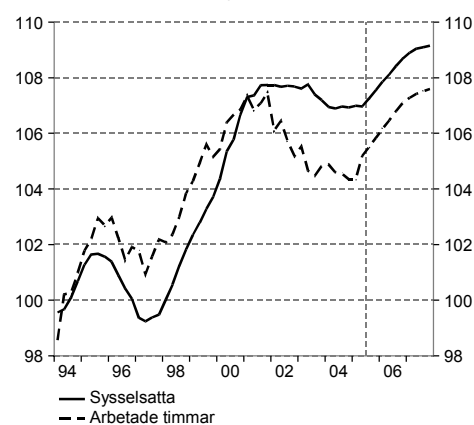
Beräkningarna gäller arbetskostnaderna per timme enligt nationalräkenskaperna. Statistikskillnader och sammansättningseffekter medför att timlönerna enligt konjunkturlönestatistiken trendmässigt bedöms öka 0,3 procentenheter mindre per år än arbetskostnaderna. Beräkningarna indikerar således att näringslivet förmår bära timlöneökningar på 4,0 procent per år

Diagram 3 Bytesförhållande
Index 1990=100

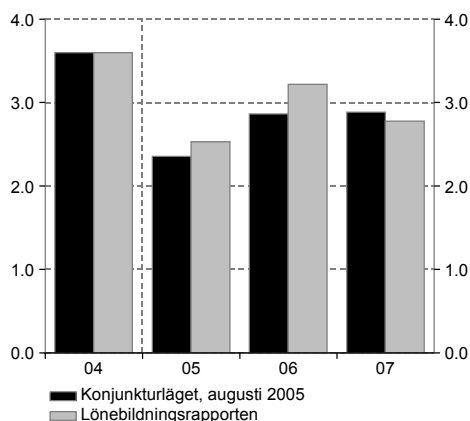
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 4 Arbetade timmar och sysselsatta
Index 1994=100, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 5 BNP
Årlig procentuell förändring

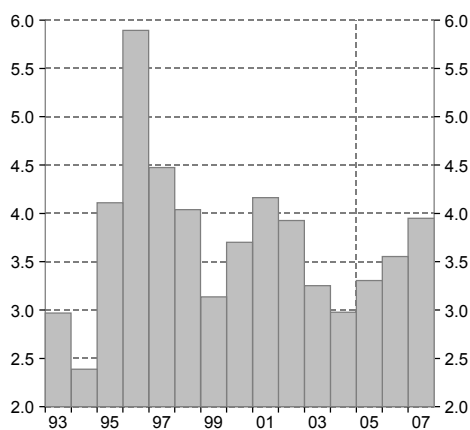
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 6 Öppen arbetslöshet enligt nya AKU
Procent av arbetskraften, säsongrensade kvartalsvärden

Anm. Den historiska serien är länkad bakåt av Konjunkturinstitutet med 0,4 procentenheter.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 7 Timlön i näringslivet
Årlig procentuell förändring

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

2006–2015, eller mellan 3,5 och 4,2 procent per år vid högst realistiska alternativa antagande. Detta inkluderar löneökningar utöver avtal.

Löner i Sverige och i omvärlden

En vanlig föreställning är att arbetskostnaderna bör öka lika mycket i Sverige som i euroområdet. Denna syn sammanfaller med den här beräknade betalningsförmågan för svenskt näringsliv bara om betalningsförmågan i euroområdet utvecklas lika snabbt. Detta förutsätter att arbetsproduktiviteten och förädlingsvärdepriserna i näringslivet sammantaget utvecklas lika snabbt i Sverige och i euroområdet, vilket inte varit fallet de senaste åren. I ett längre tidsperspektiv kan det dock vara rimligt att anta att skillnaden inte är alltför stor, även om det något lägre inflationsmålet i euroområdet bidrar till att betalningsförmågan i näringslivet utvecklas långsammare i euroområdet än i Sverige.

På bransch- och företagsnivå kan internationella lönejämförelser naturligtvis ändå vara av stort intresse, eftersom växelkursen då kan ses som given. Arbetskostnaderna i Sverige är något högre än i EU och särskilt mycket högre än i de nya medlemsländerna. Detta bidrar till en fortgående strukturomvandling av det svenska näringslivet, men ger inte upphov till någon bestående brist på arbetskraftsefterfrågan i Sverige.

Svensk ekonomi återhämtar sig

Ökningen av arbetskostnaderna i näringslivet kan avvika från den trendmässiga ökningen, t.ex. till följd av konjunkturella obalanser. Den svenska ekonomin befinner sig fortfarande i en återhämtningsfas. Arbetsmarknaden är konjunkturellt svag, även om nedgången i sysselsättning och antalet arbetade timmar nu har brutits (se diagram 4).

BNP-tillväxten i år revideras nu upp till 2,5 procent (se diagram 5). Det beror i huvudsak på att hushållens konsumtion utvecklas något starkare än vad som tidigare förutsetts. För 2006 revideras BNP-prognosen upp till 3,2 procent, främst som en konsekvens av en mer expansiv finanspolitik. Under 2007 dämpas tillväxten något till 2,8 procent. Den jämförelsevis starka tillväxten medför att resursutnyttjandet gradvis stiger och i stort sett normaliseras 2007.

Arbetslösheten faller från 5,9 procent 2005 till 4,7 procent 2007 (se diagram 6). Den snabbt fallande arbetslösheten beror främst på att de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna ökar snabbt, vilket bidrar till att sysselsättningen stiger med 1,0 procent 2006 och 0,7 procent 2007. Men de kraftigt ökade åtgärderna håller också tillbaka utbudet av arbetskraft. Trots att den öppna arbetslösheten faller till 4,7 procent stiger därför den reguljära sysselsättningsgraden måttligt till 77,5 procent 2007, vilket är långt

under målet på 80 procent. Eftersom arbetslösheten ligger nära jämviktsarbetslösheten 2007 bedöms skillnaden mellan den faktiska sysselsättningsgraden och målet på 80 procent till helt övervägande del bero på strukturella faktorer.

Det successivt stramare läget på arbetsmarknaden innebär att timlönerna stiger allt snabbare. 2005 ökar de med 3,3 procent, 2006 med 3,6 procent och 2007 med 3,9 procent (se diagram 7). Den stigande löneökningstakten och den gradvis allt starkare konjunkturen medför också att inflationen blir successivt högre (se diagram 8).

Den expansiva finanspolitiken bidrar också till stigande inflation, men inflationen mätt med UND1X exklusive energipriser ligger ändå något under Riksbankens inflationsmål på ett till två års sikt. Mot bakgrund av att inflationen uppgår till två procent först i slutet av 2007, och att arbetsmarknaden är i det närmaste balanserad, bör reporäntan lämnas oförändrad. Om konjunkturen utvecklas enligt föreliggande prognos bör styrräntan börja höjas i april 2006.

Den expansiva finanspolitiken medför också att det offentliga sparandet understiger 2 procent av BNP. Det är önskvärt att det offentliga sparandet ökar så att det närmar sig målet om ett överskott på 2 procent i genomsnitt över en konjunkturcykel.

Under 2005–2007 stiger resursutnyttjandet gradvis och den svenska ekonomin befinner sig i ett balanserat konjunkturläge 2007. Kapitalavkastningen och därmed också reallönerna i näringslivet bedöms då också vara balanserade.

Långsiktig BNP-tillväxt avgörs av arbetsutbud och produktivitet

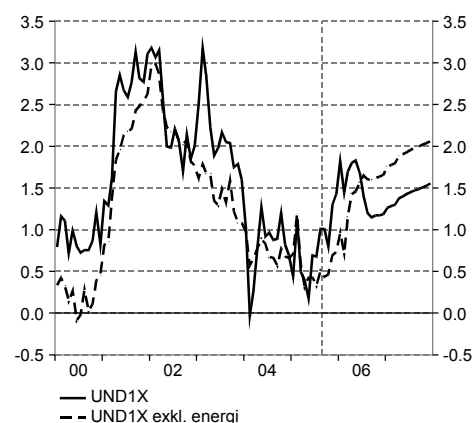
Utvecklingen av BNP fram till och med 2015 bestäms i hög grad av hur arbetsutbudet och arbetsproduktiviteten utvecklas. Vid en demografisk framskrivning ökar antalet arbetade timmar trendmässigt med 0,1 procent per år i genomsnitt 2006–2015 (se diagram 9). Den svaga utvecklingen av antalet arbetade timmar förklaras främst av att befolkningen i arbetsför ålder växer långsamt. Eftersom arbetsproduktiviteten stiger med i genomsnitt 2,1 procent per år växer BNP trendmässigt med i genomsnitt 2,2 procent per år under 2006–2015.

Den demografiska utvecklingen sätter press på de offentliga finanserna framöver. Vid oförändrad standard för offentlig konsumtion och i huvudsak oförändrade skatte- och transfereringsregler försvagas de offentliga finanserna mellan 2008 och 2015 (se diagram 11). Detta beror bl.a. på att den åldrande befolkningen medför stigande offentlig konsumtion som andel av BNP. För att uppnå målet om 2 procents sparande 2015 krävs budgetförstärkningar på 2,3 procent av BNP motsvarande 76 miljarder kronor i dagens penningvärde.

I huvudscenariot för utvecklingen under 2008–2015 förutses att arbetskostnaderna i näringslivet i genomsnitt ökar med

Diagram 8 UND1X

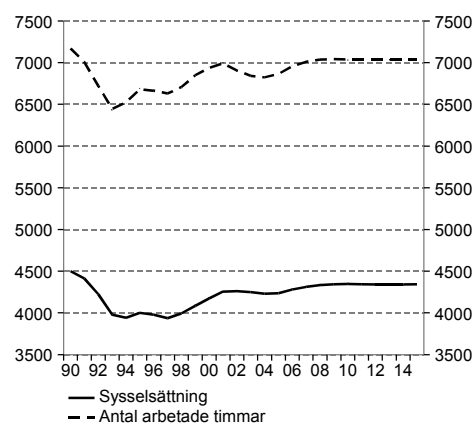
Årlig procentuell förändring, månadsvärden

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 9 Sysselsättning och antal arbetade timmar

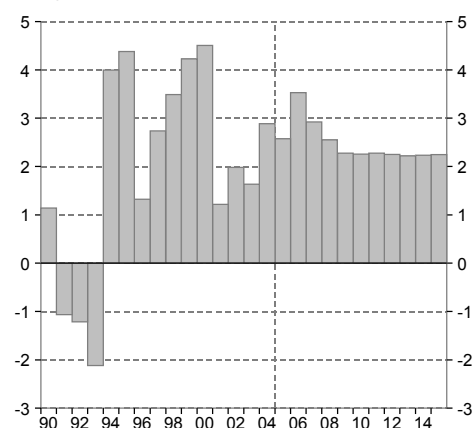
Tusental respektive miljoner

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

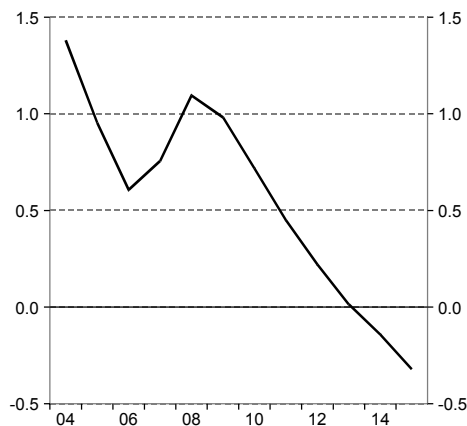
Diagram 10 BNP

Årlig procentuell förändring, fasta priser, kalenderkorrigerade värden

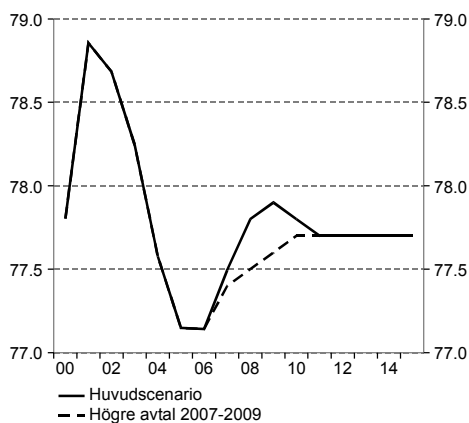
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 11 Offentlig finansiellt sparandet
Procent av BNP

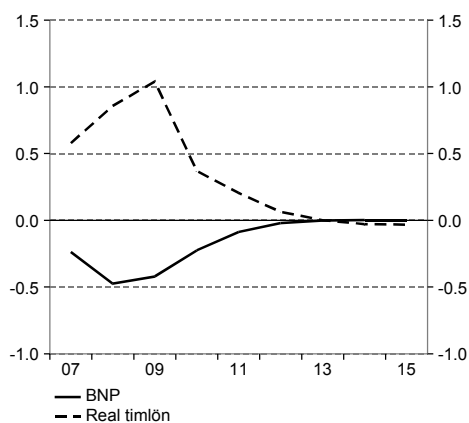
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 12 Reguljär sysselsättningsgrad
20–64 år
Procent av befolkningen

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 13 Högre avtal 2007–2009
Procentuell avvikelse från huvudscenariot

Källa: Konjunkturinstitutet.

4,3 procent per år, dvs. i linje med den trendmässiga utvecklingen av betalningsförmågan för arbetskostnader. Som nämnts tidigare bedöms detta motsvara ca 4,0 procent per år i termer av timlöner enligt Konjunkturlönestatistiken, inklusive löneökningar utöver förbundsavtal.

Arbetsmarknadens parter påverkar arbetslösheten

I huvudscenariot uppgår arbetslösheten till ca 4,7 procent 2007–2015. Arbetslösheten beror dock på hur arbetsmarknadens parter agerar. Om t.ex. de avtalsmässiga lönerna i näringslivet ökar 1 procentenhet snabbare per år än i huvudscenariot under åren 2007–2009 så blir arbetslösheten högre. Högre löneökningar medför högre inflationstryck. Därmed ökar Riksbanken reporäntan så att investeringarna och exporten och därmed sysselsättningen försvagas (se diagram 12). Den högre arbetslösheten dämpar inflationen och så småningom sjunker arbetslösheten tillbaka till sin jämviktsnivå (se diagram 13).

Ett annat samhällsekonomiskt mer fördelaktigt alternativ är att arbetsmarknadens parter agerar så att löneökningarna leder till en inflation över två procent först när arbetslösheten understiger 3,7 procent i stället för som i huvudscenariot 4,7 procent. Jämviktsarbetslösheten är således en procentenhet lägre till följd av en bättre fungerande lönebildning. Sysselsättningen blir därmed också en procentenhet högre och BNP blir ca 0,8 procent högre på lång sikt (se diagram 14 och 15). Den reala timlönen blir något lägre men den sammanlagda reallönesumman blir ändå högre på grund av den högre sysselsättningen. Den lägre arbetslösheten och högre sysselsättningen leder till motsvarande högre offentlig konsumtion och ger därtill ett utrymme för skattesänkningar eller transfereringsökningar med ca 10 miljarder kronor jämfört med huvudscenariot.

Analyserna visar vilken viktig roll lönebildningen och arbetsmarknadens parter har för arbetslösheten och sysselsättningen. Det är samhällsekonomiskt viktigt att arbetskostnaderna inte stiger snabbare än vad betalningsförmågan i näringslivet medger. Arbetsmarknadens parter kan bidra till att permanent få fler personer i arbete genom att agera så att lönebildningen är förenlig med stabil inflation på 2 procent vid en lägre arbetslöshet.

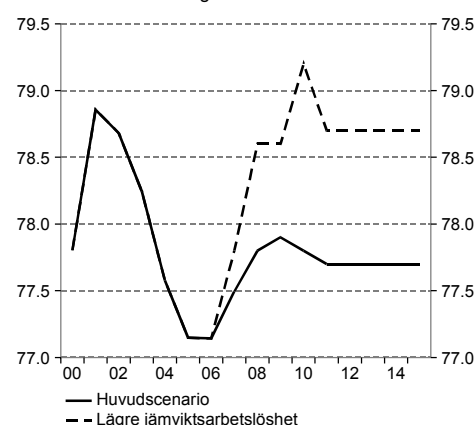
Arbetsmarknadens parter kan påverka sysselsättningen och arbetslösheten även på andra sätt. En flexibel arbetsmarknad med hög rörlighet mellan branscher, regioner och yrken underlättar matchningen av arbetslösa och lediga platser. Låg rörlighet riskerar att leda till att arbetslöshet och bristsituationer uppstår samtidigt på arbetsmarknaden, vilket håller uppe arbetslösheten. På samma sätt kan bristande löneflexibilitet bidra till hög arbetslöshet och låg sysselsättning.

För att kunna uppfylla utfästelserna i de svenska välfärdssystemen utan skatte- eller avgiftshöjningar krävs att antalet arbetade timmar utvecklas betydligt starkare än i huvudscenariot.

Detta kräver högre sysselsättning och därmed ett högre arbetsutbud än i huvudscenariot. I samtliga dessa frågor har arbetsmarknadens parter en viktig roll att spela för att i ett långsiktigt perspektiv hålla nere arbetslösheten och öka sysselsättningen.

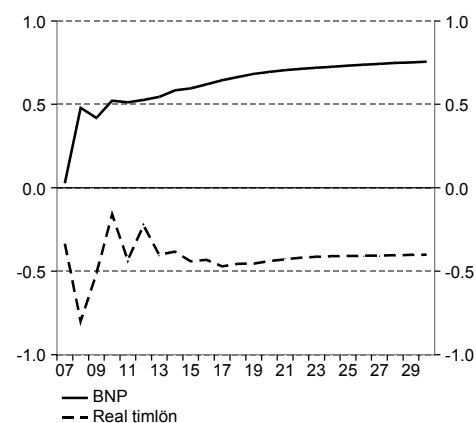
Mot denna bakgrund, och med hänsyn till osäkerheten, rekommenderar Konjunkturinstitutet att arbetsmarknadens parter verkar för betydligt lägre löneökningar än i huvudscenariot. För att inte försämra parternas möjligheter att uppnå en samhälls-ekonomiskt väl fungerande lönebildning rekommenderas regeringen och riksdagen att undvika regeländringar som sammantaget höjer arbetskostnaderna.

Diagram 14 Reguljär sysselsättningsgrad 20–64 år
Procent av befolkningen

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 15 Lönebildning med lägre jämviktsarbetslöshet
Procentuell avvikelse från huvudscenariot

Källa: Konjunkturinstitutet.

Svensk arbetsmarknad

En väl fungerande arbetsmarknad utmärks av att sysselsättningen kan vara hög och arbetslösheten låg utan att lönerna ökar så mycket att inflationen överskrider 2 procent. Ekonomin påverkas ständigt av olika typer av störningar som påverkar sysselsättningen i olika branscher, regioner och yrken. En flexibel lönebildning som stimulerar rörlighet och möjliggör relativlöneförändringar mellan olika branscher, regioner och yrken innebär att arbetslösheten kan vara låg även vid en förhållandevis snabb strukturomvandling. Flexibiliteten på arbetsmarknaden och lönebildningens funktionssätt avspeglas i den s.k. jämviktsarbetslösheten, dvs. den arbetslöshet som är förenlig med en stabil inflation på 2 procent. Jämviktsarbetslösheten bestäms bl.a. av hur lönebildningen fungerar samt av hur effektiv matchningen av arbetslösa och lediga platser är. Det finns tecken på att matchningen på den svenska arbetsmarknaden försämrats på 1990-talet jämfört med 1980-talet, vilket innebär en högre jämviktsarbetslöshet.

Hur väl matchningen fungerar beror bl.a. på rörligheten mellan regioner, branscher och yrken. En låg rörlighet riskerar att leda till att arbetslöshet och bristsituationer uppstår samtidigt på olika delar av arbetsmarknaden, vilket bidrar till en hög jämviktsarbetslöshet. På samma sätt bidrar bristande flexibilitet i relativlönerna eller i genomsnittlig reallön till högre arbetslöshet. I början av 1990-talet infördes en ny stabiliseringspolitik med ett lågt inflationsmål vilket kan ha minskat löneflexibiliteten eftersom nominella löner kan vara stela neråt.

I detta kapitel undersöks olika faktorer som kan förklara varför jämviktsarbetslösheten är högre idag jämfört med 1980-talet. I en fördjupningsruta belyses utvecklingen av tidsbegränsade anställningar och dess tänkbara effekter på jämviktsarbetslösheten.

Sämre matchning av lediga jobb och arbetsökande

Olika trögheter på arbetsmarknaden bidrar till att anpassningen till förändrade omständigheter kan ta relativt lång tid. En viktig faktor är att arbetskraften är olika avseende bl.a. utbildning, yrkeskompetens och geografisk hemvist. Detta innebär att det kan ta tid för arbetsgivare att rekrytera ny personal och för en arbetslös att finna ett nytt arbete. Detta är särskilt viktigt där den relativa efterfrågan på arbetskraft skiljer sig åt, exempelvis geografiskt eller branschmässigt. Geografisk rörlighet samt möjlighet och incitament till omskolning är viktiga faktorer som kan underlätta anpassningen till olika förändringar och därmed bidra till hög sysselsättning och låg arbetslöshet.

Diagram 16 Beveridgekurva
Vakanser

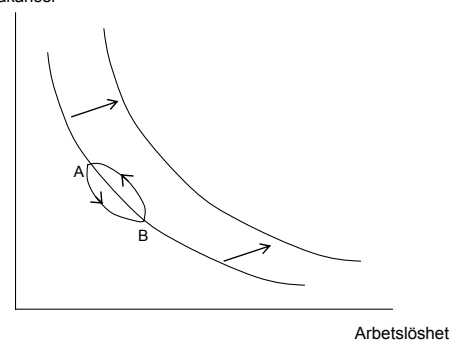
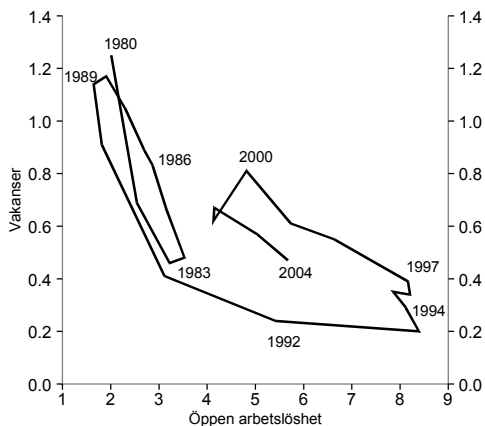
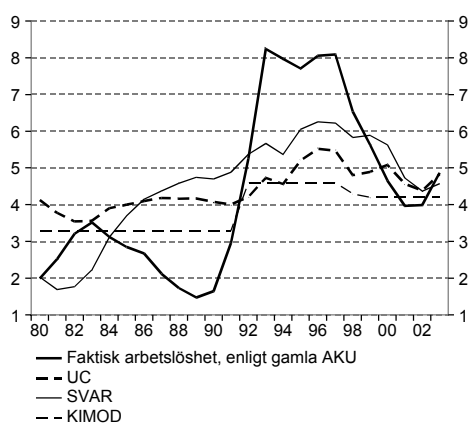

Diagram 17 Beveridgekurva 1980-2004
Procent av arbetskraften

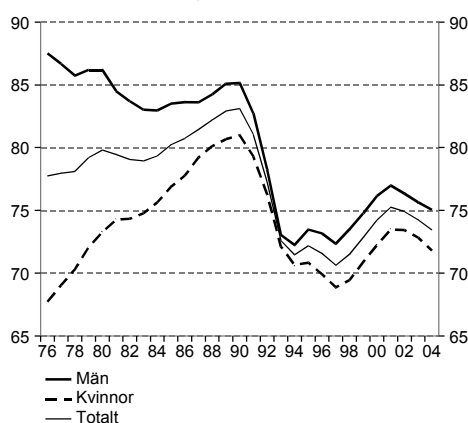
Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 18 Olika uppskattningar av jämvikts-
arbetslösheten
Procent av arbetskraften

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 19 Sysselsatta
Procent av befolkningen 16-64 år

Källa: Statistiska centralbyrån.

Matchningsprocessen på arbetsmarknaden illustreras ofta av sambandet mellan vakanser och arbetslöshet, den s.k. Beveridgekurvan (se diagram 16). Ju färre vakanser som finns, desto lägre är sannolikheten för en person att finna ett arbete, dvs. desto högre blir arbetslösheten. Beveridgekurvan lutar därför neråt. Genom att studera utvecklingen av vakanser och arbetslöshet erhålls information om huruvida förändringar på arbetsmarknaden är av konjunkturrell eller strukturell natur. En konjunkturrell förändring innebär att arbetslöshet och vakanser rör sig i motsatt riktning och efter en övergångsperiod återvänder till en given Beveridgekurva. En strukturell förändring, som t.ex. en försämrade matchningsprocess på grund av minskad rörlighet hos arbetskraften, innebär i stället att Beveridgekurvan förskjuts utåt. Detta innebär att en given mängd vakanser är förknippad med högre arbetslöshet.

Under 1980-talet kan tydliga konjunkturrella rörelser noteras utan att kurvan förskjuts utåt. I början av 1990-talet tycks det däremot skett ett skift utåt av kurvan (se diagram 17). Detta indikerar försämrade matchning på arbetsmarknaden, vilket skulle innebära att jämviktsarbetslösheten sedan början av 1990-talet är högre än under 1980-talet.

Det är svårt att ekonometriskt skatta stabila relationer mellan jämviktsarbetslösheten och olika förklaringsfaktorer. Skattningar bör därför tolkas med försiktighet. Det olika skattningar av jämviktsarbetslösheten har gemensamt är dock att de indikerar att nivån är högre idag än på 1980-talet (se diagram 18 och fördjupningsrutan "Tre ekonometriska skattningar av jämviktsarbetslösheten" i *Lönebildningen – Samhällsekonomiska förutsättningar i Sverige 2004*).

Utvecklingen på den svenska arbetsmarknaden

Från mitten av 1970-talet fram till 1990 ökade sysselsättningen trendmässigt, främst till följd av kvinnors stigande arbetskraftsdeltagande. Sysselsättningsgraden för kvinnor ökade från knappt 68 procent 1976 till 81 procent 1990 medan sysselsättningsgraden för män minskade något (se diagram 19). Arbetslösheten var under denna period låg och förhållandevis stabil och uppgick till mellan två och tre procent av arbetskraften. Arbetslösheten var ungefär lika låg för kvinnor och män (se diagram 20).

Arbetsmarknadssituationen försämrades dramatiskt under 1990-talets första hälft i samband med den ekonomiska krisen. Mellan 1990 och 1994 föll sysselsättningen med drygt 12 procent, vilket innebär att mer än 500 000 arbetstillfällen försvann från den svenska arbetsmarknaden. Fallet i sysselsättningen drabbade män i högre utsträckning än kvinnor. 1993 var skillnaden i andelen sysselsatta kvinnor och män mindre än en procentenhet. Arbetslösheten steg från två procent av arbetskraften 1990 till åtta procent 1993. Arbetslösheten ökade mer för män än för kvinnor. Under perioden 1994–1997 fortsatte

arbetslösheten öka för kvinnor medan den sjönk tillbaka för männen. Samtidigt fortsatte sysselsättningsgraden att minska för kvinnor medan männens sysselsättningsgrad stabiliserades. I samband med konjunkturuppgången under slutet av 1990-talet ökade sysselsättningen för både män och kvinnor och arbetslösheten föll tillbaka.

Andelen av befolkningen i arbetsför ålder (16–64 år) som befinner sig utanför arbetskraften ökade i samband med den ekonomiska krisen och har därefter legat kvar på en hög nivå (se diagram 21). Det är framför allt andelen sjuka och avtalspensionärer som har ökat men även andelen heltidsstuderande har stigit. Andelen övriga utanför arbetskraften¹ har däremot sjunkit tillbaka till i stor sett samma nivå som på slutet av 1980-talet (se diagram 22).

Ökningen av andelen heltidsstuderande och andelen sjuka och avtalspensionärer förefaller varaktig. Under 1990-talet reformerades gymnasieskolan, vilket bland annat innebar att alla reguljära gymnasieutbildningar blev treåriga. Det skedde samtidigt en kraftig expansion av högskolan. Andelen sjuka och avtalspensionärer har ökat främst genom att många långtidssjuka har lämnat arbetskraften genom förtidspensionering.

Regionala skillnader

Sysselsättningen och arbetslösheten har sedan 1980-talet utvecklats på ett likartat sätt men är olika höga i olika regioner i landet.² Regionala sysselsättningsskillnader verkar vara beständiga och har snarast ökat de senaste 15 åren. De regionala skillnaderna i arbetslöshet har däremot inte ökat under denna period.

Befolkningsutvecklingen påverkar självklart de regionala förutsättningarna. Den andel av befolkningen som bor i storstads-länen ökar trendmässigt medan andelen minskar i skogslänen och är i stort sett konstant i övriga län (se tabell 1).

Tabell 1 Befolkningen i olika regioner

Andel av totala befolkningen

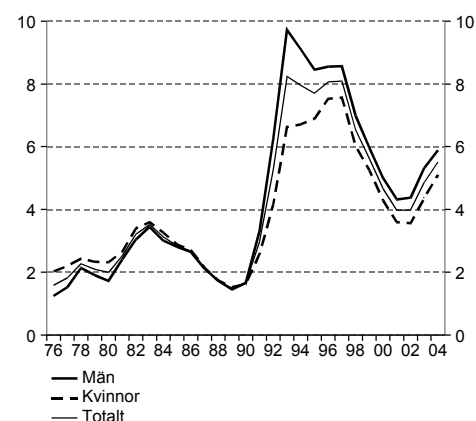
	1987	1990	1995	2000	2004
Storstadslän	49,1	49,3	49,8	50,6	50,6
Skogslän	20,6	20,3	19,9	19,2	19,1
Övriga län	30,3	30,4	30,3	30,2	30,3

Källa: Statistiska centralbyrån

¹ I gruppen övriga utanför arbetskraften ingår enligt AKU (t.o.m. 2004) exempelvis hemarbetande, lediga och personer som arbetar eller vistas utomlands.

² Den regionala indelningen i detta kapitel är för åskådighetens skull grov och avser skogslän, storstadslän och övriga län. Självklart finns stora skillnader även inom dessa regioner. Skogslän innefattar Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands, Västernorrlands, Gävleborgs, Dalarnas och Värmlands län. Storstadslän innefattar Stockholms, Skåne och Västra Götalands län.

Diagram 20 Arbetslösa
Procent av arbetskraften

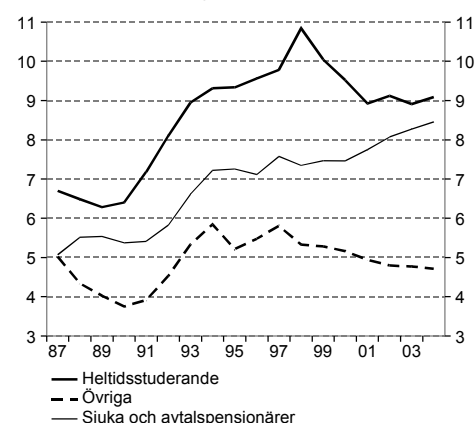
Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 21 Personer utanför arbetskraften
Procent av befolkningen 16-64 år

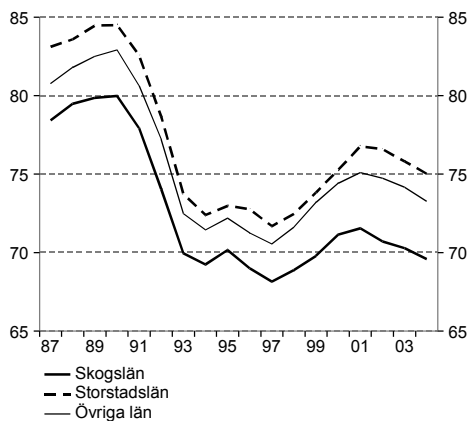
Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 22 Personer utanför arbetskraften
Procent av befolkningen 16-64 år

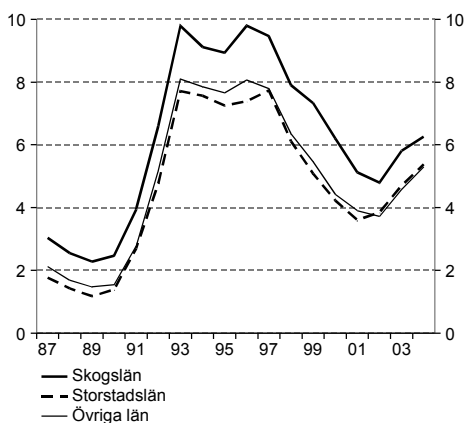
Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 23 Sysselsatta
Procent av befolkningen 16-64 år i respektive län

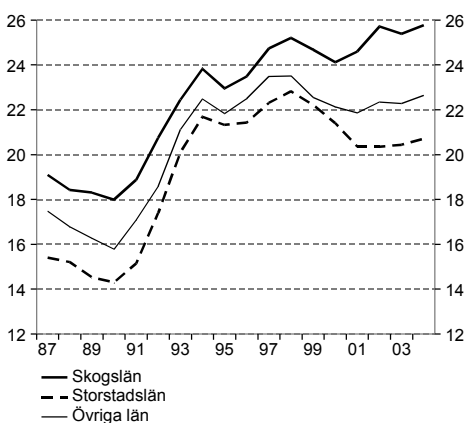
Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 24 Arbetslösa
Procent av arbetskraften i respektive län

Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 25 Personer utanför arbetskraften
Procent av befolkningen i respektive län

Källa: Statistiska centralbyrån.

Andelen sysselsatta i skogslän är betydligt lägre än i storstadslän och övriga län och skillnaden har ökat jämfört med slutet av 1980-talet (se diagram 23). 2004 var andelen sysselsatta i skogslän nära 5,5 procentenheter lägre än i storstadslän. Andelen arbetslösa i skogslän är klart högre än i storstadslän och övriga län (se diagram 24). Jämfört med slutet av 1980-talet har skillnaden i arbetslösheten minskat något. Andelen personer i arbetsför ålder som befinner sig utanför arbetskraften är högre i skogslän än i storstadslän och övriga län. Det kanske mest iögonfallande är att denna andel fortsätter att öka i skogslän (se diagram 25). I storstadslän och övriga län har andelarna sjunkit tillbaka något sedan slutet av 1990-talet men de är fortfarande mycket högre än i slutet av 1980-talet.

Arbetsmarknadspolitiska åtgärder minskar den öppna arbetslösheten. Summan av antalet personer i åtgärder och antalet arbetslösa visar ännu större regionala skillnader, dvs. det är en betydligt högre andel av arbetskraften som är arbetslösa eller i åtgärder i skogslän jämfört med storstadslän (se diagram 26).

Arbetslösheten består i högre grad av långtidsarbetslösa i skogslän och i högre grad av korttidsarbetslösa i storstadslän. Detta tyder på att omsättningen på arbetskraft, dvs. flödet in och ut ur arbetslöshet är högre i storstadslän än i skogslän. Den högre andelen långtidsarbetslösa i skogslän tyder på att den strukturella arbetslösheten är högre där än i resten av Sverige.

Mellan olika regioner finns stora skillnader i branschstruktur vilket bl.a. påverkar den lokala arbetsmarknadens konjunkturskänslighet. Till exempel uppgår andelen sysselsatta inom verkstadsindustri 2004 till 6,6 procent i storstadslänen men till 10,8 procent i övriga län (se tabell 2). Andelen sysselsatta inom jord- och skogsbruk är större i skogs- och övriga län än i storstadslän där sysselsättningen dominerar inom tjänsteverksamhet såsom handel, kommunikation, företagstjänster samt bank- och försäkring. Andelen sysselsatta inom hälso- och sjukvård, offentlig förvaltning och försvar är högre i skogslän jämfört med andra regioner. Andelarna sysselsatta inom branscher såsom bygg, forskning och utveckling och utbildning är ganska lika mellan de olika regionerna.

Tabell 2 Sysselsättning

Andel sysselsatta i procent av total sysselsättning i respektive region

	1987			2004		
	Skog	Storstad	Övriga	Skog	Storstad	Övriga
Jord- och skogsbruk	5,6	2,5	5,6	2,7	1,4	3,1
Utvinning, tillv., energi	23,8	20,6	27,1	18,4	14,0	21,0
Varav: Verkstadsindustri	8,4	9,7	13,5	7,4	6,6	10,8
Byggverksamhet	7,5	6,7	6,3	6,3	5,5	5,9
Handel och kommunikation	17,8	22,3	17,4	16,8	20,4	17,5
Personliga o kulturella tjänster	6,1	7,3	5,4	7,7	8,7	7,1
Kreditinstitut, fast.förvalt., företagstj.	5,5	9,8	6,1	10,3	17,2	10,7
Off. förvaltning, försvar	6,0	5,5	5,3	6,3	5,7	5,7
Hälsa- och sjukvård	20,1	18,3	19,0	19,4	14,6	17,0
Forskning o.utv.,utb.	7,6	7,0	7,8	12,1	12,5	11,9
Totalt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Anm. Skog, Stor och Övriga avser skogslän, Storstadslän respektive Övriga län.

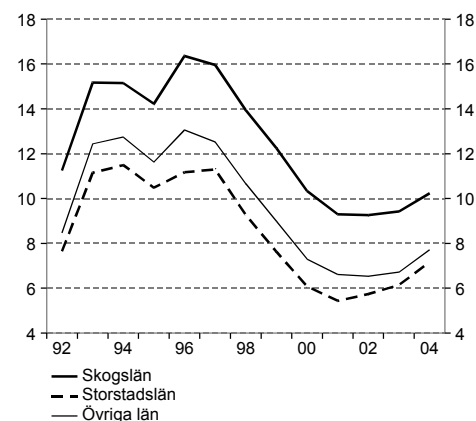
Källa: Statistiska centralbyrån.

Branscher som trendmässigt minskat sin andel av den totala sysselsättningen i Sverige sedan slutet av 1980-talet är överrepresenterade i skogs- och övriga län. Exempel på detta är industrin samt jord- och skogsbruk. Branscher som expanderat sedan slutet av 1980-talet är framför allt företagstjänster, bank- och försäkring. Dessa branscher har ökat sin andel av den totala sysselsättningen med ca 6 procentenheter och är klart överrepresenterade i storstadslän. Att skogslän har högre andel arbetslösa och lägre andel sysselsatta än övriga regioner kan således delvis bero på skillnader i branschstruktur.

Vad kan förklara regionala skillnader?

De regionala skillnaderna i sysselsättning och arbetslöshet är mycket beständiga över tiden. Detta är inte något specifikt svenskt problem utan förekommer i de flesta länder. I en studie från OECD befinner sig Sverige i den lägre halvan inom OECD vad beträffar regionala skillnader i sysselsättning och arbetslöshet.³

Stora regionala arbetslöshetsskillnader kan dock vara ett tecken på att arbetsmarknaden inte fungerar väl. Att skillnader uppstår förklaras av att de regionala arbetsmarknaderna skiljer sig åt vad gäller bransch- och arbetskraftssammansättning. Befolkningen i arbetsför ålder är annorlunda i olika regioner avseende exempelvis ålder och utbildning. Utbildningsnivån har under de senaste 20 åren successivt höjts (se tabell 3). I storstadslän har nu ca 34 procent en eftergymnasial utbildning medan andelen är 26 procent i skogslän.

Diagram 26 Programdeltagare och arbetslösa
Procent av arbetskraften

Källa: Arbetsmarknadsstyrelsen.

³ "How Persistent are Regional Disparities in Employment?", *OECD Employment Outlook 2005*, sid. 77-123.

Tabell 3 Befolkningen (16–64 år) efter region och utbildningsnivå

Procent av totala befolkningen

	1985	1990	1995	2000	2004
Storstadslän					
Förgymnasial utb.	36,1	31,9	27,0	22,8	21,0
Gymnasial utb.	39,7	44,3	44,6	44,7	43,4
Eftergymnasial utb. mindre än 3 år	7,7	11,1	14,1	13,9	14,4
Eftergymnasial utb. mer än 3 år	9,1	11,1	12,1	16,6	19,2
Uppgift om utb. saknas	7,4	1,6	2,2	2,0	2,1
Skogslän					
Förgymnasial utb.	28,9	34,7	28,9	24,2	21,7
Gymnasial utb.	27,8	47,9	50,1	51,4	51,2
Eftergymnasial utb. mindre än 3 år	4,7	9,6	12,1	12,6	12,9
Eftergymnasial utb. mer än 3 år	4,0	7,1	7,8	10,8	13,1
Uppgift om utb. saknas	3,7	0,6	1,0	1,0	1,2
Övriga län					
Förgymnasial utb.	42,9	36,3	30,8	26,0	23,4
Gymnasial utb.	38,6	45,2	47,0	48,2	47,8
Eftergymnasial utb. mindre än 3 år	6,9	9,8	12,3	12,8	13,3
Eftergymnasial utb. mer än 3 år	6,7	7,9	8,6	11,8	14,1
Uppgift om utb. saknas	5,0	0,8	1,3	1,2	1,3

Källa: Statistiska centralbyrån

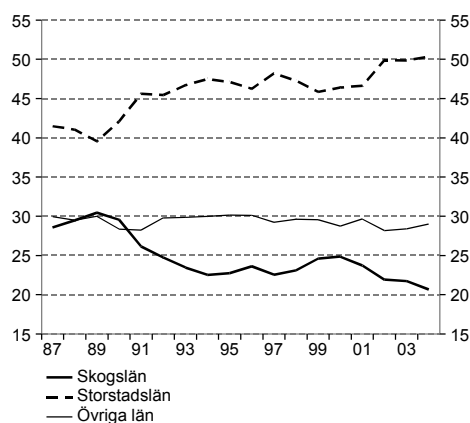
För att minska regionala skillnader i sysselsättning och arbetslöshet krävs en hög rörlighet hos arbetskraften. Även om det kontinuerligt sker en utflyttning från skogslän med högre arbetslöshet till storstadslän med lägre arbetslöshet förefaller inte rörligheten vara tillräckligt stor för att varaktigt minska skillnaderna i arbetslöshet och sysselsättning. Den rörlighet som sker kan också i hög grad hänföras till yngre personer som i större utsträckning är konjunkturrellt arbetslösa, dvs. med högre sannolikhet att bli sysselsatta när efterfrågan ökar. Personer med lägre rörlighet riskerar i högre grad bli strukturellt arbetslösa, vilket kan förklara den högre långtidsarbetslösheten i skogslän.

Den relativa arbetslösheten är högre i skogslän jämfört med storstadslän och övriga län, men i absoluta tal är den ändå inte så stor eftersom befolkningen i skogsläna är relativt liten. Nästan 80 procent av alla arbetslösa återfinns i storstadslän och övriga län (se diagram 27).

Skillnader i ålder, a-kassatillhörighet och ursprung

Förutom regionala skillnader finns det också stora variationer i arbetslöshet mellan exempelvis olika åldersgrupper, a-kassor och födelseländer.

Som nämnts ovan är arbetslösheten betydligt högre idag än i slutet av 1980-talet. Uppgången i arbetslösheten har inte utjämnat skillnaderna i arbetslösheten mellan olika åldersgrupper. Arbetslösheten är fortfarande högre i de yngre åldersgrupperna

Diagram 27 Arbetslösa
Procent av totalt arbetslösa

Källa: Statistiska centralbyrån.

och lägre i de äldre åldersgrupperna. Skillnaderna i arbetslöshet minskade från 1993 när de var som störst till 2000. Därefter har skillnaderna åter ökat (se diagram 28). Personer i de yngre åldersgrupperna förefaller påverkas i högre grad av konjunkturella variationer.

Arbetslösheten skiljer sig mycket åt även mellan olika yrkesgrupper och denna skillnad tycks vara bestående över tiden. Anslutna till byggkassor har exempelvis ända sedan 1970-talet haft en betydligt högre arbetslöshet än anslutna till industri- och tjänstemannakassor (se diagram 29). Den konjunkturella samvariationen mellan arbetslösheten för olika yrkesgrupper är mycket hög. Dock är den konjunkturella variationen mycket större i yrkesgrupper med hög genomsnittlig arbetslöshet. Under 1990-talskrisen ökade exempelvis byggnadsarbetarnas arbetslöshet från 2 till 23 procent medan den för tjänstemännen bara ökade från knappt 1 till 4 procent som andel av anslutna till respektive a-kassor.

Graden av arbetslöshet varierar även mellan personer med olika födelseland. För personer som är utlandsfödda finns skillnader i arbetslöshet beroende på hur länge de bott i Sverige.

Tabell 4 Arbetslöshet efter födelseland

Procent av arbetskraften för respektive grupp

	1990	1995	2000	2004
Födda i Sverige	1,5	6,8	4,0	4,7
Födda utomlands	3,2	16,6	10,4	11,6
Vistas mindre än 5 år i Sverige	8,1	33,8	17,2	18,2
Vistas mer än 5 år i Sverige	2,4	15,0	10,0	10,9
Totalt	1,6	7,7	4,7	5,5

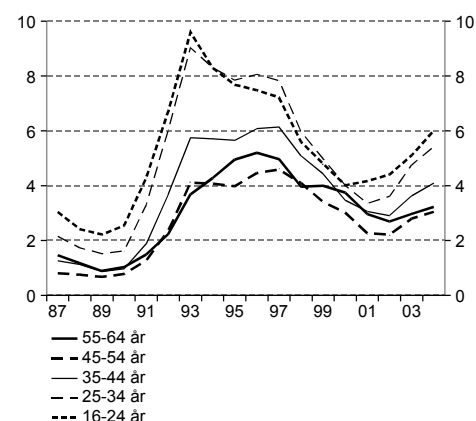
Källa: Statistiska centralbyrån.

Personer födda utanför Sverige har betydligt högre arbetslöshet än svenskfödda och utlandsfödda med kortare tid än fem år i Sverige har betydligt högre arbetslöshet än utlandsfödda som invandrade för mer än fem år sedan (se tabell 4). Skillnaderna mellan grupperna tycks vara bestående över tid och har ökat sedan 1990. Konjunkturvariationer verkar också i högre grad påverka utlandsfödda och särskilt de med kortare tid i Sverige. De drabbades i större utsträckning av den mycket höga arbetslösheten under 1990-talskrisen.

Hög arbetslöshet på grund av låg rörlighet

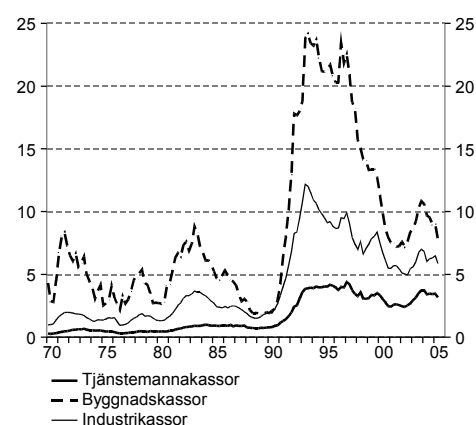
Ekonomi drabbas ständigt av förändringar som påverkar efterfrågan och utbudet på arbetsmarknaden. Många av dessa förändringar påverkar vissa regioner eller branscher särskilt mycket även om samvariationen mellan olika delarbetsmarknader historiskt varit mycket hög.

Diagram 28 Arbetslösa
Procent av respektive åldersgrupp

Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 29 Relativ arbetslöshet i olika A-kassor
Procent, kvartalsvärden

Källor: Arbetsmarknadsstyrelsen och Konjunkturinstitutet.

Det finns dock stora skillnader i arbetslöshet mellan olika regioner, branscher, yrken och åldergrupper. Dessa skillnader har visat sig vara mycket bestående.

I huvudsak kan uppkomsten av skillnader i arbetslöshet förklaras av variationer i efterfrågan på arbetskraft. Det faktum att skillnader blivit bestående kan tyda på att arbetsmarknaden inte varit tillräckligt flexibel. Incitamenten för geografisk rörlighet, omskolning och byte av yrke kan ha varit otillräckliga för att minska dessa skillnader.

Faktorer som påverkar rörligheten på arbetsmarknaden är exempelvis utformningen av arbetsmarknadspolitiken, ersättningssystemen och lönespridningen. Om dessa faktorer förändras så att rörlighet befrämjas kommer sannolikt jämviktsarbetslösheten att minska.

Tidsbegränsade anställningar

Sedan början av 1990-talet har tidsbegränsade anställningar blivit en allt vanligare anställningsform. Andelen anställda med en tidsbegränsad anställning har ökat från 11,6 procent år 1987 till 15,2 procent år 2004. Det är av intresse både för arbetsgivare och för arbetstagare att följa utvecklingen av andelen tidsbegränsade anställningar. En intressant fråga är hur förändringar av andelen tidsbegränsade anställningar påverkar lönebildningen och jämviktsarbetslösheten.

För arbetsgivaren kan tidsbegränsade anställningar vara ett effektivt sätt att anpassa arbetskraften efter varierande behov. Vid ett minskat behov av arbetskraft blir uppsägningskostnaden låg för tidsbegränsade anställningar jämfört med tillsvidareanställningar (fast anställda) på grund av olika regler om varsel, uppsägning och turordning. Det kan innebära att ett företag inrättar en tidsbegränsad anställning i stället för att avstå helt från att anställa.

För arbetstagare kan en tidsbegränsad anställning fungera som en språngbräda till en tillsvidareanställning. Forskning har visat att faktorer som eftergymnasial utbildning, svenskt medborgarskap, manligt kön samt befattning som högre tjänsteman ökar sannolikheten för att en tidsbegränsad anställning ska övergå till en tillsvidareanställning. På motsvarande sätt har faktorer som behovs- och säsongsanställning, låg utbildning, kvinnligt kön samt utländsk medborgarskap en motsatt effekt och ökar i stället risken för återkommande tidsbegränsade anställningar.⁴

Arbetsförhållanden för tidsbegränsat anställda är i allmänhet sämre. Bland annat är möjligheten till kompetensutveckling mer begränsad.⁵ Tidsbegränsat anställda har i genomsnitt ca 10 procent lägre lön än tillsvidareanställda.⁶

Tidsbegränsade anställningar allt vanligare

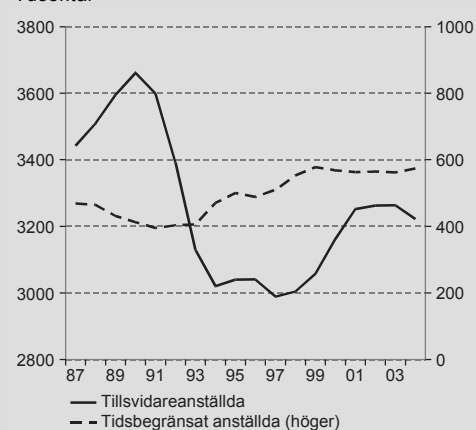
Arbetskraftundersökningen (AKU) skiljer mellan tillsvidareanställning och tidsbegränsad anställning. Mellan åren 1987 och 1991 minskade antalet tidsbegränsade anställda med ca 60 000 (se diagram 30). Under samma period ökade antalet tillsvidareanställda med ca 200 000. Under lågkonjunkturen i början på 1990-talet minskade antalet tillsvidareanställda kraftigt, då mer än 600 000 arbetstillfällen försvann mellan åren 1990 och 1994.

⁴ Se Håkansson, K. (2001) "Språngbräda eller segmentering? En longitudinell studie av tidsbegränsat anställda" Forskningsrapport, IFAU, 2001:1.

⁵ Se Wallete, M. (2004), "Temporary jobs in Sweden, incidence, exit and on-the-job-training" Doktorsavhandling, Lund Economic Studies 120.

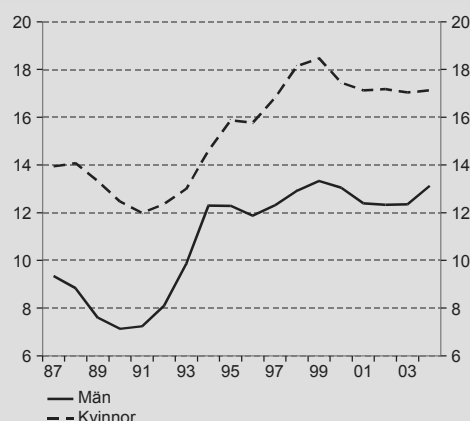
⁶ Resultatet baseras på en skattning av en Mincersk löneekvation, där man kontrollerar för humankapital och personliga karakteristika samt industri tillhörighet. Se Holmlund, B och Storrie, D. (2002), "Temporary work in turbulent times: The Swedish experiment", *The Economic Journal*, vol.112, No. 480, pp. 245-269.

Diagram 30 Tillsvidare och tidsbegränsat anställda
Tusental

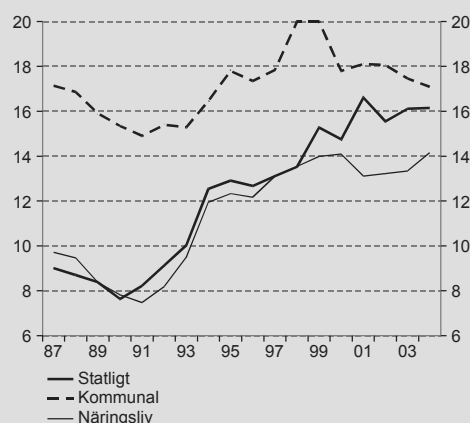
Källa: Statistiska centralbyrån

Diagram 31 Tidsbegränsat anställda av det totala antalet anställda
Procent

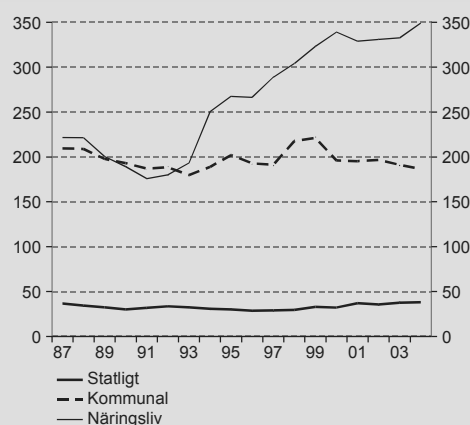
Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 32 Tidsbegränsat anställda
Procent

Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 33 Tidsbegränsat anställda
Tusental

Källa: Statistiska centralbyrån.

Från år 1991 har antalet tidsbegränsade anställningar ökat, med ca 170 000 anställda t.o.m. 2004.

Diagram 30 visar ett visst samband mellan konjunkturförlopp och förändringar av antalet tidsbegränsade anställningar. Antalet tidsbegränsade anställningar minskade under högkonjunkturen i slutet av 1980-talet. Under 1990-talet ökade antalet men ökningen upphörde när förhållandena på arbetsmarknaden förbättrades i slutet på 1990-talet. Utvecklingen av antalet tidsbegränsat anställda kan dock inte fullt ut förklaras av konjunktursvängningar. En strukturell ökning av antalet tidsbegränsade anställningar förefaller också ha ägt rum under 1990-talet.

Kvinnor har tidsbegränsade anställningar i betydligt högre utsträckning än män (se diagram 31). Under början av 1990-talet ökade dock andelen tidsbegränsade anställningar i större utsträckning bland män, från 7,1 procent år 1990 till 12,3 procent år 1994. För kvinnor ökade andelen från 12,5 procent till 14,6 procent. Under senare delen av 1990-talet ökade andelen mer för kvinnor. Därefter har andelarna stabiliserats för såväl män som kvinnor.

Andelen tidsbegränsade anställningar varierar mellan olika sektorer. Den kommunala sektorn har störst andel tidsbegränsade anställningar och näringslivet har lägst (se diagram 32). År 1998 och 1999 hade var femte arbetstagare inom kommunal sektor en tidsbegränsad anställning men andelen inom denna sektor har därefter gradvis minskat. I den statliga sektorn och näringslivet ökade andelen tidsbegränsade anställningar trendmässigt under hela 1990-talet. Under 2000-talet har denna trend fortsatt inom den statliga sektorn men mattats av något inom näringslivet.

Diagram 33 visar att antalet tidsbegränsade anställningar inom såväl kommunal som statlig sektor har varit relativt konstant de senaste 17 åren. Ökningen av andelen tidsbegränsat anställda inom den statliga sektorn har således uppkommit genom att antalet tillsvidareanställda har minskat.

I arbetskraftundersökningen (AKU) delas tidsbegränsade anställningar in i sju olika grupper: vikariat, provanställning, praktik, feriearbete, säsongarbete, objekt-/projektanställning samt behovsanställning.⁷ Vikariat är den vanligaste tidsbegränsade anställningsformen. Denna grupp har legat på en konstant nivå efter en nedgång under slutet av 1980-talet (se diagram 34). Ökningen av antalet tidsbegränsat anställda från 1987 till 2003 har främst skett genom ökning av antalet behovsanställda och antalet projektanställda.

Sammanfattningsvis har andelen tidsbegränsade anställningar främst ökat inom stat och näringsliv, samt inom anställningsformen behovsanställda.

⁷ Behovsanställning är en anställningsform där arbetsgivare och arbetstagare kommer överens om arbete i förväg eller samma dag. En sådan anställning benämns ofta timanställning.

Förklaringar till ökningen av tidsbegränsat anställda

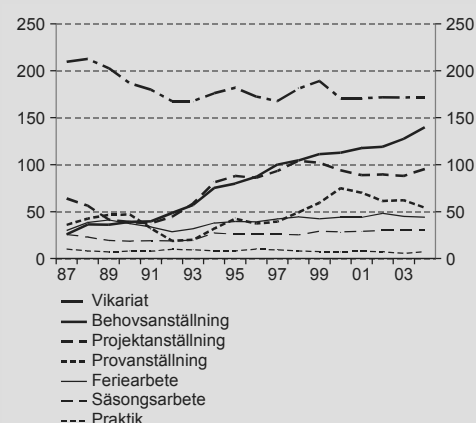
Ökningen av andelen tidsbegränsade anställningar beror förmodligen på en rad olika faktorer. En förklaring är att efterfrågeläget på arbetsmarknaden varit förhållandevis ogynnsamt under stora delar av 1990-talet.⁸ Företagen kan därmed ha blivit försiktigare med att anställa på grund av en större osäkerhet. Därtill kan den höga arbetslösheten gjort det lättare för företag att hitta personal som är villiga att acceptera tidsbegränsade anställningar. En annan förklaring är att företagen förändrat sina organisationsformer till följd av t.ex. ökad konkurrens och specialisering av produktionen.⁹ Detta har bidragit till att arbetsgivare i högre utsträckning eftersträvar att snabbt kunna anpassa arbetskraftens storlek efter behov. En tredje faktor är att kostnaden för företag att permittera personal gradvis har ökat.¹⁰ Detta på grund av att statsbidraget till permitteringslöneersättningen avskaffades år 1995. Företagen kan därmed ha ersatt tillsvidareanställningar med alternativa anställningsformer som är mindre kostsamma i händelse av en neddragning av personalstyrkan.

En ytterligare möjlig förklaring är att företag ändrat sitt anställningsbeteende till följd av den lägre inflationen under 1990-talet. Om nominella löner är svåra att sänka så kommer företag vid låg inflation att i högre grad erbjuda tidsbegränsade anställningar.¹¹ Tanken är att lönen i en tillsvidareanställning (med fullständig anställningstrygghet) blir reellt sätt mer flexibel vid högre inflation. Felaktiga matchningar mellan arbetsgivare och arbetstagare upplöses när den reala lönen sänks via inflationen och arbetstagaren själv väljer att lämna sin anställning. Vid låg inflation så kommer lönerna för tillsvidareanställda att bli reellt stela och företag kommer att övergå till att erbjuda tidsbegränsade anställningar då möjligheten att justera personalstyrkan via den reala lönen begränsas.

Lönebildningen och andelen tidsbegränsat anställda

En ökning av andelen tidsbegränsat anställda kan få konsekvenser för lönebildningen. En utvidgning av den s.k. "Insider-outsider"-teorin¹² analyserar vilka effekter en högre andel tidsbe-

Diagram 34 Tidsbegränsat anställda fördelat på typ av anställning Tusental

Källa: Statistiska centralbyrån.

⁸ Se Holmlund, B och Storrie, D. (2002), "Temporary work in turbulent times: The Swedish experiment", *The Economic Journal*, vol.112, No.480.

⁹ Se Wikman, A. (2002), "Temporära kontrakt och inläsningseffekter" ds2002:4.

¹⁰ Se Malmberg, J. (2003), "Inkomst- eller anställningstrygghet" Arbetsmarknad och Arbetsliv, årg. 9, nr 3-4.

¹¹ Se Holden, S. (2001) "Does price stability exacerbate labour market rigidities in the EMU?", *Empirica* 28.

¹² "Insider-outsider" teorins utgångspunkt är att sysselsatta s.k. "insiders" har maktövertag över arbetslösa s.k. "outsiders". Genom att påverka fackföreningarna att företräda "insiders" så kan dessa göra anspråk på höga löneökningar. Resultatet blir att "outsiders" får sämre möjligheter att komma in på arbetsmarknaden. En översikt av teorin presenteras av Lindbeck, A. och Snower, D. (1989), "The insider-outsider theory of employment and unemployment." MIT Press, Boston MA.

gränsat anställda har på lönebildningen.¹³ Utgångspunkten är att arbetsmarknaden är segmenterad, där olika anställnings- och arbetsvillkor råder mellan en kärngrupp av tillsvidareanställda och en perifer grupp bestående av tidsbegränsat anställda. Den perifera gruppen antas ha ett litet inflytande på lönebildningsprocessen. I stället domineras löneförhandlingarna av kärngruppen. Om utfallet av förhandlingarna gäller för både tillsvidareanställda och tidsbegränsat anställda så leder en högre andel tidsbegränsat anställda till ett större maktövertag för "insiders" i kärngruppen. Detta genom att tidsbegränsade anställningar fungerar som en "buffert" för de negativa effekterna på sysselsättningen som alltför höga löneökningar medför. Denna hypotes innebär att det finns ett positivt samband mellan andelen tidsbegränsat anställda och löneökningarna för tillsvidareanställda. Empiriska resultat stödjer denna hypotes. En analys av spanska företag under perioden 1984–1988, då andelen tidsbegränsat anställda ökade kraftigt, visar att en ökning med 1 procentenhet i andelen tidsbegränsat anställda medförde en höjning av löneökningstakten för de tillsvidareanställda med 0,3 procent. Om den långsiktiga löneökningstakten bestäms av ett inflationsmål så innebär detta att en högre andel tidsbegränsat anställda leder till högre jämviktsarbetslöshet. Det är dock oklart om detta resultat för Spanien även gäller för den svenska arbetsmarknaden.

Enligt en annan hypotes leder en högre andel tidsbegränsat anställda till lägre löneökningar. Bakgrunden är att alltför höga löneökningar leder till färre anställda. Då anpassningen av antalet tidsbegränsat anställda kan ske förhållandevis snabbt, innebär detta ett starkare samband på kort sikt mellan löneökningstakten och antalet anställda. Om de tidsbegränsat anställda har ett betydande inflytande på lönebildningen så kan en högre andel tidsbegränsat anställda därmed leda till större återhållsamhet mot för höga löneökningar, dvs. leda till lägre jämviktsarbetslöshet.

Sammanfattningsvis är det oklart vilka effekter en ökning av andelen tidsbegränsat anställda medför på lönebildningen och jämviktsarbetslösheten. Det behövs ytterligare studier på detta område för att utröna effekterna.

¹³ Bentolila, S och Dolado, J.J. (1994), "Labour flexibility and wages: lessons from Spain", *Economic Policy*, vol.18.

Löneflexibilitet i Sverige

Sverige har sedan 1995 ett mål om två procents inflation. Denna nya penningpolitiska regim har aktualiserat frågan om lönernas flexibilitet och därmed förutsättningar för låg arbetslöshet och hög sysselsättning. En fråga gäller graden av relativlöneflexibilitet, dvs. hur snabbt de relativa lönerna anpassas vid ändrade förhållanden för olika branscher, yrken eller regioner. I den mån det finns hinder mot nominella lönesänkningar kan låg inflation fördröja anpassningen av relativlöner. En annan fråga gäller graden av real löneflexibilitet, dvs. förändring av genomsnittlig lön korrigerad för förändring i prisnivå. I den mån nominella löner är stela neråt kan låg inflation fördröja anpassningen av den genomsnittliga reala lönen. När ekonomin drabbas av en negativ efterfrågechock, medför nominell lönestelhet neråt i kombination med låg inflation att varken relativa löner eller genomsnittlig reallön anpassas så mycket. Detta kan leda till att företagen i högre grad reducerar arbetsstyrkan vid ett efterfrågebortfall. Om matchningen försämras blir även jämviktsarbetslösheten högre.

I vilken mån löner är nominellt stela neråt är ett återkommande tema inom den nationalekonomiska forskningen. Keynes (1936) argument för lönestelhet var att individen är mer intresserad av sin relativa lön än reallösnivån. På grund av detta kommer arbetstagaren inte att acceptera en reallönesänkning som innebär en nominell sänkning, såvida den inte kan koordineras i hela ekonomin.¹⁴

En annan hypotes är att högre inflation fungerar som ett ”smörjmedel” när lönerna är nominellt stela neråt.¹⁵ Högre inflation innebär i så fall högre effektivitet på arbetsmarknaden. Detta genom en ökad möjlighet att justera den reala lönen genom urholkning av köpkraften, vilket skulle kunna medföra en snabbar anpassning av de relativa lönerna. Om ett företag t.ex. vill justera sina anställdas relativlöner när det uppkommer en brist på en viss typ av arbetskraft så genomförs anpassningen sannolikt smidigare om den kan ske utan att någon nominell lön behöver sänkas. Om ett företag befinner sig i en konjunktursvacka så att reallöner behöver sänkas för att företaget ska överleva så är det sannolikt lättare att åstadkomma detta genom en urholkning av köpkraften än genom en förhandling om sänkta nominella löner. Sådana resonemang tyder på att man vid låg inflation kanske måste åstadkomma en högre grad av nominell löneflexibilitet endast för att bevara den reallöneflexibilitet som rådde under den tidigare höga inflationen.

¹⁴ Keynes, J.M. (1936), *The General theory of employment, interest and money.*, London: MacMillan.

¹⁵ Tobin, J. (1972), “Inflation and unemployment”, *American Economic Review* 85, pp.150-167.

Hypotesen om nominell lönestelhet neråt tar dock inte hänsyn till att arbetsmarknadens parter kan ändra sitt beteende som en följd av den nya penningpolitiska regimen. Arbetsmarknadens parter kan påverka flexibiliteten på flera olika sätt. För det första kan parterna påverka reallöneflexibilitet genom att i högre grad anpassa löneutvecklingen efter konjunkturläget. Arbetsmarknadens parter kan även påverka de relativa lönerna för olika branscher, yrken, regioner. Anpassningen av relativa löner underlättas om det finns en samsyn på central nivå om att vissa avtalsområden är i behov av en snabbare och andra i behov av en långsammare löneutveckling. Därutöver kan flexibiliteten bero på själva avtalskonstruktionen. Om kollektivavtalet på central nivå endast fastställer en lönepott men tillåter en lokal förhandling om pottens fördelning mellan individer, är det sannolikt också lättare att anpassa de relativa lönerna till förändrade omständigheter.

På senare tid har frågan om lönernas flexibilitet aktualiserats i Sverige i samband med EMU-omröstningen. Därvid analyserades hur ett medlemskap kunde förväntas påverka lönernas flexibilitet.¹⁶ Utgångspunkten för diskussionen var att reala asymmetriska efterfråge- och utbudsstörningar kunde skapa stabiliseringspolitiska problem om Sverige inte längre skulle ha en egen penning- och valutapolitik. Större möjligheter till löneanpassning skulle då kunna stabilisera produktion och sysselsättning på ett liknande sätt som en egen penningpolitik.¹⁷

Frågan om lönernas flexibilitet har också aktualiserats i samband med den ökande internationaliseringen.¹⁸ En följd av att den pågående globaliseringen är att företag förlägger delar av sin verksamhet utomlands. Skälet är att företag vill utnyttja att andra länder har billigare arbetskraft. Låg löneflexibilitet kan medföra att sysselsättningen i krympande sektorer riskerar att minska alltför snabbt i förhållande till hur snabbt sysselsättningen ökar i expanderade sektorer. På kort sikt kan låg löneflexibilitet leda till högre arbetslöshet och i den mån matchningar blir sämre även till högre jämviktsarbetslöshet.

Svensk löneanpassning i ett historiskt perspektiv

Lönesänkningar inom krisdrabbade företag har varit relativt sällsynta. Under 1920-talets (deflations-) depression förekom dock en gradvis anpassning av lönenivån neråt. Mellan åren 1920 och 1921 ökade arbetslösheten från 5 till 25 procent. En effekt

¹⁶ Calmfors, L. (2002) "EMU: s effekter på lönebildningen" i bilaga 2, Stabiliseringspolitik i valutaunionen, SOU 2002:16

¹⁷ När efterfrågan av specifika svenska varor minskar leder detta till att prisnivån på dessa faller. Vid en given nominell lönenivå innebär detta att företagets reala lönekostnad stiger. En nominell sänkning av lönen skulle kunna motverka produktions- och sysselsättningsneddragningar på motsvarande sätt som en räntesänkning eller en depreciering av växelkursen.

¹⁸ European Economic Advisory Group at CESifo. (2005), "Report on the European economy 2005".

av detta blev att lönerna sjönk med totalt 30 procent under de följande åren.

Även vid den stora depressionen i början på 1930-talet förekom lönesänkningar, dock i en begränsad omfattning. En förklaring till den relativt låga omfattningen är att arbetsmarknadens parter misslyckades att koordinera en gemensam löneanpassning neråt.¹⁹

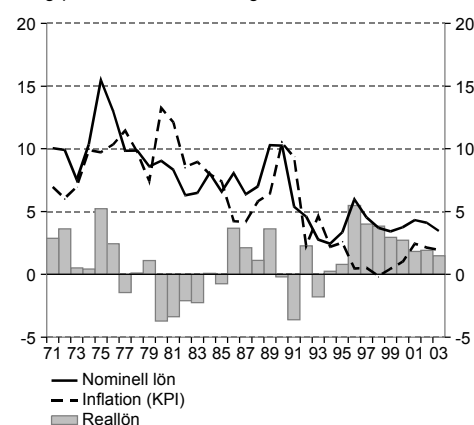
Löneanpassningar under 1970- och 1980-talen

Under 1970-talet fördes en expansiv politik, med mål om full sysselsättning. Perioden kännetecknas av höga inflations- och löneökningstakter, med en genomsnittlig inflation på ca 9 procent och löneökningar på ca 10 procent.

Som framgår av diagram 35 varierade reallöneförändringarna kraftigt under 1970- och 1980-talen. Arbetslöshetens effekter på löneökningstakten under denna period visar ett entydigt samband. Högre arbetslöshet tenderar att sänka löneökningstakten. Skattningar visar att en procentenhets ökning av arbetslösheten minskar den nominella löneökningstakten med ca 3 procentenheter på ett års sikt.²⁰ Den relativt höga inflationstakten under perioden möjliggjorde att reallönen kunde justeras neråt genom att löneökningstakten periodvis var lägre än inflationen.

Omfattningen av lönefrysningar och lönesänkningar under 1970- och 1980-talen har studerats empiriskt.²¹ Därvid analyserades förändringar i grundlönen per timma, under förutsättning att arbetstagaren stannar i samma företag och har samma arbetsuppgift. För perioden beräknas i genomsnitt 0,5 procent av tjänstemännen och 1,8 procent²² av arbetarna ha fått sänkta löner. Andelen lönefrysningar var i genomsnitt 0,65 procent för tjänstemän, respektive 0,28 procent för arbetare.

Diagram 35 Timlön och KPI
Årlig procentuell förändring

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet

Löneanpassningar under 1990-talet

Det finns begränsade belägg för att de mekanismer som åstadkommer lönestelhet förändrats under 1990-talet. I en studie av Agell och Lundborg (2003) undersöktes 153 företag inom tillverkningsindustrin under åren 1991 och 1998.²³ Av de undersökta företagen rapporterade endast två företag att lönesänkningar förekommit i någon form. Agell och Bennmarker (2002) har på

¹⁹ Fregert, K. (2000) "The great depression in Sweden as a wage coordination failure" *European review of economic history* 4, pp. 341-360.

²⁰ Holmlund, B. (1990) "Svensk lönebildning – teori, empiri, politik" Bil 24 Långtidsutredningen.

²¹ Ekberg, J (2004), "Essays in empirical labor economics", doktorsavhandling, Stockholms universitet 2004:2.

²² Andelen lönesänkningar för arbetare är enligt författaren överskattad, pga. mätfel i antalet arbetade timmar.

²³ Agell, J och Lundborg, P (2003) "Survey evidence in wage rigidity in the 1990's", *Scandinavian journal of economics*, Vol 105, No.1.

motsvarande sätt undersökt förekomsten av nominella sänkningar i Sverige under 1990-talet.²⁴ I den studien undersöktes 855 företag inom tillverkningsindustrin, tjänstesektorn samt den offentliga sektorn. Studien visar att lönesänkningar förekommit inom 28 företag, vilket sammantaget innebär att ca 1 procent av arbetstagarna drabbades av sänkt lön under 1990-talet. Studien visar även att lönesänkningar i större utsträckning förekom inom mindre företag, i mindre fackligt organiserade företag samt i företag med en större omfattning av vinstdelningssystem.

Löneanpassningar under låg inflation (1995–2003)

Avtalsförhandlingarna under åren 1995 och 1998 bedrevs under nya makroekonomiska förutsättningar. Riksbanken uttalade 1993 att penningpolitiken skulle bedrivas mot ett inflationsmål på 2 procent (± 1 %) från och med år 1995. Av diagram 35 framgår att 1995 års avtalsförhandling bidrog till en genomsnittlig löneökning på 6 procent. Vidare framgår att nedväxlingen av inflationen i kombination med en relativt stabil nominell löneökningstakt medfört att reallönerna ökat förhållandevis mycket under åren 1995 till 2003. Inte sedan 1960-talet har en så lång period med regelbundna reallöneökningar förekommit.

Omfattningen av lönefrysningar och lönesänkningar under åren 1995 till 2001 har studerats empiriskt.²⁵ Därvid analyserades förändringar i grundlönen per timma, under förutsättning att arbetstagaren stannar i samma företag och har samma arbetsuppgift. Resultaten visar att andelen arbetare och tjänstemän som fått en sänkning av grundlönen ökat marginellt, i jämförelse med 1980-talet. Däremot har andelen arbetare som fått en oförändrad grundlön mellan två följande år ökat. I genomsnitt fick 7 procent av tjänstemännen en frysning av grundlönen mellan två följande år under perioden 1995–1999, jämfört med 0,6 procent under 1980-talet. En ytterligare förändring är att andelen tjänstemän inom näringslivet med någon form av resultatlön ökade från knappt 11 procent år 1990 till 17 procent år 2000.²⁶ Samtidigt har resultatlönens andel av den totala lönen för tjänstemän minskat från 13 procent år 1990 till 9 procent år 2000.

Sammantaget tyder dessa resultat på att grundlönen varit oförändrat stel neråt under perioden med låg inflation. Däremot har andelen tjänstemän med resultatbaserade lönekomponenter ökat, vilket möjliggjort en anpassning av den delen av lönen.

²⁴ Agell, J och Bennmarker, H (2002) "Wage policy and endogenous wage rigidity: a representative view from the inside" IFAU working paper 2002:12

²⁵ Ekberg, J (2004), "Essays in empirical labor economics", doktorsavhandling, Stockholms universitet 2004:2.

²⁶ Se Svenskt näringsliv (2004) "Fakta om löner och arbetstider"

Löneanpassningar efter IT-kraschen

Även om lönesänkningar varit sällsynta, finns det exempel i enskilda branscher. Efter den s.k. IT-kraschen i början av 2000-talet anpassades lönerna neråt i ett antal IT-företag. Under slutet av 1990-talet uppkom en spekulationsbubbla i IT-företagens aktier. Företagens strävan att expandera ledde till att efterfrågan på kvalificerad personal ökade, vilket resulterade i en spiral som drev upp löner och priser inom branschen. Den vikande konjunkturen under 2000 ledde fram till att aktiebubblan sprack, vilket resulterade i att många företag förlorade stora delar av sitt marknadsvärde. Lönesänkningar förekom i ca 20 företag. Bakgrunden till löneanpassningen var bl.a. låg facklig anslutningsgrad inom branschen samt att chocken drabbade en hel sektor, vilket innebar att det fanns små möjligheter för den enskilde att hitta alternativa anställningar inom andra företag i branschen.

Sammanfattning

Under perioder med hög inflation kan reala löner liksom relativa löner anpassas förhållandevis snabbt utan nominella lönesänkningar. Detta genom att en nominellt konstant lön ger en förhållandevis snabb minskning av reallönen vid hög inflation.

Vid låg inflation kan nominell lönestelhet neråt bidra till att en störning i ekonomin får en större effekt på arbetslösheten än vid hög inflation. En förklaring är att sänkta real- och relativlöner lättare accepteras om det sker utan att nominella löner behöver sänkas. När ekonomin drabbas av olika typer av störningar medför nominell lönestelhet neråt och låg inflation att reala och relativa löneförändringar fördröjs. Detta kan innebära en högre jämviktsarbetslöshet än vid hög inflation.

Sammantaget finns det dock tecken på att arbetsmarknadens parter samt enskilda företag och arbetstagare gradvis har anpassat sig till en situation med låg inflation. Lönesättningen har blivit mer decentraliserad, vilket innebär ökade möjligheter att förändra relativlöner inom ramen för en given total löneökningstakt. Andelen arbetstagare med en frysning av grundlönen mellan två följande år har ökat. Vidare har andelen tjänstemän med någon form av resultatlön ökat efter övergången till den nya penningpolitiska regimen med låg inflation. Lönekontrakt av denna typ har en inbyggd stabilisator, genom att lönen justeras både uppåt och neråt vid tillfälliga fluktuationer i efterfrågan.

Orsaker till nominell lönestelhet

Nominell lönestelhet neråt, dvs. hinder mot nominella lönesänkningar, kan förklaras av att både företag och arbetstagare motsätter sig lönesänkningar samt av institutionella faktorer som arbetsrättslagstiftningen och kollektivavtalens utformning.

Nominell lönestelhet neråt förklaras ibland av fackföreningarnas starka ställning. Nominell lönestelhet kan dock även förekomma i ekonomier där lönerna bestäms utan några kollektivavtal. Ett skäl till nominell lönestelhet är att de flesta löneavtal är skrivna i nominella termer, dvs. i kronor och ören, och är tämligen långvariga. Lönerna omförhandlas inte under avtalsperioden även om det ekonomiska läget förändras. En förklaring är att det är svårt att indexera löneavtal på ett effektivt sätt. Därtill ger löneavtal i nominella termer löntagaren en viss kännedom om kommande inkomster.²⁷

Företagen och arbetstagarnas skäl

Det är även sällsynt att lönen sänks mellan två löneavtal. En förklaring till detta är att både företag och arbetstagare har skäl att motsätta sig lönesänkningar.

Ur företags perspektiv kan lönesänkningar vara ett tveeggat instrument för att minska kostnaderna i en konjunkturedgång. Även om en lönesänkning minskar företagets kostnader på kort sikt kan den medföra andra typer av kostnader på längre sikt. Agell och Bennmarker (2002) visar att många företag tror att lönesänkningar leder till att personalomsättningen ökar till följd av att anställda självmant väljer att sluta.²⁸ Studien bekräftar även andra teorier om att sänkta löner får en negativ inverkan på arbetsmotivationen.²⁹ Resultaten visar även att företagsledningen anser att externa lönejämförelser spelar en viktig roll för arbetsmotivationen. Motivationen påverkas negativt om företagets lönenivå är lägre än i likvärdiga företag.

²⁷ För en mer ingående diskussion se Gottfries, N (1992) "Insiders, outsiders and nominal wage contracts", *Journal of political economy* 100(2), pp.252-270.

²⁸ Agell, J och Bennmarker, H (2002) "Wage policy and endogenous wage rigidity: a representative view from the inside" IFAU working paper 2002:12

²⁹ Teorierna omfattar dels s.k. sociala rättvisenormer, t.ex. gåvoteorin (Akerlof 1982, 1984) och hypotesen om den rättvisa lönen (Akerlof och Yellen, 1990) samt lönens effekt på motivation, t.ex. effektiva löneteorin (Shapiro och Stiglitz, 1984).

För den enskilde arbetstagaren leder sänkt lön inte bara till lägre inkomst vid fortsatt arbete utan även till lägre ersättning vid t.ex. sjukdom, föräldraledighet, arbetslöshet och framtida pension.

Lundborg (2005) visar att anställda i krisdrabbade företag kommer att motsätta sig lönesänkningar för att rädda sina jobb om ersättningsnivåerna i socialförsäkringssystem är höga, om sannolikheten att få ett nytt jobb är hög samt om marginskattorna är låga.³⁰

Institutionella faktorer

Även institutionella faktorer påverkar förekomsten av lönesänkningar. Att nominella lönesänkningar varit relativt sällsynta under efterkrigstiden kan delvis förklaras av arbetsmarknadspolitiken i Sverige. Den s.k. Rehn-Meidner modellen utarbetades av LO-ekonomerna Gösta Rehn och Rudolf Meidner.³¹ Utgångspunkten för modellen var "lika lön för lika arbete" oberoende av det enskilda företags eller sektorns bärkraft. Syftet var att skapa ett utslagningstryck bland företag och sektorer med låga vinster. Denna utslagning betraktades som önskvärd, då arbetskraft som frigjorts kunde överföras till mera produktiva verksamheter. Överföringen skulle underlättas genom en aktiv arbetsmarknadspolitik.

Att lönesänkningar varit relativt sällsynta kan också förklaras av det ramverk som omfattar den svenska arbetsmarknaden. Ramverket består av tre delar; den arbetsrättsliga lagstiftningen, kollektivavtal samt individuella anställningskontrakt. Av dessa är kollektivavtalet viktigast, då den arbetsrättsliga lagstiftningen till viss del är dispositiv samt att villkor i det individuella anställningskontraktet regleras av kollektivavtalet. Ett kollektivavtal kan slutas på lokal eller central nivå mellan en arbetsgivareorganisation eller enskild arbetsgivare och en facklig organisation. Kollektivavtalen medför att företag inte ensidigt kan sänka löner även om avtalet löpt ut. Detta innebär att en lönesänkning endast kan ske under ömsesidighet mellan arbetstagare och arbets-

³⁰ Lundborg, P. (2005) "Wage rigidity and tax structure" *Economic letters* 86, pp. 297-301.

³¹ LO, (1951) "Fackföreningsrörelsen och den fulla sysselsättningen".

givare om sänkningen inte strider mot rådande lägsta lön enligt kollektivavtalet.

Att en lönesänkning endast kan ske under ömsesidighet kan härledas till en fundamental princip inom kontraktsskrivning. Om två parter har ingått ett avtal så kan villkoren i avtalet endast förändras om båda parter samtycker. Denna princip kan även användas för att förklara nominell lönestelhet på arbetsmarknader som har svag arbetsrättslagstiftning eller vid avsaknad av fackliga organisationer. Principen betyder dock inte att ett kontrakt aldrig kan omförhandlas.

Teoretisk analys av förhandlingsspelet mellan arbetsgivare och fackförening har visat att villkoret att rådande lön gäller även om avtalet löpt ut kan leda till nominell lönestelhet.³² Utgångspunkten för resonemanget är att det inte lönar sig för en arbetsgivare att initiera en lockout för att sänka löner vid en begränsad nedgång i efterfrågan. På motsvarande sätt lönar det sig inte för en fackförening att initiera en strejk för att höja löner vid en begränsad uppgång i efterfrågan. Kraven på omförhandling från parterna kommer endast att vara trovärdigt vid stora ekonomiska störningar. En utvidgning av resonemanget ovan visar att lönerna är mer stela neråt än uppåt, om förhandlingspositionen för löntagarsidan är starkare än för arbetsgivarsidan. Förklaringen är att löntagarna kan tillgripa informella stridsmetoder.³³

Sammanfattningsvis kan nominell lönestelhet förklaras av att både företag och arbetstagare har skäl att motsätta sig lönesänkningar samt av institutionella faktorer som arbetsrättslagstiftningen och kollektivavtalens utformning.

³² Holden, S. (1994) "Wage bargaining and nominal rigidities", *European Economic Review* 38, pp. 1021-1039.

³³ Holden, S. (1997) "Wage bargaining, holdout, and inflation", *Oxford Economic paper* 49.

Internationella förutsättningar för svensk lönebildning

I en allt mer globaliserad värld med ökad rörlighet för varor, tjänster och kapital drivs företagen att förlägga produktionen i det land där investeringarna ger högst avkastning. De svenska arbetskostnaderna anpassas därför på lång sikt så att kapitalavkastningen på fysiska investeringar i Sverige ligger i linje med det internationellt bestämda långsiktiga kapitalavkastningskravet. Om kapitalavkastningen är i jämvikt så är den svenska reala arbetskostnaden också i jämvikt, dvs. det finns inga obalanser som behöver rättas till genom övergångsvis högre eller lägre löneökningar. Givet att det internationella avkastningskravet är konstant över tiden så bestäms utrymmet för svenska arbetskostnadsökningar i så fall som summan av produktivitetsökningen och prisökningen på näringslivets förädlingsvärde.³⁴ I detta avsnitt analyseras avkastningen på fysiskt kapital i Sverige jämfört med avkastningen på fysiskt kapital i andra länder.³⁵ Analysen utmynnar i slutsatsen att kapitalavkastningen på investeringar i Sverige är i paritet med det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet, dvs. den reala arbetskostnaden är i jämvikt och att ingen trendmässig förändring i det internationella kapitalavkastningskravet kan förutses.

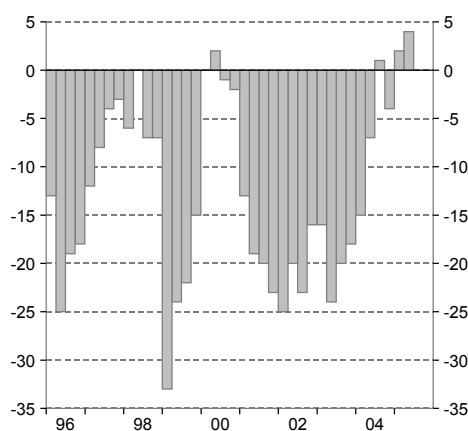
Sambandet mellan löneökningar och konkurrenskraften är avhängigt växelkursregimen. Vid en fast växelkurs bestäms utvecklingen av konkurrenskraften främst av löneökningar i Sverige jämfört med löneökningar i omvärlden. Om lönekostnaderna ökar alltför snabbt uppstår kostnadskriser som tvingar fram devalveringar för att konkurrenskraften ska återupprättas. Med en rörlig växelkurs har inte relativt högre nominella löneökningar samma direkta betydelse för svensk konkurrenskraft eftersom även växelkursen varierar. Vid nuvarande penningpolitiska regimen med rörlig växelkurs är i stället Riksbankens inflationsmål det nominella ankaret för pris- och lönebildningen. Alltför höga löneökningar i förhållande till två procents inflation leder till en stramare penningpolitik, vilket bromsar svensk produktion och sysselsättning. Inflationsmålet är således styrande för svenska löneökningar och inte, på samma sätt som tidigare, löneökningstakten i omvärlden.

För det enskilda företaget eller branschen kan dock växelkursen tas som given. Ett svenskt företag som höjer lönerna kraftigt eller möter ny konkurrens från låglöneländer tappar givetvis konkurrenskraft och riskerar att slås ut. Vid ett normalt konjunkturläge och en real arbetskostnad i jämvikt, ökar dock sysselsättningen lika mycket i andra företag och arbetslösheten är oförändrat på sin jämviktsnivå. Denna fortlöpande strukturom-

³⁴ Därutöver krävs att den tekniska utvecklingen är arbetsbesparande.

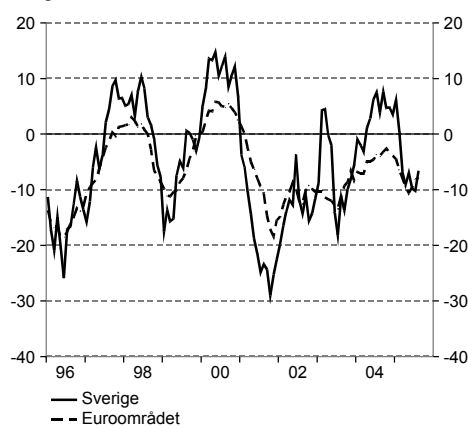
³⁵ För en ingående beskrivning av svensk produktivitetsutveckling och betalningsförmåga, se Konjunkturinstitutets specialstudie ”Produktivitet och Löner till 2015”, nr 6, 2005.

Diagram 36 Lönsamhet, nulägesomdöme i tillverkningsindustrin
Nettotal

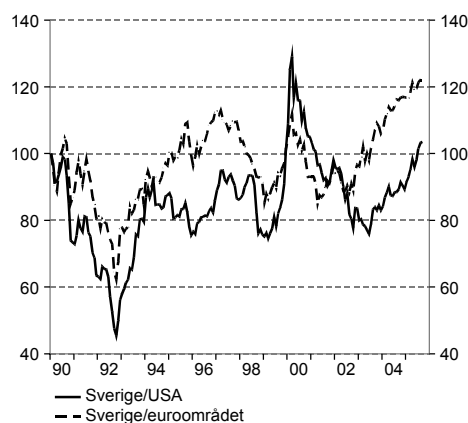
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 37 Industrins konfidensindikator

Källa: European Commission.

Diagram 38 Relativ börsutveckling
Index 1990-01-01=100, månadsvärden

Källa: EcoWin.

vandling har höjt välbudet i Sverige och i andra lnder under hela efterkrigstiden och fortsatter att gora det framover genom okad handel och annat ekonomiskt utbyte inom EU samt med bl.a. Kina och Indien.

Kapitalavkastning

På lang sikt maste avkastningen pa investeringar i Sverige sammanfalla med avkastningen pa investeringar i omvarlden. Foretagens arbetskraftsefterfragan paverkas av om avkastningen pa investeringar i Sverige avviker fran avkastningen i omvarlden. Om avkastningen pa investeringar i Sverige ar lagre an det internationella avkastningskravet paverkas investeringsutvecklingen negativt, vilket dampar efterfragan pa arbetskraft. Darmed dampas de reala arbetskraftskostnaderna sa att avkastningen pa investeringar i Sverige successivt okar till den internationellt bestamda avkastningsnivan. Likasa paverkas betalningsformagan av om det internationella avkastningskravet forandras over tiden. Ett stigande internationellt avkastningskrav, allt annat lika, leder till en langsammare tillvaxt i den svenska kapitalstocken och till lagre utrymme for arbetskostnadsokningar.

Indikatorer pa kapitalavkastning i svenskt naringsliv

I detta avsnitt analyseras hur den svenska kapitalavkastningen for investeringar i utgangslaget 2005 forhallar sig till det internationella kapitalavkastningskravet. Fragan ar saledes om den reala arbetskraftskostnaden i utgangslaget avviker fran sin jamviktsniva. Dartill analyseras hur det internationella kapitalavkastningskravet kommer att utvecklas. Bedomningarna ar osakra eftersom det inte finns nagra direkta kapitalavkastningsmatt. I stallet maste den svenska kapitalavkastningen i forhallande till det internationella kapitalavkastningskravet, dvs. eventuell obalans i den reala arbetskraftskostnaden i utgangslaget, analyseras med hjalp av olika indikatorer.

En indikator pa otillracklig kapitalavkastning ar om svenska foretag ar missnojda med losamheten. I Konjunkturinstitutets konjunkturbarometer anger foretagen inom tillverkningsindustrin om nuvarande losamhet bedoms vara god, tillfredsstallande eller dalig. Mer an halften av de tillfragade foretagen uppger i arets tva forsta undersokningar att losamheten ar tillfredsstallande eller god, vilket visas som ett positivt nettotal i diagram 36. I jamforelse med det genomsnittliga losamhetsomdomet under den senaste tioarsperioden ar nettotalen for narvarande mycket hogre. Denna indikator tyder saledes pa att kapitalavkastningen atminstone inte understiger sin jamviktsniva. En liknande indikator i Konjunkturbarometern, som kan jamforas mellan EU-lander, ar industrins konfidensindikator. De senaste observationerna ligger i narheten av det historiska medel-

värdet för Sverige 1964–2005 på ca –10, vilket indikerar en normal syn på orderstock, färdigvarulager och förväntad produktion (se diagram 37). Med några undantag följer Sverige utvecklingen av genomsnittet för euroområdet.

Den relativa börsutvecklingen i Sverige i förhållande till USA och euroområdet tyder snarast på att avkastningen på fysiska investeringar i Sverige ligger över sin jämviktsnivå (se diagram 38). Måttet har sina begränsningar eftersom företag som är börsnoterade i Sverige har en stor andel av kapitalstocken i andra länder. Lönsamheten för investeringar i Sverige, och därmed eventuell obalans i arbetskostnader i utgångsläget, avspeglas dock betydligt bättre på den svenska börsen än på börser i USA eller euroområdet.

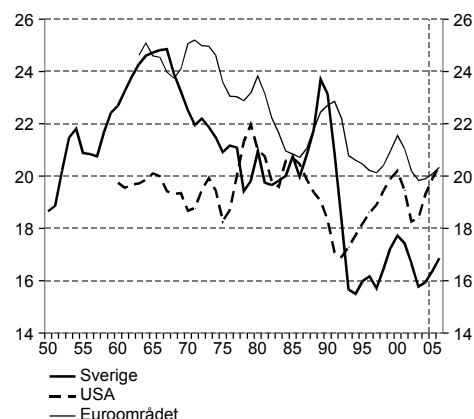
Investeringsnivån i Sverige jämfört med utlandet är ytterligare en indikator på om avkastningen på fysiska investeringar i Sverige är i paritet med avkastningen i omvärlden. Om den svenska kapitalavkastningen understiger det internationella kapitalavkastningskravet så bör det ge avtryck i form av låga investeringar. Sedan början på 1990-talet är de totala bruttoinvesteringarna som andel av BNP låga i Sverige, både jämfört med tidigare år och jämfört med andra länder (se diagram 39). Det beror dock i huvudsak på låga bostadsinvesteringar. Övriga investeringar i näringslivet avviker inte så mycket från USA eller jämförbara länder i Europa (se diagram 40). Denna indikator bör tolkas med försiktighet eftersom skillnader i näringslivsstruktur, demografi m.m. kan medföra att bruttoinvesteringarnas andel av BNP även på lång sikt skiljer sig åt mellan olika länder.

Vinstandelen i näringslivet är en annan indikator på kapitalavkastningen. Som framgår av diagram 41 har vinstandelen ökat under de senaste åren och väntas vara i stort sett oförändrad framöver. Vinstandelen är också förhållandevis hög jämfört med de senaste 25 åren. Vinstandelen kan dock öka av andra anledningar än att kapitalavkastningen ökat jämfört med kapitalavkastningen i andra länder. Till exempel kan den tekniska utvecklingen vara av sådant slag att kapitalstocken ökar i förhållande till produktionen.

Sammanfattningsvis bedöms den svenska kapitalavkastningen vara i paritet med det internationellt bestämda avkastningskravet, dvs. den reala arbetskraftskostnaden bedöms vara i jämvikt i utgångsläget.

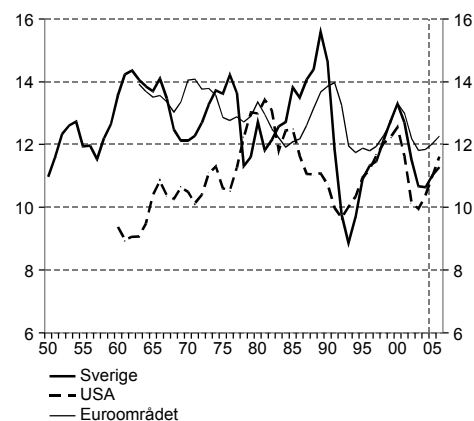
På lång sikt följer avkastningen på svenska investeringar det internationella kapitalavkastningskravet genom en anpassning av den reala arbetskraftskostnaden. En viktig bestämningsfaktor för utvecklingen av svenska företags betalningsförmåga framöver är därför det internationella kapitalavkastningskravets utveckling. De historiskt sett mycket låga globala reala och nominella räntnivåerna skulle kunna tyda på en varaktig nedgång i det internationella kapitalavkastningskravet eller att det internationella kapitalavkastningskravet ökar kraftigt när ränteläget normaliseras (se diagram 42). Båda dessa tolkningar av dagens låga räntnivå är dock sannolikt felaktiga. De låga räntorna torde i stället bero på

Diagram 39 Fasta bruttoinvesteringar, totalt
Procent av BNP, löpande priser

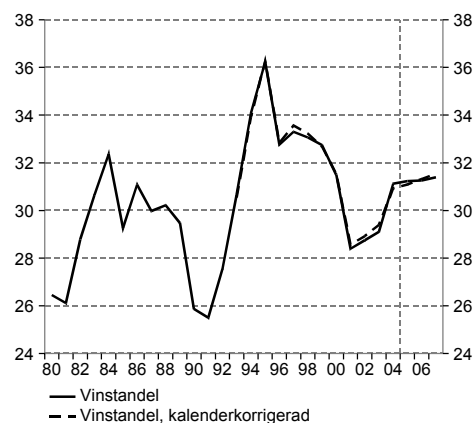
Källor: OECD Economic Outlook, Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 40 Fasta bruttoinvesteringar, näringsliv exkl. bostäder
Procent av BNP, löpande priser

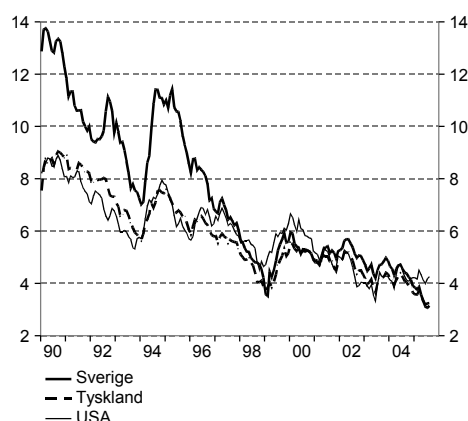
Källor: OECD Economic Outlook, Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 41 Vinstandel i näringslivet exkl. finans- och fastighetsverksamhet
Procent

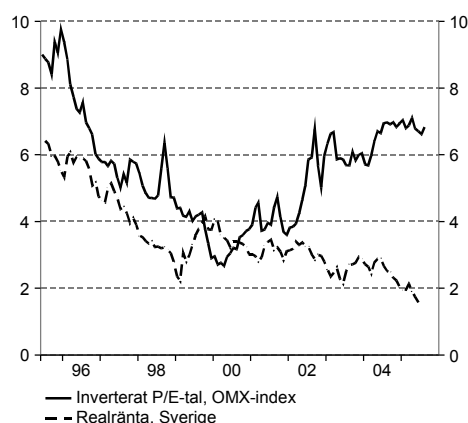
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 42 Långräntor, tioåriga statsobligationer
Procent, månadsvärden

Källa: Riksbanken.

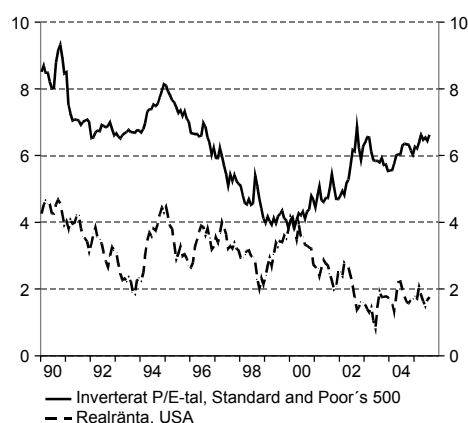
Diagram 43 Fed-modellen för Sverige
Procent, månadsvärden

Anm. Realräntan är beräknad som skillnaden mellan den nominella tioårsräntan och förväntad inflation enligt enkätundersökning.

Källor: JCF, Riksbanken och Prospera.

Diagram 44 Fed-modellen för USA
Procent, månadsvärden

Anm. Realräntan är beräknad som skillnaden mellan den nominella tioårsräntan och förväntad inflation enligt enkätundersökning.

Källor: Prudential Equity Group, LCC, Philadelphia Fed och Riksbanken.

att den globala investeringskonjunkturen i rådande konjunkturfas är ovanligt svag och på ett högt försiktighetssparande hos hushåll och företag. Riskpremien på riskfyllda tillgångar och investeringar är därmed förhållandevis hög. Ett uttryck för en stigande riskpremie är att avkastningskravet på aktier inte har minskat trots det lägre ränteläget. Detta förhållande illustreras av att skillnaden mellan de förväntade företagsvinsterna i förhållande till aktiepriserna, det s.k. inverterade P/E-talet, och den reala obligationsräntan i Sverige och USA är hög i ett historiskt perspektiv (se diagram 43 och diagram 44). Det rådande låga ränteläget kan därför inte tolkas som ett lågt internationellt avkastningskrav på investeringar. Det internationellt bestämda avkastningskravet bedöms framöver att vara oförändrat i förhållande till nuvarande nivå. På lång sikt bedöms dock den reala obligationsräntenivån öka och riskpremien på aktier att minska.

Sammanfattningsvis bedöms avkastningen på investeringar i Sverige ligga i linje med det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet, dvs. de svenska arbetskostnaderna bedöms vara i jämvikt i utgångsläget 2005. Därutöver bedöms det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet vara oförändrat framöver. Under förutsättning att den tekniska utvecklingen är arbetsbesparande bestäms därmed utrymmet för arbetskostnadsökningen fram till 2015 som summan av produktivitetstillväxten och ökningen av näringslivets förädlingsvärdepriser.

Utvecklingen av svenska arbetskostnader i ett internationellt perspektiv

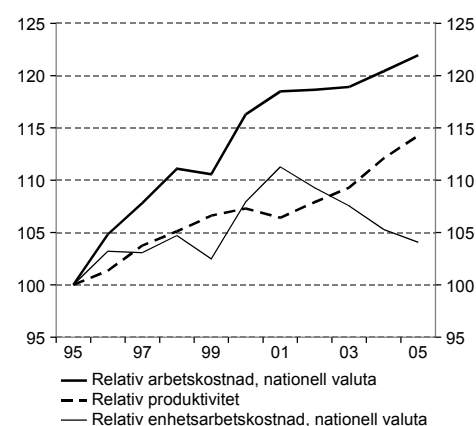
I detta avsnitt jämförs hur arbetskostnaderna har utvecklats sedan 1995 i Sverige jämfört med euroområdet. Tidsperioden är vald med hänsyn till att Sverige övergick från fast till rörlig växelkurs i slutet av 1992 samtidigt som penningpolitiken inriktades mot att uppnå prisstabilitet preciserat som 2 procents inflation från och med 1995.

Hög produktivitetstillväxt har medgett snabba arbetskostnadsökningar

Näringslivets arbetskostnad har ökat betydligt snabbare i Sverige än i euroområdet de senaste tio åren. Mellan 1995 och 2004 ökade arbetskostnaderna med ca 42 procent i Sverige och ca 18 procent i euroområdet. Den relativa arbetskostnaden ökade därmed med ca 20 procent (se diagram 45). Samtidigt har emellertid produktiviteten ökat betydligt snabbare i Sverige än i euroområdet. Den relativa enhetsarbetskostnaden, dvs. arbetskostnaden per producerad enhet, har därför ökat med ca 5 procent. Den relativa enhetsarbetskostnaden i gemensam valuta, vilket bättre speglar förskjutningar i konkurrenskraft, ger i dagsläget samma bild då växelkursen ligger på samma nivå som 1995 (se diagram 46). Däremot var den relativa enhetsarbetskostnaden i gemensam valuta högre än i nationell valuta under andra halvan av 1990-talet då kronan var förhållandevis stark mot euron.

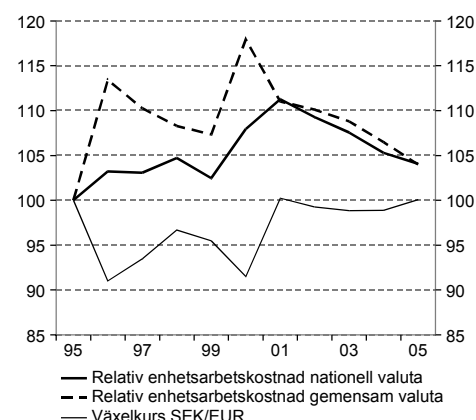
Om lönerna ökar i samma takt i samtliga näringslivsbranscher samtidigt som produktivitetstillväxten skiljer sig åt mellan branscher, medför detta vanligen att priserna utvecklas långsammare i branscher med högre produktivitetstillväxt eftersom enhetsarbetskostnaden ökar långsammare. En mycket hög produktivitetstillväxt i den svenska teleproduktindustrin är en viktig förklaring till att enhetsarbetskostnaden i tillverkningsindustrin relativt euroområdet har minskat under de senaste åren (se diagram 47). Snabbt fallande priser på teleprodukter har också inneburit att bytesförhållandet, dvs. relationen mellan export- och importpriser, har sjunkit betydligt mer för Sverige än för euroområdet (se diagram 48). Detta har till viss del motverkade de positiva effekterna av den starka produktivitetstillväxten på konkurrenskraften och betalningsförmågan i näringslivet. Den relativa enhetsarbetskostnaden i gemensam valuta i diagram 46 överskattar därför konkurrenskraften för svensk näringsliv 2005. Konkurrenskraften belyses bättre av arbetskostnadsandelen i svenskt näringsliv eftersom arbetskostnadsandelen även beaktar t.ex. fallande priser på teleprodukter. Vinstandelen, som är spegelbilden av arbetskostnadsandelen, och andra mera rele-

Diagram 45 Relativ arbetskostnad, produktivitet och enhetsarbetskostnad i nationell valuta, Sverige jämfört med euroområdet
Index 1995=100

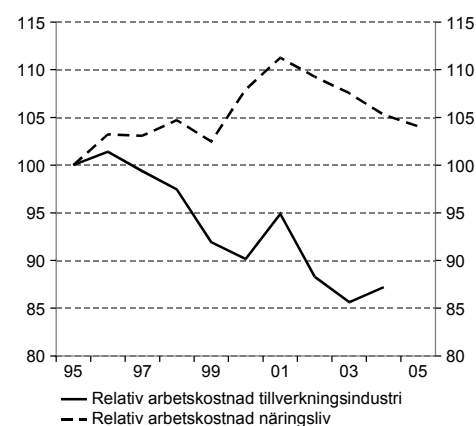
Källor: OECD Economic Outlook och Konjunkturinstitutet

Diagram 46 Relativ enhetsarbetskostnad i näringslivet, Sverige jämfört med euroområdet
Index 1995=100

Källor: OECD Economic Outlook och Konjunkturinstitutet

Diagram 47 Relativ enhetsarbetskostnad i nationell valuta, Sverige jämfört med euroområdet
Index 1995=100

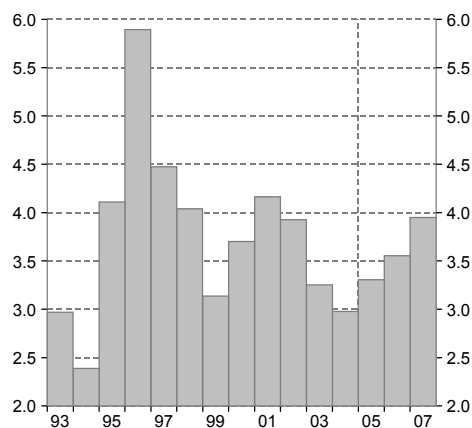
Källa: OECD Economic Outlook.

Diagram 48 Bytesförhållande
Index 1995=100

Källa: OECD Economic Outlook.

Diagram 49 Timlön i näringslivet
Årlig procentuell förändring

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

vanta indikatorer på huruvida de svenska arbetskostnaderna är i jämvikt 2005 har diskuterats ovan med slutsatsen att så är fallet.

En vanlig föreställning är att arbetskostnaderna bör öka lika mycket i Sverige som i euroområdet. Denna syn sammanfaller med den här beräknade betalningsförmågan för svenskt näringsliv bara om betalningsförmågan i euroområdet utvecklas lika snabbt. Detta förutsätter att arbetsproduktiviteten och förädlingsvärdepriserna i näringslivet sammantaget utvecklas lika snabbt i Sverige och i euroområdet, vilket inte varit fallet de senaste åren. I ett längre tidsperspektiv kan det dock vara rimligt att anta att skillnaden inte är alltför stor, även om det något lägre inflationsmålet i euroområdet bidrar till att betalningsförmågan i näringslivet utvecklas långsammare i euroområdet än i Sverige.

På bransch- och företagsnivå kan internationella lönejämförelser naturligtvis ändå vara av stort intresse, eftersom växelkursen då kan ses som given. Arbetskostnaderna i Sverige är något högre än i EU och särskilt mycket högre än i de nya medlemsländerna (se fördjupningsrutan "Arbetskostnaden i Sverige och andra EU-länder"). Detta bidrar till en fortgående strukturomvandling av det svenska näringslivet, men ger inte upphov till någon bestående brist på arbetskraftsefterfrågan i Sverige.

Arbetskostnaden i Sverige och andra EU-länder

Eftersom Sverige har rörlig växelkurs är inflationsmålet styrande för svenska löneökningar och inte, på samma direkta sätt som tidigare, löneökningstakten i omvärlden. För det enskilda företaget eller branschen kan dock växelkursen tas som given. Arbetskostnaden i andra länder är därför en betydelsefull faktor för det enskilda företaget som konkurrerar med företag i andra länder. De företag som inte klarar av konkurrensen kommer att slås ut som ett led i den fortlöpande strukturuomvandlingen som bidrar till den långsiktiga höjningen av välbudet i Sverige och i världen.

I takt med den fortgående globaliseringen öppnas nya marknader där arbetskostnadsnivån skiljer sig väsentligt från svenska och västeuropeiska nivåer. Framför allt är det länder i Asien och Östeuropa som har blivit tillgängliga i högre grad. Den 1 maj i år utökades Europeiska Unionen (EU) med tio nya länder, EU10, till 25 medlemsländer.³⁶ Den geografiska närheten samt den fria rörligheten för arbetskraft och kapital mellan EU-länder underlättar både för svenska företag att etablera sig i EU10-länderna, och för arbetskraften i dessa länder att arbeta i Sverige. Ur det enskilda företags perspektiv kan det därför vara intressant att jämföra arbetskostnaden i Sverige med arbetskostnaden i övriga Europa.

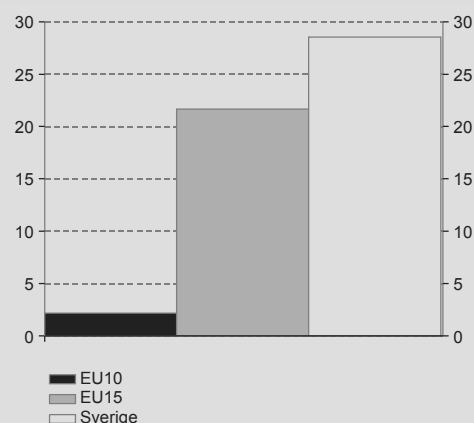
I näringslivet som helhet är arbetskostnaden i Sverige drygt tio gånger högre än genomsnittet för EU10 (se diagram 50). Skillnaden mellan EU10-länderna är relativt liten med undantag för Cypern och Slovenien där arbetskostnaden är betydligt högre än genomsnittet (se diagram 51). I EU15 är den genomsnittliga arbetskostnaden lägre än i Sverige, men betydligt högre än genomsnittet i EU10 (se diagram 50). Skillnaden mellan EU15-länderna är emellertid stor. I länder som Belgien, Danmark och Tyskland är arbetskostnaderna nästan lika höga som i Sverige, medan de i vissa länder som Grekland och Portugal är hälften av genomsnittet för EU15 (se diagram 52).³⁷

Är då svenska arbetskostnader för höga? För företaget är det egentligen enhetsarbetskostnaden, vilken tar hänsyn till hur produktiv arbetskraften är, som är viktig för lönsamheten. Produktiviteten är generellt lägre i de nya medlemsländerna vilket innebär att den låga arbetskostnaden överskattar den potentiella vinsten av att flytta produktionen. Företag som specialiserar sig i vissa typer av produktion kommer dock att kunna minska sina kostnader, åtminstone på kort sikt, genom att flytta produktionen till lågkostnadsländer. Denna specialisering bidrar till den fortsatta strukturuomvandlingen.

³⁶ De nya medlemsländerna EU10, består av Cypern, Estland, Lettland, Litauen, Malta, Polen, Slovakien, Slovenien, Tjeckien och Ungern.

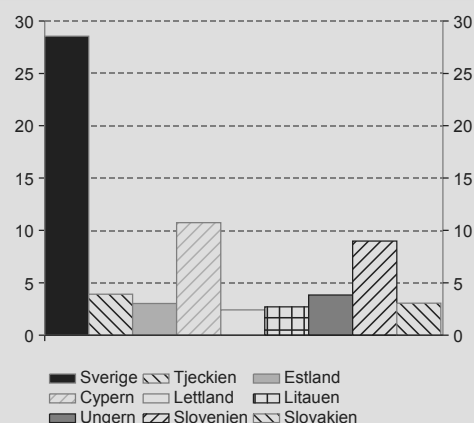
³⁷ Arbetskostnaden i Labour Cost Survey anges endast i gemensam valuta. Den svenska kronan var relativt stark mot euron år 2000, vilket delvis kan förklara den höga nivån jämfört med euroländerna.

Diagram 50 Arbetskostnad i näringslivet enligt Labour Cost Survey 2000
Euro per timme

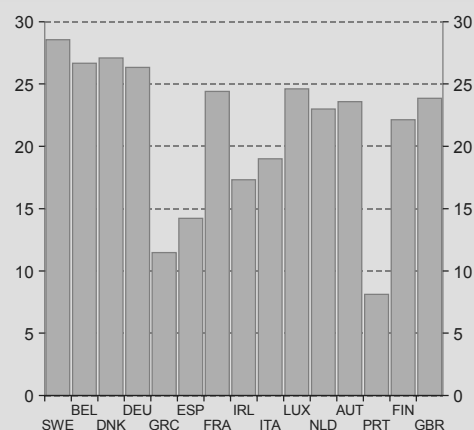
Anm. Näringslivet definieras exklusive vård, omsorg och samhällslika tjänster.
Källa: Eurostat.

Diagram 51 Arbetskostnad i näringslivet enligt Labour Cost Survey 2000
Euro per timme

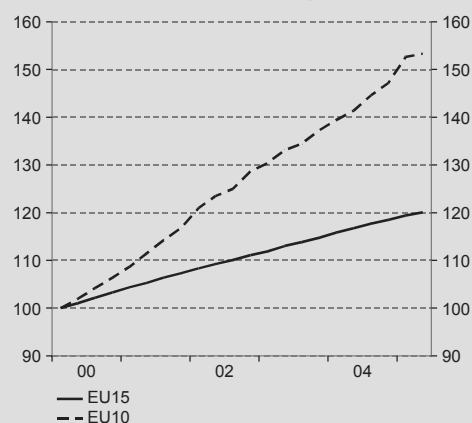
Anm. Data saknas för Malta och Polen. Näringslivet definieras exklusive vård, omsorg och samhällslika tjänster.
Källa: Eurostat

Diagram 52 Arbetskostnad i näringslivet enligt Labour Cost Survey 2000
Euro per timme

Anm. Näringslivet definieras exklusive vård, omsorg och samhällslika tjänster.
Källa: Eurostat.

Diagram 53 Arbetskostnad i näringslivet enligt Labour cost index
Index 2000 kvartal 1=100, säsongrensad

Anm. EU10 är ett ovägt genomsnitt av Tjeckien, Estland, Lettland, Ungern, Slovakien. Data saknas för resterande länder som ingår i EU10.
Källa: Eurostat.

I ett längre perspektiv kommer dock skillnaderna i arbetskostnadsnivån att utjämnas i takt med att skillnaderna i produktivitetsnivån och prisnivån utjämnas. Detta sker genom en snabbare ökningstakt i priser och produktivitetstillväxt i lågkostnadsländer än i exempelvis Sverige och EU15. Ett illustrativt exempel på detta är att de senaste åren har arbetskostnaderna ökat i en betydligt snabbare takt i EU10 än i EU15 (se diagram 53).

Stor osäkerhet i lönestatistiken

Internationella jämförelser av löner och arbetskostnader är förhållandevis osäkra. Ett problem är bristen på statistik för länder utanför OECD-området. Men även då statistik finns tillgänglig, förekommer ofta stora skillnader i hur olika länder och organisationer definierar och mäter olika löne- och arbetskostnadsåtgångar. Genom att jämföra uppgifter för Sverige från olika internationella och nationella källor belyses denna osäkerhet.

Svenska timlöner mäts genom konjunkturlönestatistiken och nationalräkenskaperna. Konjunkturlönestatistiken baseras på undersökningar där anställda tillfrågas om överenskommen månadslön eller timlön samt eventuell övertidsersättning. Timlönen enligt nationalräkenskaperna är ett bredare löneåtgång där även tillägg utöver övertidsersättning inkluderas och är därför högre.³⁸ Om sociala avgifter, som arbetsgivaren betalar, läggs till erhålls arbetskostnaden. Detta innebär att Arbetskostnadsindex (AKI), vilken baseras på konjunkturlönestatistiken, är lägre än arbetskostnaden enligt nationalräkenskaperna (se diagram 54).

Det finns ett flertal publikationer med internationell lönestatistik och jämförelser, dels i tryckt form, dels i webbaserade databaser. Ofta hänvisas dock till någon av de stora statistikproducerande organisationerna:

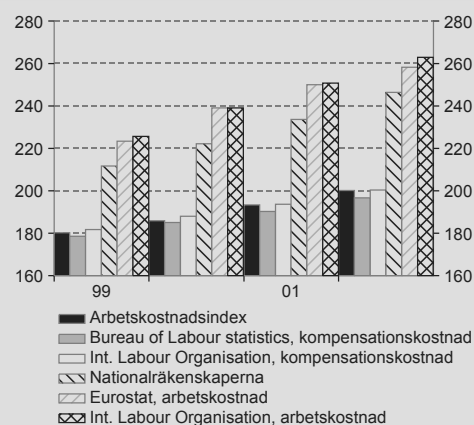
- *Bureau of Labour Statistics*
- *International Labour Organisation*
- *Eurostat*
- *OECD*

Data skiljer sig mer eller mindre åt beroende på olika definitioner och primärkällor och på hur ofta statistiken uppdateras efter revideringar av den nationella statistiken. Dessutom förekommer även bearbetningar av primärstatistiken för att underlätta jämförelsen mellan länder. Detta förfarande är sällan transparent.

Internationella organisationer skiljer ibland på olika typer av arbetskostnader. Den svenska definitionen benämns då som *kompensationskostnad*, medan ett vidare begrepp, där även kostnader för boende, mat på arbetsplatsen, anställningskostnader etc. inkluderas, benämns som *arbetskostnad*. Ett mått på svensk arbetskostnad kan alltså skilja sig åt betydligt beroende på vilken källa som används (se diagram 54).

I allmänhet är statistik för ökningstakter mer tillförlitlig än statistik för nivåer eftersom ökningstakten är mindre känslig för definitionsskillnader. Men lönenivåer efterlyses ofta, exempelvis i diskussioner rörande utflyttning av produktion. Det går inte att på ett enkelt sätt avgöra om någon källa är att föredra framför någon annan. Det beror bl.a. på vad statistiken ska användas till. Bureau of Labour Statistics täcker exempelvis arbetskostnaden i vissa asiatiska och sydamerikanska länder, medan Eurostat täck-

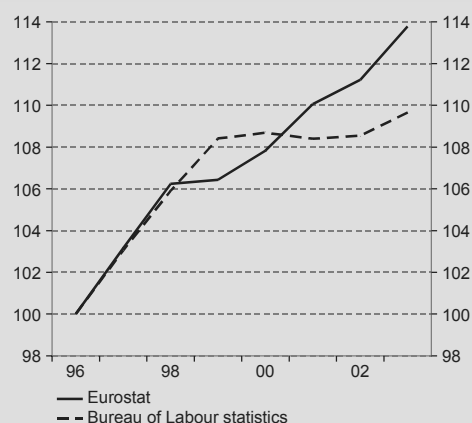
Diagram 54 Svenska arbetskostnader enligt olika definitioner och källor
Kronor per timme

Källor: Eurostat, International labour organisation, Bureau of labour statistics, och Statistiska centralbyrån.

³⁸ För en redogörelse över skillnaderna hänvisas till slutrapporten från Medlingsinstitutets arbetsgrupp för lönestatistik "Att mäta löneutvecklingen", Medlingsinstitutet, 2004.

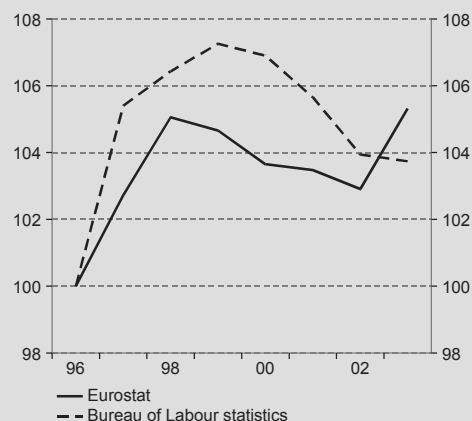
Diagram 55 Relativ arbetskostnad, Sverige jämfört med Tyskland
Index 1996=100

Anm. BLS avser tillverkningsindustrin medan Eurostat avser hela industrin.

Källor: Eurostat och Bureau of labour statistics.

Diagram 56 Relativ arbetskostnad, Sverige jämfört med Frankrike
Index 1996=100

Anm. BLS avser tillverkningsindustrin medan Eurostat avser hela industrin.

Källor: Eurostat och Bureau of labour statistics.

er samtliga europeiska länder. Eftersom arbetskostnad definieras och mäts på olika sätt så bör statistik från olika källor jämföras och tolkas med särskilt stor försiktighet. Detta illustreras i diagram 55 och 56 där den relativa arbetskostnaden i Sverige jämfört med Tyskland respektive Frankrike, jämförs enligt Eurostat och Bureau of Labour Statistics.

Svensk arbetsmarknad och fortsatt global specialisering

Kinas, Indiens och Östeuropas ökade ekonomiska öppenhet gentemot omvärlden har skapat nya marknader och ökad konkurrens. Handeln med varor och tjänster har ökat under det senaste decenniet. Från 1990 till 2002 ökade den globala handelsvolymen med 90 procent medan global BNP ökade med 50 procent.³⁹ Denna utveckling återspeglas även i den svenska handeln. Mellan 1990 och 2004 har exporten som andel av BNP ökat från 30 till 46 procent. Samtidigt har importen som andel av BNP ökat från 30 till 37 procent (se diagram 57).

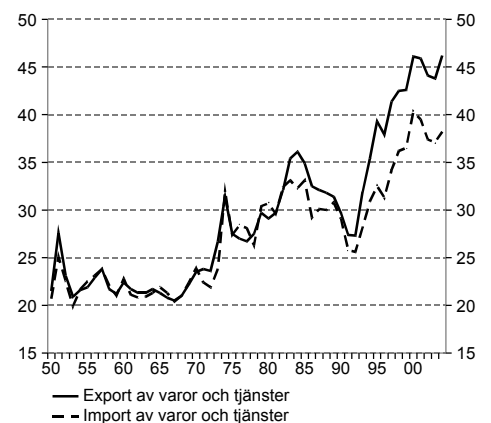
Ökad handel medför ett större utbud av varor och tjänster för konsumenter och företag. Konsumenter tjänar på en ökad konkurrens från nya producenter eftersom det bidrar till att priser pressas.

Den ständigt pågående strukturomvandlingen medför att olönsamma företag slås ut, vilket leder till att graden av specialisering inom produktionen fortsätter att öka. Strukturomvandlingen innebär således att arbetskraft och kapital flyttas till mer lönsam produktion. Detta tenderar att ge en högre effektivitet i ekonomin och därmed successivt högre BNP i såväl Sverige som globalt.

För att strukturomvandlingen ska leda till högre BNP på t.ex. fem års sikt krävs att handelsvinsterna i detta perspektiv överstiger de omställningskostnader som uppstår genom strukturomvandlingen.

I och med att produktion flyttar till länder med lägre löner har en oro uppkommit över att svenska arbetstillfällen försvinner utomlands och att arbetslösheten därmed skulle bli varaktigt högre som en följd av ökad konkurrens från t.ex. Kina, Indien eller Östeuropa. Produktionsflyttningar och strukturomvandlingen till följd av internationell handel är dock inte någon ny företeelse. Exempelvis kan nämnas minskad sysselsättning inom textil- och skoindustrin under 1970-talet samt inom stål- och varvsindustrin under 1980-talet. Såväl svenska som internationella erfarenheter visar att sådana sysselsättningsminskningar i stort sett balanseras av ökad sysselsättning inom andra områden på några års sikt. Strukturomvandlingen medför därmed högre levnadsstandard i alla länder som deltar i internationell handel utan att sysselsättningen blir nämnvärt lägre på några års sikt. Det finns således ingen brist på arbetskraftsefterfrågan på lång sikt utan sysselsättningen bestäms då, enligt etablerad ekonomisk teori och empiri, i princip av arbetskraftutbudet minus jämviktsarbetslösheten.

Diagram 57 Export och import
Procent av BNP, löpande priser

Källa: Statistiska centralbyrån.

³⁹ Se European Economic Advisory Group (2005) "Report on the European economy 2005"

Fortgående specialisering

Det finns inte någon heltäckande statistik vad gäller globaliserings effekter på Sverige. I detta avsnitt presenteras en sammanställning av valda delar av forskningsrapporter, utredningar och officiell statistik.

I detta sammanhang är det relevant att skilja på olika typer av produktionsförflyttningar. Dels kan företaget flytta produktionen inom landet eller till utlandet, dels inom koncernen eller till ett utomstående företag. De definitioner som används för olika typer av produktionsförflyttningar redovisas i figur 2.

Begreppet *outsourcing* innebär att företaget anlitar en extern producent/leverantör för att utföra delar av produktionen som tidigare utförts i egen regi. Begreppet *offshoring* innebär att produktion flyttar över en nationsgräns.

Figur 2 Definitioner för olika typer av produktionsförflyttningar

	I Sverige	Utomlands
Intern produktion/leverantör	Omlokalisering	Inhouse offshoring
Extern produktion/leverantör	Nationell outsourcing	Internationell outsourcing

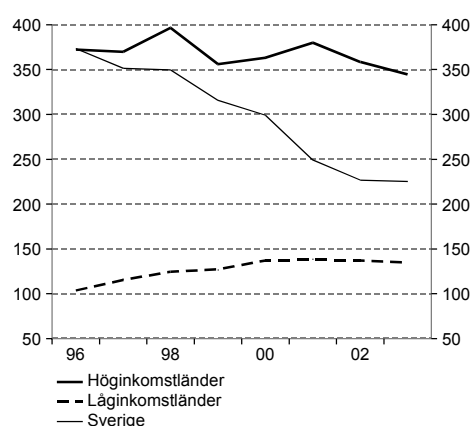
Källor: Industrins ekonomiska råd och Konjunkturinstitutet

Utvecklingen inom svenskägda multinationella företag

Diagram 58 visar antalet anställda inom tillverkningsindustri i svenskägda multinationella företag under perioden 1996–2003. Utvecklingen redovisas för Sverige, andra höginkomstländer och låginkomstländer.^{40, 41} Nedgången av antalet anställda inom tillverkningsindustrin i Sverige är förmodligen missvisande. En förklaring är att en del av de tjänster som tidigare producerades inom svenskägda multinationella företag flyttats till tjänsteproducerande företag inom Sverige. Denna förklaring stöds av att utvecklingen av antalet sysselsatta inom nationella tjänsteproducerande företag i Sverige, där antalet anställda ökat från 275 000 år 1990 till 409 000 år 2004.⁴² Av diagram 58 framgår vidare att antalet anställda i höginkomstländer minskat något. Antalet anställda i låginkomstländer ökade mellan åren 1996 och 2000 men har därefter planat ut.

Av diagram 59 framgår att antalet anställda inom Sverige, i svenskägda multinationella tjänsteföretag, legat på en relativt

Diagram 58 Anställda inom svenskägda multinationella tillverkningsindustriföretag Tusental

Källa: Institutet för tillväxtpolitiska studier (ITPS).

⁴⁰ Höginkomstländer är Australien, Belgien, Danmark, Finland, Frankrike, Grekland, Island, Irland, Italien, Japan, Kanada, Luxemburg, Nederländerna, Norge, Nya Zeeland, Portugal, Schweiz, Spanien, Storbritannien, Tyskland, USA, och Österrike.

⁴¹ Sammansättningen av företag skiftar mellan åren på grund av att svenska företag övergår till utländskt ägande och vice versa.

⁴² Se tabell 2.3 i Industrins ekonomiska råd. (2005) "Svensk industri i globaliseringens tid"

konstant nivå under perioden 1998 till 2003. Antalet anställda i höginkomstländer har däremot ökat, från 95 000 år 1996 till 340 000 år 2003. Fram till år 2000 ökade även antalet anställda i låginkomstländerna. Därefter har ökningen planat ut.

Sammanfattningsvis visar statistiken att majoriteten inom svenskägda multinationella företag är anställda utomlands. Under perioden 1996 till 2003 har den totala andelen utlandsanställda i tillverkningsindustrin ökat från 56 till 68 procent, varav andelen i låginkomstländer har ökat från 12 till 19 procent. I de tjänsteproducerande företagen har andelen utlandsanställda ökat från 27 till 62 procent, varav andelen ökat från 4,1 procent till 8,5 procent i låginkomstländer.

När svenska företag expanderar utomlands genom nyetableringar eller genom uppköp av befintliga företag avspeglas det i statistiken över direktinvesteringar.⁴³ Som framgår av diagram 60 är direktinvesteringarna i höginkomstländer betydligt högre än direktinvesteringarna i låginkomstländer.

Diagram 61 visar andelen direktinvesteringar i låginkomstländer i Asien, Sydamerika samt i EU10, dvs. de nya EU länderna. I EU10 har direktinvesteringarna mattats av efter år 2000, efter en uppgång i mitten av 1990-talet. Svenska företag desinvesterade (negativa värden) i Sydamerika under 2001–2003. Direktinvesteringarna till låginkomstländer i Asien visar en positiv trend, dock med en hög variabilitet.

Internationell outsourcing

Det saknas heltäckande statistik när det gäller internationell outsourcing, dvs. att ett svenskt företag flyttar produktionen till en extern leverantör utomlands. Den information som finns grundas på indikatorer eller enkätundersökningar.

En indikator för den fortgående globaliseringen är importandelen för insatsförbrukningen inom industrin. En ökad importandel för insatsförbrukningen tolkas som att specialiseringen av produktionen har ökat.

Tabell 5 Importandel för insatsförbrukningen inom industrin.

	1975	1980	1985	1995	2000	2002
Importandel	28,7	34,9	36,3	34,0	38,0	37,5

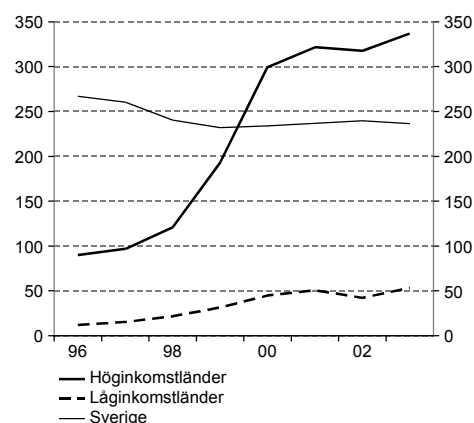
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Av tabell 5 framgår att importandelen för insatsförbrukningen ökat från 28,7 procent år 1975 till 37,5 procent år 2002. Import-

⁴³ Direktinvesteringar redovisas här med positivt tecken för utflöde.

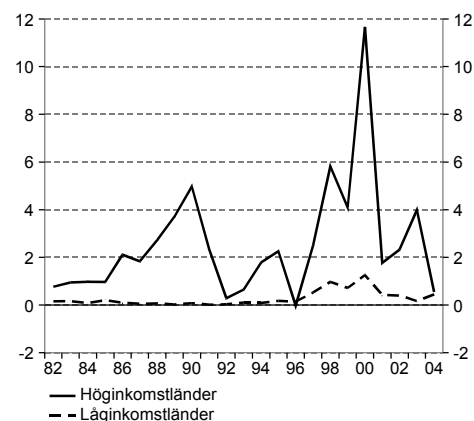
Direktinvesteringar är svåra att mäta. En etablering i utlandet av ett svenskt företag behöver inte nödvändigtvis registreras som en svensk direktinvestering. Om etableringen finansieras från ett annat land än Sverige, så kan direktinvesteringen bli registrerad i finansieringslandet.

Diagram 59 Anställda inom svenskägda multinationella tjänsteföretag Tusental

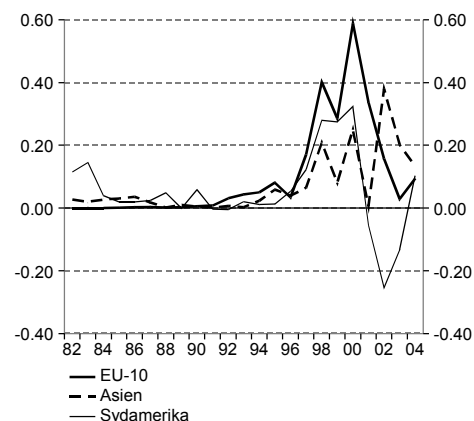
Källa: ITPS.

Diagram 60 Svenska direktinvesteringar i förhållande till BNP Procent

Källor: Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

Diagram 61 Svenska direktinvesteringar i förhållande till BNP i låginkomstländer Procent

Källor: Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

andelen för år 2002 visar däremot inte på någon dramatisk avvikelse från den trendutveckling som uppvisats de senaste 25 åren.

Omfattningen av outsourcing inom svensk tillverkningsindustri under åren 2001–2004 enligt en enkätundersökning redovisas i Bengtsson (2005).⁴⁴ Av de 267 undersökta företagen hade ca hälften av företagen anlitat en leverantör för att utföra en aktivitet som tidigare utförts inom företaget. Tabell 6 visar att 46 procent av andelen outsourcande företag valde att utlokalisera produktionen enbart inom Sverige.

Tabell 6 Typfall av omflyttning av produktion.

Andel av outsourcande företag

	I Sverige	Utomlands	Både och
Intern produktion/leverantör	4	11	1
Extern produktion/leverantör	37	30	8
Mix av inter- och externleverantör	5	1	3
Summa	46	42	12

Källa: Bengtsson (2005).

Undersökningen visade att det främsta motivet för att flytta produktion var att reducera kostnaderna. Även om tillverkningskostnaden kan reduceras så kan outsourcing vara förenat med indirekta kostnader i form av minskad kundanpassning, leveransförmåga och produktframtagning. En slutsats i studien är att sambandet mellan outsourcing och företagets prestationsutveckling är oklart. En annan slutsats är att outsourcing som enskild strategi inte utgör ett alternativ till egen produktionsutveckling.

Sveriges industritjänstemanna förbund (SIF) har genomfört tre regionala undersökningar av omfattningen av produktionsförflyttningar utomlands med definitionen att ett arbetstillfälle har flyttat för att återuppstå utomlands. En undersökning har ägt rum för Jönköpings-, Kalmar-, och Kronobergs län, en annan för Norrbottens och Västerbottens län och en tredje för Västra Götalands län.⁴⁵ Undersökningarna baseras på enkätsvar från företag som har en lokal SIF-klubb. I enkäterna undersöktes omfattningen av produktionsförflyttningar samt omfattning av företagets nyetablering utomlands de senaste fem åren.

Företagsstrukturen i de tre undersökta regionerna har olika karaktär. Smålandsregionen domineras av små och medelstora företag inom tillverkningsindustrin. Företagsstrukturen i Västra Götalands län karakteriseras av en hög andel stora industriföre-

⁴⁴ Se Bengtsson, L. (2005) "Outsourcing av produktion i svensk verkstadsindustri", Kap 4. i boken "Alternativ till outsourcing". Liber (2005).

⁴⁵ Sveriges industritjänstemanna förbund (SIF). (2004) "Jobben flyttar: en arbetsrapport om utflyttning av jobb", (2005) "Flyttar våra jobb utomlands? En rapport om utvecklingen i Norrbottens och Västerbottens län", (2005) "Flyttar våra jobb utomlands? En rapport om utvecklingen i Västra Götalands län".

tag. Norrlandsregionen domineras av företag med en stor kapitalintensiv råvarubaserad industri.

Undersökningarna visar att förekomsten av produktionsförflyttningar och nyetablering av jobb utomlands varierar i omfattning mellan regionerna. I Smålandsregionen uppgav en fjärdedel av företagen att produktionsförflyttning utomlands ägt rum, totalt ca 600 arbetstillfällen fördelat på 24 företag. Nyetablering av verksamhet i omvärlden uppgick till 1350 jobb fördelat på 25 företag. I Västra Götaland rapporterades att vart femte företag flyttat arbetstillfällen utomlands. Av de arbetstillfällen som flyttat var mer än vart fjärde ett tjänstemannajobb, totalt ca 1700 arbetstillfällen fördelat på 36 företag. En femtedel av företagen rapporterade att de nyetablerat verksamhet utomlands. Sammanlagt har flera tusen arbetstillfällen inom företag i Västra Götaland nyetablerats utomlands.

Företag i Norrbottens och Västerbottens län rapporterade att produktionsförflyttningen varit liten. Endast vart tionde företag har flyttat produktion utomlands, totalt 190 arbetstillfällen fördelat på 49 företag. Däremot var det vanligare med nyetablering av verksamhet utomlands, totalt 790 arbetstillfällen fördelat på 13 företag.

Sammanfattningsvis indikerar resultaten att svenska företag haft en betydande outsourcing av produktion från Sverige för att reducera kostnaderna. Ökad konkurrens från producenter i låglöneländer återfinns i övervägande del inom tillverkningsindustrin. Den kapitalintensiva råvarubaserade industrin är tämligen oberörd av utflyttning av produktion. Skillnaden i utflyttning av produktion mellan små och stora företag inom tillverkningsindustrin är liten. En skillnad är dock att små företag i högre grad enbart flyttar tillverkning medan större företag även flyttar administrativa enheter.

Sedan slutet av 1990-talet har utflyttningstakten av produktion inom tillverkningsindustrin snarare minskat än ökat. En förklaring till detta är den globala konjunkturedgången under början av 2000-talet. Ökningen av antalet anställda i låglöneländer inom svenskägda multinationella företag har planat ut under 2000-talet. Som redovisas i nedanstående fördjupningsruta har outsourcing som skäl till att minska antalet anställda minskat mellan åren 1999 och 2004 (Se fördjupningsruta: Outsourcing som orsak till att minska antalet anställda).

Det här underlaget indikerar således att globaliseringen fortsätter men att det för Sveriges del inte går snabbare under 2000-talet än under de föregående fem åren. En slutsats är att den svagare sysselsättningsutvecklingen under 2000-talet jämfört med föregående fem år beror på svag konjunkturutveckling och inte på en snabbare ökning av globaliseringen.

Effekter på sysselsättning och löner

I ett långsiktigt perspektiv är det rimligt att anta att den fortgående strukturomvandlingen inte har någon större effekt på sysselsättningen, då sysselsättningen i princip bestäms av arbetskraftutbudet minus jämviktsarbetslösheten.

Däremot kommer sammansättningen av produktionen och sysselsättningen i Sverige att fortsätta att förändras. Sammansättningen påverkas också av strukturella faktorer, t.ex. utbildningsnivån, infrastruktur samt närings- och handelspolitik.

På kort sikt innebär den pågående strukturomvandlingen högre arbetslöshet jämfört med om strukturomvandlingen skulle upphöra. Forskning om hur direktinvesteringar i utlandet påverkar den inhemska arbetsmarknaden visar att arbetskraftsefterfrågan påverkas, med en ökad efterfrågan av högutbildade och en minskad för lågutbildad arbetskraft. Feenstra och Hanson (1999) menar att utflyttning av produktion från amerikanska företag (till dotterföretag eller externa företag) har bidragit till en ökad lönepremie för kvalificerad arbetskraft i USA.⁴⁶ Slaughter (2000) har studerat samma fråga, men fokuserar enbart på direktinvesteringar i utlandet, och finner att ändrad produktion inte har några effekter på arbetskraftsefterfrågan.⁴⁷ Detta kan tolkas som att resultaten som presenterats av Feenstra och Hanson i huvudsak kan relateras till internationell outsourcing. En ändrad relativ arbetskraftsefterfrågan kan därmed medföra att sammansättningen av arbetskraftutbudet inte matchar arbetskraftsefterfrågan, vilket skulle öka jämviktsarbetslösheten.

Strukturomvandlingen innebär att sammansättningen på arbetskraftsefterfrågan förändras, vilket i sin tur kan bidra till att öka lönespridningen. Om de relativa lönerna inte kan anpassas kan strukturomvandlingen bidra till en något högre jämviktsarbetslöshet. Strukturomvandlingen kan då bidra till en tämligen hög arbetslöshet för låg kvalificerad arbetskraft som konkurrerar med motsvarande arbetskraft i bl.a. Kina och Indien. Däremot kommer det omvända förhållandet gälla för personer med kvalifikationer som är underrepresenterade i omvärlden.

⁴⁶ Se Feenstra, R och Hanson, G (1999), "The impact of outsourcing and high technology capital on wages: estimates for the United States, 1979-1990", *Quarterly Journal of Economics*, 114 (3).

⁴⁷ Se Slaughter, M. (2000), "Production transfer within multinational enterprises and american wages" *Journal of International Economics*, 50 (2).

Outsourcing som skäl till att minska antalet anställda

Konjunkturinstitutet genomförde på uppdrag av Europeiska kommissionen en enkätstudie år 1999 och 2004 om svenska företag avseende sysselsättningsläget. Studien utgjorde en del av EU:s arbetsmarknadsundersökningar och omfattade de företag som ingår i Konjunkturinstitutets konjunkturbarometer.^{48, 49}

En fråga var om företaget planerar att öka eller minska antalet anställda. Om företaget planerar att minska antalet anställda ska ett skäl anges och graderas. Flytt av produktion (outsourcing) ingår som ett skäl. Huruvida produktionen flyttas inom landet eller utomlands framgår dock ej. Tabell 1 och 2 redovisar andelen företag inom tillverkningsindustrin, tjänsteproduktion och detaljhandeln som planerat att minska antalet anställda samt gradering av outsourcing som skäl för detta.

Tabell 7 Andel av företag som planerar att minska antalet anställda

Procent

Tillverkningsindustrin		Tjänsteproduktion		Detaljhandel	
1999	2004	1999	2004	1999	2004
37,0	33,4	11,0	36,2	11,0	19,1

Källor: Europeiska kommissionen och Konjunkturinstitutet

Tabell 8 Outsourcing som skäl till att minska antalet anställda

Procent

	Tillverkningsindustrin		Tjänsteproduktion		Detaljhandel	
	1999	2004	1999	2004	1999	2004
Mycket viktigt	16,2	4,8	9,1	4,4	9,1	4,2
Viktigt	45,9	26,6	36,4	14,4	36,4	12,6
Mindre viktigt	37,8	68,6	54,5	81,2	54,5	83,2

Källor: Europeiska kommissionen och Konjunkturinstitutet

Av tabell 7 och 8 framgår att andelen företag inom tillverkningsindustrin som planerar att minska antalet anställda reducerats från 37,0 år 1999 till 33,4 procent år 2004. Outsourcing som ett skäl att minska antalet anställda har kraftigt minskat för dessa företag. År 1999 ansåg 37,8 procent av företagen att detta skäl var mindre viktigt. År 2004 har denna andel ökat till 68,6 procent. Andel företag inom tjänsteproduktion och detaljhandel som planerar att minska antalet anställda ökade däremot från

⁴⁸ Urvalet till den månatliga konjunkturbarometerundersökningen erhålls från SCB:s företagsdatabas. Urvalet är stratifierat med avseende på storleksklass och bransch. EU:s arbetsmarknadsundersökningar för åren 1999 och 2004 omfattar ca 2 500 företag. Bortfallet av ofullständiga svar motsvarar ca 60 procent av dessa.

⁴⁹ Se European Commission (2000) "European economy: reports and studies" No 4, för 1999 års arbetsmarknadsundersökning.

1999 till 2004 men även där minskade outsourcing som ett skäl för att minska antalet anställda.

Tillverkningsindustrin kan delas in i produktion av insats-, investerings- samt konsumtionsvaror. Outsourcing som ett skäl till att minska antalet anställda har utvecklats olika i de olika grupperna. Tabell 9 och 10 visar andelen företag som planerar att minska antalet anställda samt gradering av outsourcing uppdelat på typ av produktion. För företag som producerar insatsvaror och investeringsvaror har outsourcing som skäl till neddragningar av antalet anställda minskat kraftigt i betydelse. Däremot har andelen företag som producerar konsumtionsvaror som graderat outsourcing som mycket viktigt ökat från 4,4 till 15,3 procent.

Tabell 9 Andel företag inom tillverkningsindustrin som planerar att minska antalet anställda

Procent

Insatsvaror		Investeringsvaror		Konsumtionsvaror	
1999	2004	1999	2004	1999	2004
37,0	38,8	34,0	24,7	45	40,5

Källor: Europeiska kommissionen och Konjunkturinstitutet

Tabell 10 Outsourcing som skäl till att minska antalet anställda

Procent

	Insatsvaror		Investeringsvaror		Konsumtionsvaror	
	1999	2004	1999	2004	1999	2004
Mycket viktigt	10,8	0,0	34,4	6,9	4,4	15,3
Viktigt	43,2	17,8	44,1	35,2	48,9	34,1
Mindre viktigt	46,0	82,2	23,5	57,9	46,7	50,6

Källor: Europeiska kommissionen och Konjunkturinstitutet

Undersökningarna visar att outsourcing som skäl till neddragningar av antalet anställda har minskat i betydelse mellan åren 1999 och 2004. I stället visar undersökningen att andra skäl, t.ex. en minskad efterfrågan av företagets produkter, priskonkurrens och rationaliseringar, är viktigare när det gäller neddragningar av antalet anställda.

Betalningsförmågan för arbetskostnader på medellång sikt⁵⁰

Utvecklingen av näringslivets betalningsförmåga för arbetskostnader bestäms i huvudsak av produktivitetsutvecklingen och Riksbankens inflationsmål, även om andra faktorer som t.ex. förändringar i relativpriser också spelar roll. I detta kapitel presenteras först en tankeram för hur betalningsförmågan utvecklas i näringslivet. Därefter diskuteras hur arbetsproduktiviteten i svenskt näringsliv har utvecklats och bedöms utvecklas 2006–2015. Efter det studeras vilka faktorer som bestämmer förädlingsvärdeprisets utveckling och i vilken takt förädlingsvärdepri-set kommer att stiga 2006–2015. Bedömningar av framtida produktivitetsutveckling och prisutveckling sammanfattas därefter i termer av betalningsförmågans utveckling 2006–2015. Sist i kapitlet diskuteras betalningsförmågan i offentlig sektor.

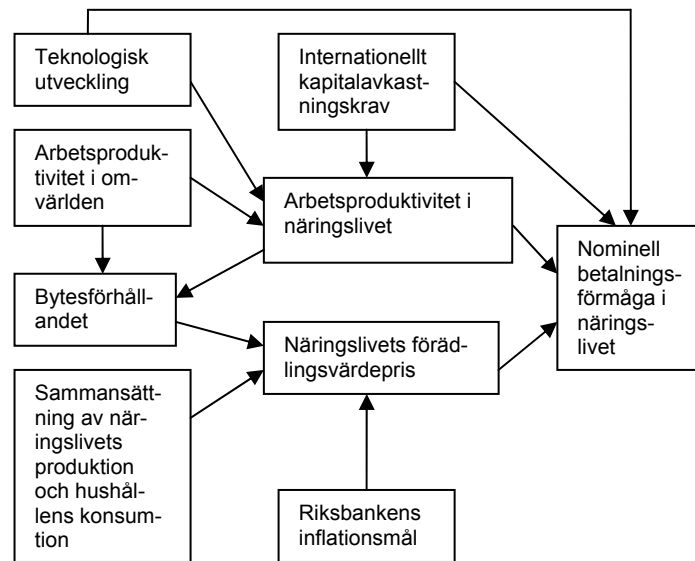
Bestämning av näringslivets betalningsförmåga

Figur 1 på nästa sida sammanfattar de viktigaste faktorerna som bestämmer den trendmässiga utvecklingen av näringslivets nominella betalningsförmåga för arbetskostnader.

Utvecklingen av arbetsproduktiviteten är av central betydelse för i vilken takt betalningsförmågan i näringslivet ökar. En snabbare ökning av förädlingsvärdet per arbetad timme ger, allt annat lika, utrymme för en motsvarande snabbare ökning av arbetskostnaderna. Då förutsätts att arbetskostnadens andel av förädlingsvärdet är oförändrad. Förändringar i det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet kan dock påverka såväl produktiviteten som arbetskostnadsandelen och därmed betalningsförmågan. Men också den teknologiska utvecklingens karaktär är av betydelse. Teknologiska framsteg kan t.ex. bidra till att arbetskostnadsandelen faller trendmässigt över tiden som en följd av en stigande kvot mellan kapitalstocken och BNP. En sådan utveckling är i sig positiv för arbetsproduktiviteten men betalningsförmågan växer nu långsammare än vad produktivitetsutvecklingen i sig indikerar.

⁵⁰ Kapitlet bygger i stora delar på Konjunkturinstitutets specialstudie Nr. 6 Maj 2005 "Produktivitet och löner till 2015", som finns tillgänglig på www.konj.se.

Figur 1 Faktorer som bestämmer den trendmässiga utvecklingen av betalningsförmågan i näringslivet

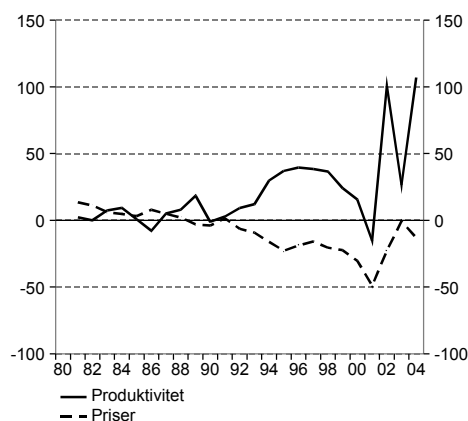

Anm: Under förutsättning att arbetskostnadens andel av förädlingsvärdet är konstant, summerar förändring i arbetsproduktivitet och förändring i förädlingsvärdepris till förändring i betalningsförmåga. Om arbetskostnadsandelen minskar (ökar) trendmässigt, t.ex. som en följd av den teknologiska utvecklingen, stiger betalningsförmågan långsammare (snabbare) än summan.

Den nominella betalningsförmågan i näringslivet påverkas också av hur priserna utvecklas. För betalningsförmågan är det priserna på näringslivets förädlingsvärde som är det relevanta prismåttet. Riksbankens mål att konsumentprisinflationen ska vara 2 procent per år (med ett toleransintervall på ± 1 procentenhet) är ett nominellt ankare för konsumentprisutvecklingen och därmed också för förädlingsvärdepriserna. Prisökningen för olika insats- och färdigvaror kan givetvis avvika kraftigt från 2 procent även trendmässigt. Men eftersom det finns en stark koppling mellan hur konsumentpriserna utvecklas och hur förädlingsvärdepriserna utvecklas har inflationsmålet indirekt en stor betydelse för i vilken takt betalningsförmågan stiger. Desto högre inflationsmål, desto snabbare ökar den nominella betalningsförmågan. Det är dock viktigt att poängtera att betalningsförmågan i *real*a termer inte påverkas av Riksbankens inflationsmål.

Det faktum att en del av produktionen exporteras och att en del av den inhemska efterfrågan tillgodoses genom import medför att förädlingsvärdeprisernas utveckling kan avvika från konsumentprisutvecklingen. Snabb arbetsproduktivitetstillväxt i en bransch leder i allmänhet till en svag prisutveckling för branschens färdigvaror eftersom kostnaden per producerad enhet då tenderar att utvecklas svagt. Utvecklingen inom IKT-industrin är ett exempel på detta (se diagram 62). Eftersom en stor del av produktionen inom IKT-industrin exporteras och exporten vida överstiger importen av motsvarande varor, har detta bidragit till

Diagram 62 IKT-industrin
Årlig procentuell förändring

Källa: Statistiska centralbyrån.

att de svenska exportpriserna utvecklats betydligt svagare än importpriserna. Relationen mellan svenska export- och importpriser, det s.k. bytesförhållandet, har därför fallit trendmässigt sedan 1990-talets början (se diagram 63). En given importvolym måste alltså betalas med en allt större exportvolym. Detta har i sin tur delvis urholkat den ökning i betalningsförmågan som följt av de senaste årens snabbt stigande arbetsproduktivitet.

Genomslaget på betalningsförmågan av en ökning av arbetsproduktiviteten beror alltså på i vilken utsträckning bytesförhållandet påverkas. I de flesta exportsektorer med en snabb produktivitetstillväxt begränsas betalningsförmågans utveckling av fallande exportpriser. En ökad arbetsproduktivitet i den inhemska tjänstesektorn leder däremot i betydligt högre grad till en ökad betalningsförmåga. Detta beror på att bytesförhållandet inte påverkas i någon större utsträckning.

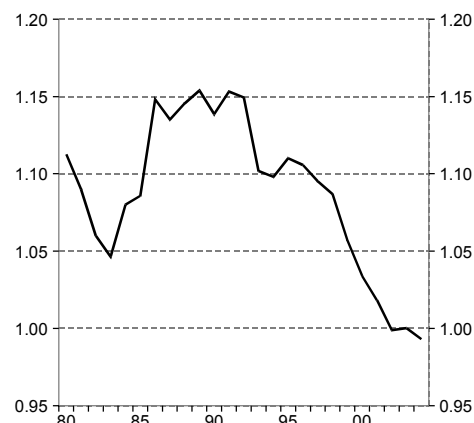
Handeln med omvärlden är också en förklaring till att sammansättningen av det som produceras i näringslivet skiljer sig åt från sammansättningen av det som konsumeras av hushållen. Sådana skillnader medför också att förädlingsvärdepriserna utvecklas annorlunda än konsumentpriserna. Exempelvis utgör tjänster en större andel av konsumtionen än av produktionen. Eftersom priserna på tjänster vanligen stiger snabbare än varupriserna bidrar detta till att förädlingsvärdepriserna vanligen utvecklas svagare än konsumentpriserna, vilket verkar återhållande på betalningsförmågans utveckling.

Också produktivitetens utveckling i omvärlden spelar roll för betalningsförmågan i Sverige. Genom teknologispredning kan ökad produktivitet i omvärlden leda till högre produktivitet i Sverige och därmed öka betalningsförmågan. Men högre produktivitet i omvärlden kan också påverka betalningsförmågan vid given produktivitet i Sverige via effekter på bytesförhållandet. Om arbetsproduktiviteten i omvärlden ökar inom branscher som exporterar varor och tjänster till Sverige tenderar det svenska bytesförhållandet att förbättras till följd av lägre importpriser. Givet att en konsumentpris-inflation på 2 procent upprätthålls, dvs. i linje med Riksbankens mål, ger detta utrymme för högre inhemsk inflation och därmed också för större arbetskostnadsökningar.

Arbetskostnadsandelen varierar med konjunkturen. Den trendmässiga utvecklingen av arbetskostnadsandelen bestäms av trenden för det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet och av trenden för kvoten mellan kapitalstock och BNP, som i sin tur beror på den teknologiska utvecklingens karaktär. Som framgår av diagram 64 föll arbetskostnadsandelen i näringslivet (exklusive finans- och fastighetsverksamhet) trendmässigt under 1980-talet och början av 1990-talet. Sedan mitten av 1990-talet förefaller dock den neråtgående trenden ha brutits.

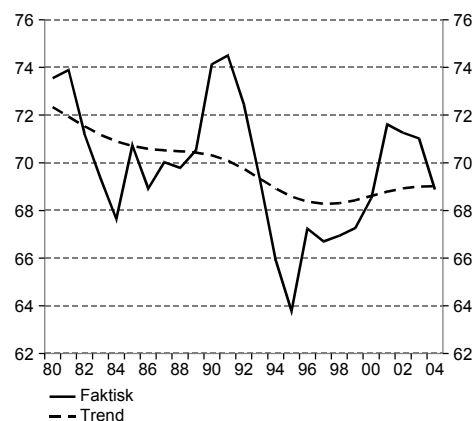
I bedömningen av betalningsförmågans utveckling 2006–2015 antas att den trendmässiga utvecklingen av det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet och av teknologin blir sådan att den trendmässiga arbetskostnadsandelen förblir

Diagram 63 Bytesförhållande
Index 2002=1

Källa: Statistiska centralbyrån.

Diagram 64 Arbetskostnadsandel i näringslivet
exkl. finans- och fastighetsverksamhet
Procent av förädlingsvärdet

Anm. Trend beräknad med HP-filter.

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

oförändrad framöver t.o.m. 2015 (se ”Internationella förutsättningar för svensk lönebildning” för en utförligare diskussion om utvecklingen av det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet). Osäkerheten om huruvida den trendmässiga nedgången i arbetskostnadsandelen har brutits eller ej är dock betydande.

Definition av betalningsförmåga

Förändringar i näringslivets betalningsförmåga, dvs. utrymmet för stigande arbetskostnader (löner och kollektiva avgifter) per arbetad timme, definieras som summan av produktivitets-tillväxten i näringslivet och tillväxttakten i näringslivets priser, mätt som s.k. förädlingsvärdepriser, efter att hänsyn tagits till eventuella trender i arbetskostnadsandelen. Sådana trendmässiga förändringar i arbetskostnadsandelen kan uppkomma till följd av trendmässiga förändringar i det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet och om den teknologiska utvecklingen är av sådan karaktär att kvoten mellan kapitalstocken och BNP förändras trendmässigt.

Arbetsproduktivitet

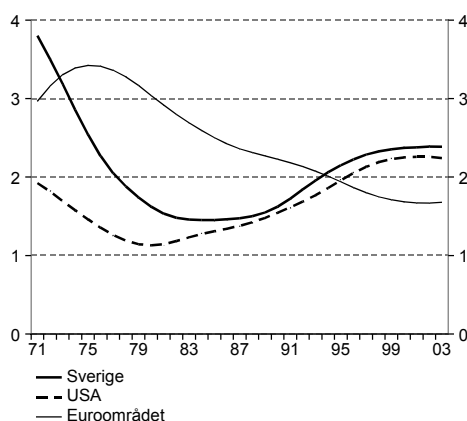
Internationella trender i produktiviteten

Den ekonomiska utvecklingen i Sverige påverkas i hög grad av utvecklingen i omvärlden. På kort sikt påverkas den svenska ekonomin av den internationella konjunkturutvecklingen. Svensk BNP-tillväxt, och därmed produktivitetstillväxten, tenderar att samvariera med den globala utvecklingen.

Även den mer långsiktiga utvecklingen i svensk ekonomi påverkas av omvärlden. Trendmässigt sjunkande kommunikations- och transportkostnader leder till att handeln ökar snabbare än BNP, samt till allt snabbare och bättre informations- och teknologispredning mellan länder. Forskning och utvecklingsinsatser bidrar därmed inte bara till ökad produktivitet i det egna landet utan även i omvärlden. Hög produktivitetstillväxt i omvärlden är fördelaktigt för svensk ekonomi även av andra orsaker än teknispredning, t.ex. via billigare import av insats- och konsumtionsvaror som bl.a. ökar konsumtionsutrymmet i Sverige.

Diagram 65 visar trender i produktivitetstillväxten i Sverige, USA och euroområdet mätt som BNP per arbetad timme. I Sverige och USA har produktivitetstillväxten ökat under 1990-talet, efter en förhållandevis svag utveckling under 1980-talet. I euroområdet har den trendmässiga produktivitetstillväxten där-

Diagram 65 BNP per arbetad timme
Årlig procentuell förändring

Anm. Trend beräknad med HP-filter.
Källor: OECD Productivity Database, Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

emot fallit tillbaka gradvis sedan den snabba tillväxten under 1970-talet och är nu lägre än i både USA och Sverige.⁵¹

Tabell 11 BNP per arbetad timme, trend

Årlig procentuell förändring, genomsnitt

	2006–2015
USA	2,3
Euroområdet	1,7
Storbritannien	2,2
Japan	1,7
Genomsnitt (BNP-vägt)	2,0

Källor: OECD och Konjunkturinstitutet.

Den trendmässiga produktivitetstillväxten i viktiga konkurrentländer bedömer Konjunkturinstitutet sammantaget uppgå till ca 2,0 procent i genomsnitt per år de närmaste 10 åren (se tabell 11). I euroområdet väntas tillväxten stiga från den nuvarande låga ökningstakten kring 1 procent per år. Produktivitetstillväxten bedöms bli fortsatt hög i USA, 2,3 procent i genomsnitt per år. Sveriges produktivitetstillväxt liknar mer den i USA än den i euroområdet, både när det gäller trendtillväxt och konjunkturella variationer.⁵² Dessutom tycks USA leda utvecklingen i Sverige med ett par år (se diagram 66). Den fortsatt höga produktivitetstillväxten i USA ger därför en viss indikation om att produktivitetstillväxten kommer att bli fortsatt god också i Sverige under den närmaste tioårsperioden. I de följande avsnitten analyseras produktivitetstillväxten i Sverige mer ingående.

Nuvarande produktivitetstillväxt i Sverige

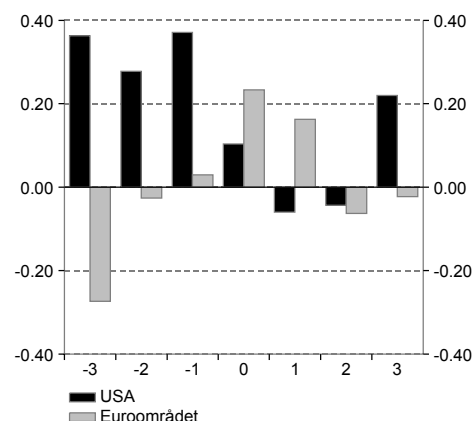
Produktivitetstillväxten i Sverige var förhållandevis låg under 1980-talet men har därefter ökat betydligt (se diagram 67). I ett längre tidsperspektiv är dock inte produktivitetstillväxten anmärkningsvärd hög, utan det är snarare den låga produktivitetstillväxten under 1980-talet som avviker. Under 1980-talet halkade Sverige efter en rad andra länder. Olika förklaringar framfördes som t.ex. strukturproblem inom industrin, växande offentlig sektor, stigande skattetryck, oljekris, devalveringsekonomi, svagt omvandlingstryck, snabbt ökat arbetskraftsdeltagande och ett mycket högt resursutnyttjande mot slutet av 1980-talet.⁵³

⁵¹ En förklaring till den starka produktivitetstillväxten i USA och Sverige är att IKT-producenternas bidrag till TFP-tillväxten är stort, se kapitel 4 i "Produktivitet och löner till 2015", Specialstudie Nr 6, Konjunkturinstitutet. Med undantag för Finland och Irland har bidraget från IKT i övriga EU-länder varit mindre än i Sverige.

⁵² Se kapitel 2 i "Produktivitet och löner till 2015", Specialstudie Nr 6, Konjunkturinstitutet.

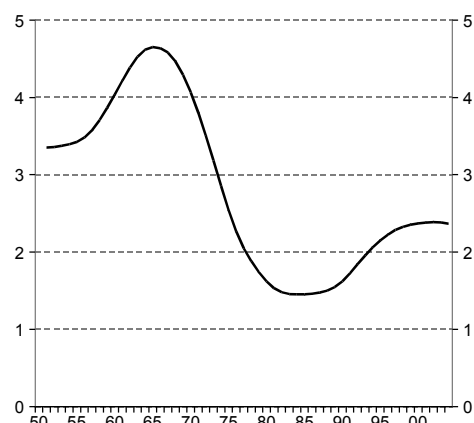
⁵³ Se t.ex. "Drivkrafter för produktivitet och välbefinnande", Produktivitetsskolektionens betänkande, SOU 1991:82.

Diagram 66 Korskorrelation mellan produktivitetstillväxt i Sverige och utlandet, 1971–2003

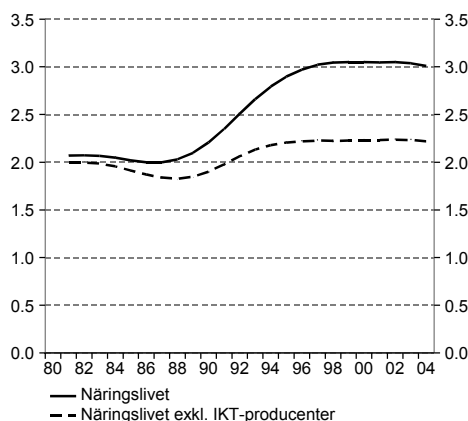
Anm. Exempelvis visar stapeln för "-3" korrelationen mellan tillväxttakten i Sverige och den i utlandet 3 år tidigare. Källor: OECD Productivity Database och Konjunkturinstitutet.

Diagram 67 BNP per arbetad timme
Årlig procentuell förändring

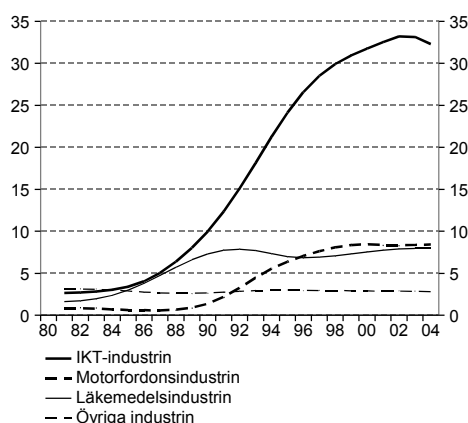
Anm. Trend beräknad med HP-filter. Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 68 Produktivitet, näringsliv
Årlig procentuell förändring

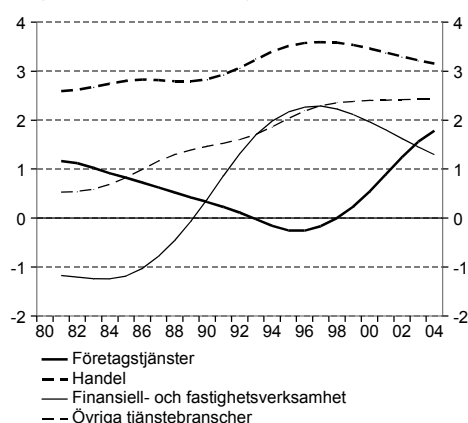
Anm. Trend beräknad med HP-filer.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 69 Produktivitet, industrin
Årlig procentuell förändring

Anm. Trend beräknad med HP-filer.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 70 Produktivitet, tjänstebranscher
Årlig procentuell förändring

Anm. Trend beräknad med HP-filer.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Produktiviteten i näringslivet ökade med i genomsnitt 2,6 procent per år under perioden 1981–2004 (se diagram 68). Utvecklingen var betydligt starkare under andra hälften av perioden. På 1980-talet ökade produktiviteten med måttliga 1,9 procent per år, men runt 1991/1992 växlade ökningstakten upp och har därefter i genomsnitt uppgått till 3,1 procent per år. Till stor del beror denna starkare utveckling på att produktivitetstillväxten för IKT-producenterna⁵⁴ växlat upp kraftigt. Även om IKT-producenterna exkluderas är produktivitetstillväxten dock betydligt högre sedan början av 1990-talet.

Produktivitetstillväxten i industrin har i genomsnitt varit högre än för näringslivet som helhet. Vissa branscher utmärker sig med en extra kraftig uppväxling i produktivitetstillväxt (se diagram 69). Framför allt gäller det IKT-industrin, men även i läkemedels- och motorfordonsindustrin är produktivitetstillväxten nu betydligt högre än under 1980-talet. För övriga industrin, som står för drygt 70 procent av hela industrins förädlingsvärde, finns däremot inget tydligt skift uppåt i produktivitetstillväxten. För de varuproducerande branscherna utanför industrin var utvecklingen till och med starkare under 1980-talet.

Produktivitetstillväxten i tjänstebranscherna har varit lägre än för näringslivet som helhet, men liksom i industrin har den växlat upp och ökat snabbare än under 1980-talet (se diagram 70). För företagstjänster har den uppmätta produktivitetstillväxten varit mycket svag även under 1990-talet. Förbättrade mätmetoder har dock lett till att den uppmätta produktivitetstillväxten ökat väsentligt de senaste åren.⁵⁵ I handeln har produktiviteten utvecklats starkt, och här skedde uppväxlingen i början av 1990-talet.

Sammantaget har industrin bidragit med ca hälften av produktivitetstillväxten i näringslivet under större delen av perioden 1980–2004, trots att industrin endast utgör drygt 20 procent av näringslivet. Övriga varubranscher ger allt mindre bidrag medan tjänstebranschernas bidrag stiger. Delar man upp näringslivet i IKT-producenter och icke IKT-producenter står de förra för en ganska liten del av produktionen i näringslivet. Bidragen från IKT-producenterna till näringslivets produktivitetstillväxt har dock ökat kraftigt, framför allt under andra halvan av 1990-talet.

Framskrivningar 2005–2015

Framskrivningar av produktiviteten i näringslivet görs på branschnivå och aggregeras sedan med branschens andel av näringslivets totala förädlingsvärde som vikt.

Den trendmässiga produktivitetstillväxten för hela näringslivet beräknas med hjälp av olika ekonometriska metoder, och

⁵⁴ Definieras här som branscherna 30, 32, 33, 642 och 72 enligt "Standard för svensk näringsgrensindelning" (SNI).

⁵⁵ Se fördjupningsrutan "Tjänsteprisindex" i "Produktivitet och löner till 2015", Specialstudie Nr 6, Konjunkturinstitutet, 2005.

utgör en utgångspunkt för framskrivningarna till 2015.⁵⁶ Därtill delas näringslivet upp i 12 olika branscher som bedöms var för sig.⁵⁷ Den pågående strukturomvandlingen med minskande andel arbetade timmar i industrin antas fortsätta (se diagram 71). Andelen arbetade timmar i industrin i förhållande till hela näringslivet beräknas därför minska från 25 procent 2004 till 22 procent 2015. Branscher med snabb volym- och produktivtetsutveckling har generellt en svagare prisutveckling. Därmed hålls sådana branschers förädlingsvärdesandel tillbaka.

Produktiviteten inom industrin bedöms fortsätta att utvecklas starkt fram till 2015 (se diagram 72 och diagram 73). Liksom under senare år förväntas produktiviteten öka särskilt snabbt i IKT-industrin. Teknikutvecklingen kommer att vara fortsatt snabb för IKT-företagen. Bedömningen är dock att de största tekniksprången redan är gjorda även om nyare teknik som den s.k. tredje generationens mobiltelefoni (3G) fortfarande är relativt outnyttjad i konsumentledet. Produktivtetsutvecklingen i IKT-industrin de kommande tio åren antas därför bli lägre än den varit de senaste femton åren. Relativt sett blir den dock fortsatt hög. Även inom motorfordonsindustrin väntas produktivtetsutvecklingen bli fortsatt hög. Konkurrensen är stor och omvandlingstrycket fortsatt starkt med krav på ytterligare effektivisering. Läkemedelsindustrin i Sverige har varit mycket framgångsrik och är världsledande inom flera behandlingsområden. Stora forskningsinsatser görs för att ta fram nya behandlingspreparat. Även för läkemedelsindustrin förutses en fortsatt stark produktivtetsutveckling i linje med de senaste tjugo årens utveckling. För övriga delar av industrin är det rimligt att förvänta sig att den relativt svagare utvecklingen fortsätter. Till stor del handlar det om mogna branscher där en snabbare produktivtetsutveckling än den historiska verkar mindre sannolik.

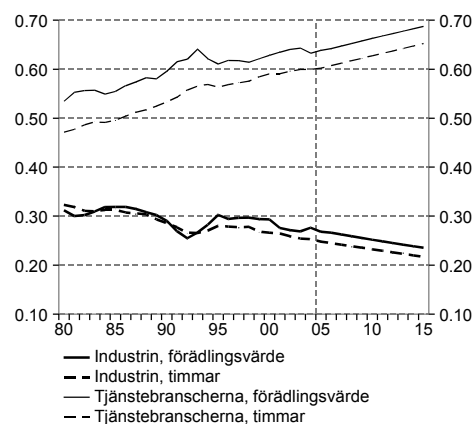
Även inom tjänstebranscherna är det IKT-producenterna som får den starkaste produktivtetsutvecklingen de kommande tio åren (se tabell 12). I synnerhet gäller detta för telekommunikationstjänster. Allt effektivare och mer avancerade system möjliggör användningen av mer sofistikerade tjänster, vilket genererar en fortsatt stark produktivtetsutveckling inom branschen. Även databehandlingsverksamhet väntas få en relativt stark produktivtetsutveckling. Här, liksom för övriga företagstjänster, spelar dock även införandet av tjänsteprisindex i

⁵⁶ Se kapitel 3 i "Produktivitet och löner till 2015", Specialstudie Nr 6, Konjunkturinstitutet, 2005.

⁵⁷ Framskrivningarna är gjorda genom att aggregera utvecklingen i 12 branscher. I ett första steg bestäms den relativa timutvecklingen mellan branscher. Tillsammans med Konjunkturinstitutets medelfristiga bedömning av arbetsutbud erhålles då en nivå på antalet arbetade timmar. Därefter bestäms produktivtets- och prisutveckling för respektive bransch. Förädlingsvärden kan då beräknas i löpande priser. Förädlingsvärden och arbetade timmar aggregeras upp till näringslivet totalt och fastprisberäknas med kedjepisindexmetoden. Produktiviteten beräknas sedan som förädlingsvärden i fasta priser dividerat med antalet arbetade timmar. Även andra faktorer spelar in när olika delbranscher ska aggregeras såsom branschernas relativa storlek i andel arbetade timmar och den relativa prisutvecklingen.

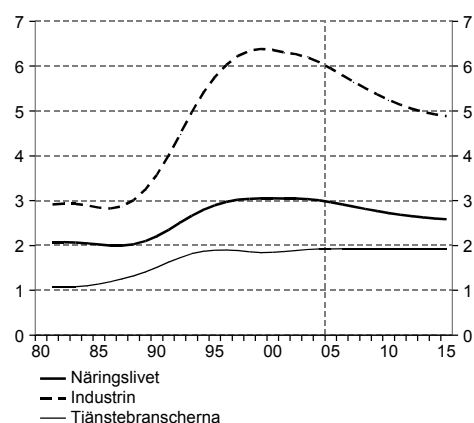
Diagram 71 Förädlingsvärde och antal arbetade timmar

Förädlingsvärde i löpande priser, respektive arbetade timmar, som andel i procent av näringslivet

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

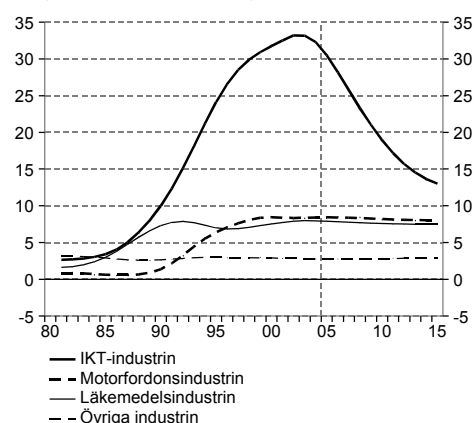
Diagram 72 Produktivitet, näringsliv
Årlig procentuell förändring

Anm. Trend beräknad med HP-filter.

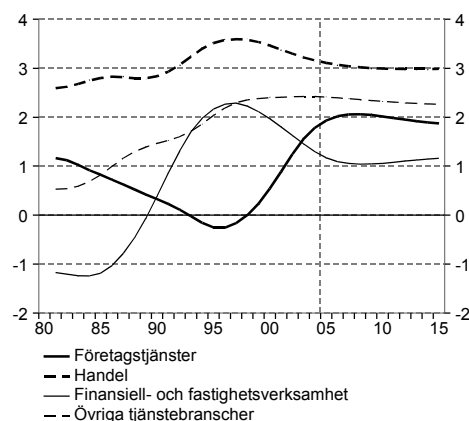
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 73 Produktivitet, industrin
Årlig procentuell förändring

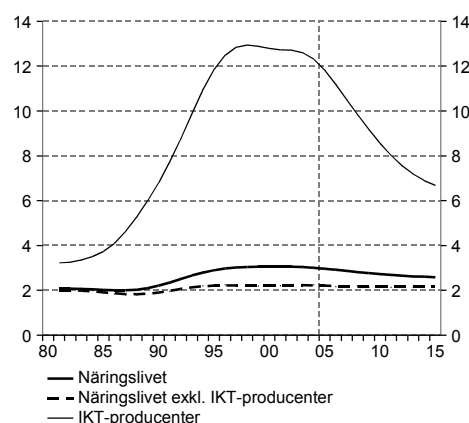

Anm. Trend beräknad med HP-filter.

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 74 Produktivitet, tjänstebranscher
Årlig procentuell förändring

Anm. Trend beräknad med HP-filer.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 75 Produktivitet, näringsliv
Årlig procentuell förändring

Anm. Trend beräknad med HP-filer.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

beräkningarna en betydande roll för den högre uppmätta produktivitetens utvecklingen. För handeln bedöms ett utökat utnyttjande av IKT-teknologi tillsammans med ett fortsatt högt konkurrenstryck leda till att den redan relativt goda produktivitetens utvecklingen består (se diagram 74).

Ett införande av EU-kommissionens tjänstedirektiv kommer också att driva fram ytterligare effektiviseringar inom tjänstebranscherna. Syftet med tjänstedirektivet är att inrätta en rättslig ram som underlättar för etableringsfriheten i medlemsstaterna och en fri rörlighet för tjänster mellan medlemsstaterna.

Sammantaget betyder detta att produktivitetstillväxten i näringslivet de kommande tio åren bedöms uppgå till igenomsnitt 2,7 procent per år. Detta är något lägre än under perioden 1991–2005, men betydligt högre än på 1980-talet (se tabell 12). IKT-producenter svarar för den starkaste utvecklingen även framöver, men även här väntas ökningstakten bli svagare än under perioden 1991–2005 (se diagram 75). För näringslivet exklusive IKT-producenter ökar produktiviteten med i genomsnitt 2,2 procent per år, vilket är ungefär som under 1991–2005 men högre än under 1980-talet.

Tabell 12 Produktivitetens utveckling

Årlig procentuell förändring, genomsnitt

	81–90	91–00	01–05	06–15
Industrin	2,6	6,4	5,5	5,1
IKT-industrin	4,2	24,5	47,4	15,9
Motorfordonsindustrin	0,4	9,3	5,0	8,2
Läkemedelsindustrin	2,9	8,0	8,3	7,5
Övriga industrin	2,7	3,3	2,4	2,9
Övriga varubranscher	3,3	1,4	1,3	1,3
Tjänstebranscher	1,1	2,0	2,0	1,9
varav IKT-tjänster	4,0	2,6	6,2	4,8
Företagstjänster	1,2	-0,2	2,5	1,8
Handel	2,4	3,6	2,9	3,0
Finans. fastighetsv.	-0,9	2,5	1,1	1,2
Övriga tjänsteb.	1,1	1,9	2,3	2,3
Näringsliv	1,9	3,1	2,9	2,7
IKT-producenter	4,0	11,7	14,1	7,8
Näringsliv exkl. IKT	1,8	2,4	2,1	2,2

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Förädlingsvärdepriset

Riksbankens mål om att konsumentpriserna ska öka med 2 procent per år är en av hörnstenarna för hur betalningsförmågan i näringslivet utvecklas. Utvecklingen av förädlingsvärdepriset, som är det relevanta priset för företagets betalningsförmåga, avviker dock från konsumentprisutvecklingen. För det första påverkar förändringar i bytesförhållandet konsumentpriserna och förädlingsvärdepriserna i olika grad. För det andra

skiljer sig sammansättningen av näringslivets produktion och hushållens konsumtion åt.⁵⁸

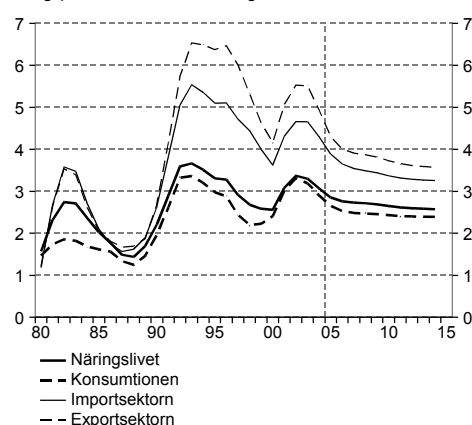
Bytesförhållandet fortsätter att försämras

I en öppen ekonomi som den svenska är det oftast inte samma varor och tjänster som produceras som används för konsumtion och investeringar. Näringslivets förädlingsvärdepriser kan därför även på lång sikt utvecklas annorlunda än konsument- och investeringspriserna. Om priserna på det som produceras i Sverige utvecklas långsammare än det som används kommer det att registreras som ett försämrat bytesförhållande, dvs. exportpriserna utvecklas svagare än importpriserna, och det går åt allt fler exportvaror för att byta till sig en given mängd importvaror. Om bytesförhållandet försämrar tenderar förädlingsvärdepriserna att öka långsammare än konsumentpriserna.

Den trendmässiga utvecklingen av bytesförhållandet bestäms i stor utsträckning av den relativa produktivitetsutvecklingen mellan exportsektorn och importsektorn, dvs. omvärldens exportsektor.⁵⁹ Om företagen som producerar exportvaror har högre produktivitetstillväxt än de utländska företagen som producerar importvarorna kommer bytesförhållandet att försämras.

I tabell 13 och diagram 76 visas produktivitetsutvecklingen i export- och importsektorerna under perioden 1980–2015.⁶⁰ Som framgår av diagrammet har produktivitetstillväxten varit högre i exportsektorn framför allt sedan början av 1990-talet. Det beror i hög grad på att Sverige har en, relativt omvärlden, stor teleproduktindustri som har haft en mycket hög produktivitetstillväxt. Även under perioden 2006–2015 bedöms exportsektorn ha en högre produktivitetstillväxt än importsektorn och följaktligen en svagare prisutveckling. Detta medför att bytesförhållandet kommer att fortsätta att försämras under perioden 2006–2015 (se diagram 77).

Diagram 76 Produktivitet
Årlig procentuell förändring

Anm. Trender beräknad med HP-filter.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

⁵⁸ I strikt mening beror även ett förändrat bytesförhållande på produkt-sammansättningen.

⁵⁹ För en utförlig diskussion, se avsnittet "Relativpriser och relativ produktivitet" i kapitel 5 i Konjunkturinstitutets specialstudie Nr. 6, 2005 "Produktivitet och löner till 2015".

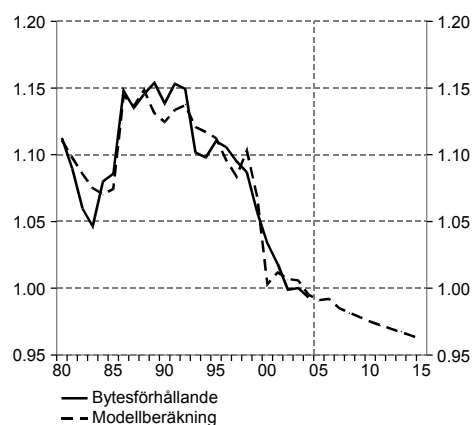
⁶⁰ Produktiviteten för importsektorn är konstruerad under antagandet att produktivitetstillväxten i respektive bransch är densamma i utlandet som i Sverige. Det vill säga produktivitetstillväxten i en svensk bilfabrik antas vara densamma som i en tysk bilfabrik. För övrigt är produktiviteten i export- och importsektorn konstruerad på motsvarande sätt som för konsumtionskorgen.

Tabell 13 Produktivitet

Årlig procentuell förändring

	81–90	91–00	01–05	06–15
Näringslivet	1,9	3,1	2,9	2,7
Tjänstebranscher	1,1	2,0	2,0	1,9
Varubranscher	2,9	4,8	4,0	4,0
Exportsektorn	2,3	5,7	4,8	3,7
Importsektorn	2,3	4,8	4,0	3,4
Hushållens konsumtionskorg	1,7	2,8	2,8	2,4

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 77 Bytesförhållande
Index 2002=1

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

För varor och tjänster där transportkostnaderna är låga och/eller kostnaderna att flytta produktionen till ett annat land är låga, bestäms utvecklingen av bytesförhållandet i särskilt hög grad av produktivitsutvecklingen i exportsektorn relativt importsektorn. Exempel på sådana produkter är IKT-produkter, läkemedel och motorfordon samt olika tjänster som datakonsulter och callcenterföretag. För många andra varor och tjänster är kopplingen mellan priser och produktivitsutvecklingen betydligt svagare. Priserna på råvaror bestäms exempelvis av utbud och efterfrågan på världsmarknaden och är inte direkt kopplade till produktivitsutvecklingen i ett enskilt land. En ökning av produktiviteten i den svenska exportsektorn relativt importsektorn med en procent medför därför i genomsnitt att bytesförhållandet försämras med mindre än en procent. Skattningar av sambandet mellan bytesförhållandet och relativproduktivitet ger att elasticiteten är 0,73. Enligt modellberäkningen i diagram 77 kommer bytesförhållandet att fortsätta att försämras med ca 0,2 procent per år fram till och med 2015. Dessa beräkningar beaktar förutom den trendmässiga utvecklingen av relativproduktiviteten (se tabell 13 och diagram 76) även den trendmässiga oljeprisutvecklingen.

Den svagare utvecklingen av exportpriset jämfört med importpriset, dvs. det fallande bytesförhållandet, bidrar till att förädlingsvärdepriserna kommer att öka långsammare än UND1X-inflationen under perioden 2006–2015. Detta beror på att exportpriset endast ingår i förädlingsvärdepriset medan importpriset har förhållandevis större inverkan på UND1X, som till ungefär 30 procent består av importerade varor och tjänster.

Tjänster större andel av konsumtionen än av produktionen

Handeln med omvärlden innebär också att sammansättningen av det som produceras i näringslivet avviker från sammansättningen av det som konsumeras av hushållen. Denna skillnad medför att förädlingsvärdepriserna utvecklas annorlunda än konsumentpriserna. Exempelvis utgör tjänster en större andel av konsumtionen än av produktionen, framför allt därför att investeringar och export bara till en mindre del består av tjänster (se tabell 14).

Den lägre produktivitetstillväxten i tjänstesektorn medför därmed att hushållen konsumerar varor och tjänster som produceras i branscher som i genomsnitt har en lägre produktivitetstillväxt än näringslivet som helhet (se diagram 76 och tabell 13).⁶¹

Tabell 14 Produktandelar 2003

	Varuprodukter	Tjänsteprodukter
Näringslivets produktion	0,46	0,54
Hushållens konsumtion	0,28	0,72
Investeringar	0,78	0,22
Export	0,81	0,19
Import	0,79	0,21

Källa: Statistiska centralbyrån.

Enligt diagram 76 har hushållen under de senaste åren konsumerat varor och tjänster vars producenter i genomsnitt haft ett partiondelar lägre produktivitetstillväxt än i näringslivet som helhet. Denna skillnad bedöms bestå även under de närmaste åren. På lite längre sikt väntas dock skillnaden mellan sammansättningen av näringslivets produktion och av hushållens konsumtion minska i takt med att nettoexporten minskar och den inhemska tjänsteproduktionen ökar. Hushållens konsumtion kommer emellertid även i ett medelfristigt perspektiv bestå av varor och tjänster som produceras i branscher som i genomsnitt har en lägre produktivitetstillväxt än näringslivet som helhet, eftersom investeringar bara till en mindre del består av tjänster.

Under perioden 2006–2015 bedöms hushållens konsumtion bestå av varor och tjänster vars producenter i genomsnitt har 0,3 procentenheter lägre produktivitetstillväxt än näringslivet som helhet. Detta medför i sin tur att förädlingsvärdepriserna kommer att öka 0,3 procentenheter långsammare per år än konsumentprisinflationen, mätt med UND1X, under perioden 2006–2015.

Förädlingsvärdepriserna ökar mindre än konsumentpriserna

Sammantaget medför skillnaderna mellan UND1X-inflationen och förädlingsvärdeprisutvecklingen att förädlingsvärdepriset kan öka med i genomsnitt 1,6 procent per år under perioden 2006–2015, givet att UND1X ökar i linje med Riksbankens mål på två procent (se tabell 15). Av skillnaden på 0,4 procent-

⁶¹ Produktiviteten i konsumtionskorgen är konstruerad utifrån antagandet att produktandelarna sammanfaller med branschandelarna. För att få fram produktiviteten i konsumtionskorgen har i sin tur respektive bransch förädlingsvärdesandel viktats med produktandelarna i konsumtionskorgen. Vikterna för konsumtionskorgen är från 2003 vilket medför att framskrivningarna till 2015 respektive tillbakaskrivningar till 1980 måste tolkas med stor försiktighet.

enheter förklaras 0,3 procentenheter av skillnader i produkt-sammansättningen i näringslivets produktion och hushållens konsumtion. De resterande 0,1 procentenheter förklaras av det fortsatt fallande bytesförhållandet. Som jämförelse kan nämnas att skillnaden mellan den genomsnittliga ökningen av UND1X och förädlingsvärdepriset under de senaste 15 åren uppgår till 0,5 procentenheter.

Tabell 15 Priser

Årlig procentuell förändring, respektive procentenheter

	2006–2015
Konsumentpris enligt UND1X	2,0
Förädlingsvärdepris i näringslivet	1,6
Differens mellan UND1X och förädlingsvärdepris	0,4
Bidrag till differens	
Bytesförhållande	0,1
Produktsammansättning	0,3

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Betalningsförmåga i näringslivet

Under perioden 2006–2015 bedöms produktiviteten i näringslivet öka med i genomsnitt 2,7 procent per år, samtidigt som förädlingsvärdepriserna stiger med i genomsnitt 1,6 procent per år (se tabell 16). Eftersom arbetskostnadsandelen i näringslivet bedöms bli trendmässigt oförändrad under 2006–2015, ökar näringslivets betalningsförmåga med i genomsnitt 4,3 procent per år under perioden.

Tabell 16 Betalningsförmåga i näringslivet

Årlig procentuell förändring

	2006–2015
Produktivitet	2,7
Förädlingsvärdepris	1,6
Betalningsförmåga	4,3

Källa: Konjunkturinstitutet.

Antagandena om bl.a. produktivitets och bytesförhållandets utveckling som ligger till grund för denna bedömning är givetvis förknippade med stor osäkerhet. I Konjunkturinstitutets specialstudie ”Produktivitet och löner till 2015” analyseras hur betalningsförmågan utvecklas under högst realistiska antaganden. Betalningsförmågans utveckling per år i genomsnitt 2006–2015 ligger mellan 3,8 och 4,5 procent vid dessa alternativa antaganden.

Betalförmåga i offentlig sektor

En tänkbar utgångspunkt vid bedömning av löneutrymmet i offentlig sektor är oförändrade skattesatser. Om den offentliga sektorns utgifter finansieras av en konstant proportionell inkomstskatt så växer skatteinkomsterna i takt med de totala arbetsinkomsterna. Om övriga offentliga utgifter, förutom arbetskostnaderna, växer i samma takt och andelen offentliganställda samt arbetstiden per anställd är konstant så kan de offentliga arbetskostnaderna per timme växa i samma takt som de i näringslivet. Detta gäller trots att den uppmätta produktivitets-tillväxten är betydligt lägre i den offentliga sektorn. Löneutrymmet som ges av den högre produktivitsutvecklingen i näringslivet kan således sägas spilla över till de offentliganställda. Om andelen offentliganställda i stället ökar krävs däremot stigande skattesatser, långsammare ökning av övriga utgifter eller lägre löneökningar i den offentliga sektorn för att klara resultatkraven.

Ovanstående resonemang förutsätter således att de anställda i näringslivet tar ut hela sin produktivitsökning i form av högre löner som i sin tur genererar högre skatteintäkter. Om en del av produktivitsökningen i stället tas ut genom förkortad arbetstid så ökar skatteintäkterna långsammare. Vid en given utveckling av antalet arbetade timmar i offentlig sektor leder detta till ett mindre utrymme för löneökningar i offentlig sektor än om arbetstiden i näringslivet inte förkortas.

En alltför hög löneökningstakt i näringslivet, t.ex. till följd av höga löneavtal, medför ett högt inflationstryck. Detta leder till en åtstramning av penningpolitiken genom att Riksbanken höjer reporäntan, vilket dämpar efterfrågan och pressar upp arbetslösheten. Detta dämpar i sin tur löneökningstakten och inflationen, varefter räntan kan sänkas och ekonomin uppnå jämvikt med 2 procents inflation och en arbetslöshet motsvarande jämviktsarbetslösheten.

Ett sådant direkt samband mellan löneökningar och Riksbankens reporänta finns inte för löneutvecklingen i den offentliga sektorn. Eftersom den offentliga sektorn inte säljer sin produktion på en marknad, har en högre löneökningstakt inte någon direkt effekt på konsumentprisinflationen. Offentliga tjänster är i huvudsak gratis för nyttjaren och är i stället skattefinansierade. De ingår därför inte i konsumentprisindex, vilket endast omfattar varor och tjänster som betalas direkt av konsumenten. En högre löneökningstakt i den offentliga sektorn leder i stället till skatte- eller avgiftshöjningar eller nedskärningar i offentlig verksamhet och sysselsättning.

Detta innebär att de offentliga lönerna kan öka snabbare utan att inflationen ökar, under förutsättning att detta inte påverkar löneutvecklingen i näringslivet. En sådan utveckling kan närmast ses som en omfördelning av köpkraft mellan olika löntagargrupper utan att det allmänna efterfrågeläget påverkas.

Det finns dock flera sätt varigenom en alltför hög löneökningstakt i offentlig sektor indirekt kan komma i konflikt med inflationsmålet. För det första kan en ofinansierad löneökning, som skapar underskott i de offentliga finanserna, stimulera efterfrågan och därmed driva upp inflationen. För det andra kan höga löneökningar för offentliganställda, liksom höjda skatter för att finansiera dessa, leda till högre löneökningar i näringslivet. Denna indirekta effekt är större om det inte finns en allmän acceptans bland anställda i näringslivet och deras fackföreningar om att lönerna i offentlig sektor bör öka snabbare än i näringslivet.

Slutsatsen är att en låg jämviktsarbetslöshet förutsätter en återhållsam löneutveckling inom såväl näringslivet som den offentliga sektorn så länge arbetslösheten är högre än jämviktsarbetslösheten.

Trender i arbetsutbud och arbetade timmar

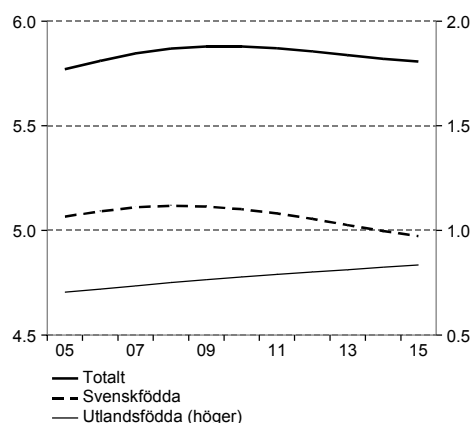
Antalet arbetade timmar är av central betydelse för BNP och därmed för utrymmet för privat och offentlig konsumtion. Den trendmässiga eller konjunkturrensade utvecklingen av antalet arbetade timmar bestäms av utvecklingen av befolkningen och dess sammansättning. Då arbetskraftsdeltagandet och medelarbetstiden varierar mellan olika befolkningsgrupper kommer antalet arbetade timmar att påverkas av både befolkningstillväxten och hur de olika befolkningsgruppernas andel av befolkningen utvecklas.

I detta kapitel beräknas den trendmässiga utvecklingen av arbetsutbudet och antalet arbetade timmar fram till 2015. Mer översiktligt diskuteras utvecklingen fram till 2050. Den trendmässiga utvecklingen som beskrivs här avviker från Konjunkturinstitutets prognoser för den faktiska utvecklingen 2005–2007 som beskrivs i kapitel 5 ”Konjunkturläget”. Anledningen är att prognoserna för den faktiska utvecklingen även tar hänsyn till konjunkturrella variationer i arbetsutbud och arbetslöshet.

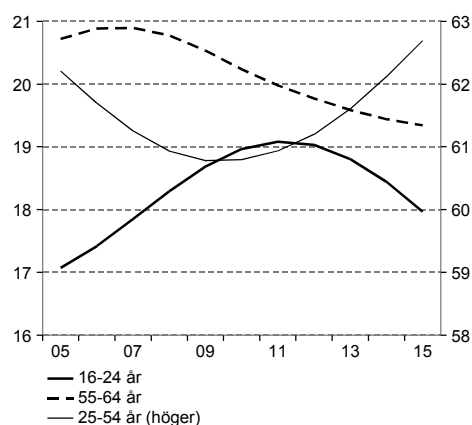
En demografisk framskrivning innebär att antalet arbetade timmar enbart kommer att öka med i genomsnitt 0,1 procent per år under perioden 2006–2015. Det är alltså utvecklingen av antalet arbetade timmar i frånvaro av regelförändringar och strukturella reformer. Samtidigt kommer den demografiska utvecklingen att sätta den offentliga sektorn på hårda prov då den allt större andelen äldre ökar efterfrågan på bl.a. sjukvård och äldreomsorg. För att upprätthålla en oförändrad standard i offentlig konsumtion behöver därmed antalet arbetade timmar i offentlig sektor öka med i genomsnitt 0,4 procent per år under perioden 2006–2015. Om antalet arbetade timmar i offentlig sektor på detta sätt ökar betydligt snabbare än det totala antalet arbetade timmar så kommer antalet arbetade timmar i näringslivet att sjunka från 2006 till 2015. Detta skulle tvinga fram ett besvärligt val mellan försämrad standard i offentlig sektor, ökad avgiftsfinansiering och stigande skatter som riskerar att ytterligare sänka antalet arbetade timmar. Målkonflikten blir betydligt mindre om antalet arbetade timmar ökar mer än med 0,1 procent per år. Detta talar för regelförändringar som ökar arbetsutbudet och medelarbetstiden genom t.ex. bättre integration av utlandsfödda, lägre ohälsa samt tidigare arbetsmarknadsinträde för yngre och senare utträde för äldre.

Det trendmässiga arbetsutbudet

På lång sikt bestäms sysselsättningen av arbetsutbudet minus jämviktsarbetslösheten. Därmed är arbetsutbudet avgörande för den långsiktiga utvecklingen av BNP.

Diagram 78 Befolkning 16-64 år
Miljoner personer

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 79 Befolkningen i olika åldersgrupper
Procent av befolkningen 16-64 år

Källa: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Utbudet av arbetskraft bestäms av befolkningen, dess sammansättning och befolkningens benägenhet att delta i arbetskraften. Av befolkningen i arbetsför ålder (16–64 år) har de yngre och äldre åldersgrupperna både ett lägre arbetskraftsdeltagande, på grund av exempelvis studier och pension, och en lägre medelarbetstid än åldersgruppen 25–54 år. Bortsett från åldersaspekten har utlandsfödda i genomsnitt ett lägre arbetskraftsdeltagande än svenskfödda.

Enligt SCB:s senaste befolkningsprognos kommer befolkningen i arbetsför ålder att öka fram till och med år 2009 för att sedan minska. Antalet personer i arbetsför ålder 2015 är fortfarande något fler än 2005 (se diagram 78). Fram till 2015 kommer antalet utlandsfödda att kontinuerligt öka med i genomsnitt 13 000 personer per år medan antalet svenskfödda minskar med i genomsnitt 7 000 personer per år. Därmed kommer utlandsfödda att successivt öka sin andel av befolkningen i arbetsför ålder från 12,2 procent 2005 till 14,4 procent 2015 (se tabell 17).

Befolkningens åldersstruktur kommer samtidigt att förändras. Andelen 16–24 åringar kommer att vara något större 2015 än 2005, andelen 25–54 åringar ungefär lika stor 2015 som 2005 och andelen 55–64 åringar kommer vara något mindre (se diagram 79). Minskningen av andelen 25–54 åringar fram till 2009 och den kontinuerliga ökningen av andelen utlandsfödda bromsar arbetsutbudet givet att benägenheten att delta i arbetskraften inom de olika grupperna är oförändrad.

Tabell 17 Befolkningen i arbetsför ålder (16–64 år)

Nivå i tusental personer respektive procent av total befolkning 16–64 år

	2005	2005	2015
Totalt			
16–24	985	17,1	17,9
25–54	3 589	62,2	62,8
55–64	1 196	20,7	19,3
Svenskfödda			
16–24	893	15,5	16,4
25–54	3 106	53,8	52,7
55–64	1 068	18,5	16,5
16–64	5 067	87,8	85,6
Utlandsfödda			
16–24	92	1,6	1,5
25–54	483	8,4	10,1
55–64	128	2,2	2,8
16–64	703	12,2	14,4

Källa: Statistiska centralbyrån.

Demografisk framskrivning

Konjunkturinstitutet beräknar den trendmässiga utvecklingen av arbetsutbudet med utgångspunkt i SCB:s befolkningsprognos.

Befolkningen i arbetsför ålder delas därvid upp i grupper baserat på ålder, kön och ursprung⁶², vilket resulterar i 392 grupper. Ett exempel på en grupp är kvinnor, 35 år, födda i Norden utanför Sverige. För varje grupp antas arbetskraftsdeltagandet framöver vara konstant på 2004 års nivå med undantag för nedan beskrivna justeringar. Eftersom sammansättningen av befolkningen förändras över tiden så ändras också andelen i arbetskraften för hela befolkningen i arbetsför ålder. På samma sätt skrivs andelen arbetslösa och medelarbetstiden fram. Därmed kan den trendmässiga utvecklingen av andelen sysselsatta och antalet arbetade timmar beräknas fram till 2015.

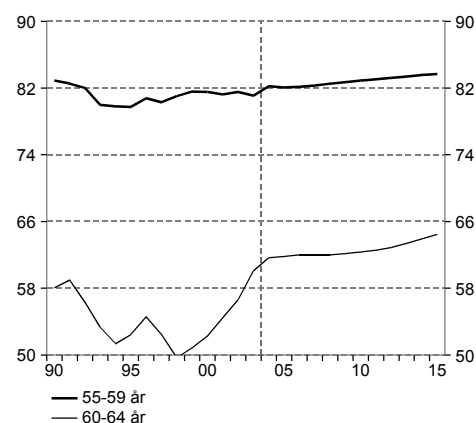
Utgångspunkten för framskrivningen är utfall från Arbetskraftsundersökningen (AKU) för 2004 som konjunkturrensas. 2004 bedöms vara ett år med negativt produktionsgap, dvs. lågkonjunktur, och en arbetslöshet över jämviktsarbetslösheten. Då den trendmässiga utvecklingen inte ska avspejla konjunkturrensade avvikelser konjunkturrensas de ursprungliga AKU-variablerna som t.ex. andelen av befolkningen i arbetsför ålder i arbetskraften och andelen arbetslösa. De sålunda justerade värdena återspeglar ett normalt konjunkturläge. Exempelvis medför konjunkturrensningen att arbetsutbudet uppjusteras med en knapp procent och att antalet arbetslösa nedjusteras med ca 28 procent så att de motsvarar den bedömda jämviktsarbetslösheten. Konjunkturrensningen tar även hänsyn till att utlandsfödda normalt drabbas hårdare i en lågkonjunktur än svenskfödda. En konsekvens av detta är att arbetsutbudet för utlandsfödda justeras upp mer än för svenskfödda i den konjunkturrensade statistiken för 2004.

Utöver den rent demografiska framskrivningen av de konjunkturrensade variablerna antas den ökning av äldres arbetskraftsdeltagande som har varit tydlig sedan 1998 fortsätta (se diagram 80). Jämfört med det konjunkturrensade utgångsläget 2004 antas arbetsutbudet öka med 10 procent för 60–64 åringar och med 5 procent för 56–59 åringar fram till 2015.⁶³

Arbetskraften utvecklas svagt

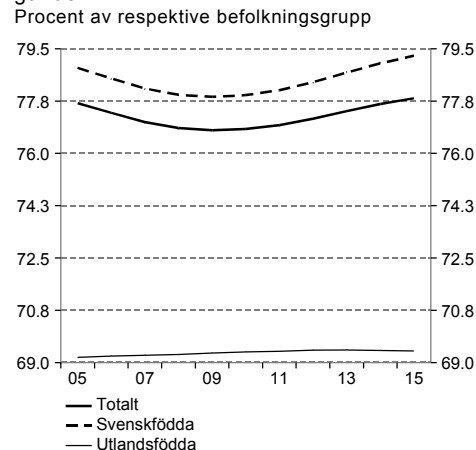
Det totala arbetskraftsdeltagandet som andel av befolkningen 16–64 år är marginellt högre 2015 än 2005 (se diagram 81). Sammantaget beräknas arbetsutbudet öka med i genomsnitt 0,1 procent per år under perioden 2006–2015 (se tabell 18). Befolkningen i arbetsför ålder ökar också med i genomsnitt 0,1 procent per år. Detta innebär att den ändrade befolkningsammansättningen i kombination med den antagna ökningen av

Diagram 80 Äldres arbetskraftsdeltagande
Procent av respektive befolkningsgrupp

Anm. Perioden t.o.m. 2003 är faktiska utfall medan perioden fr.o.m. 2004 avser trendmässig utveckling. Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 81 Trendmässigt arbetskraftsdeltagande
Procent av respektive befolkningsgrupp

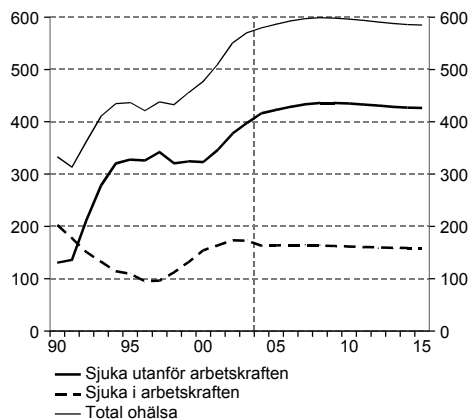

Källa: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

⁶² Beräkningen görs utifrån fyra olika ursprungsgrupper; svenskfödda, födda i Norden utom Sverige, födda i Europa utom Norden samt övriga världen.

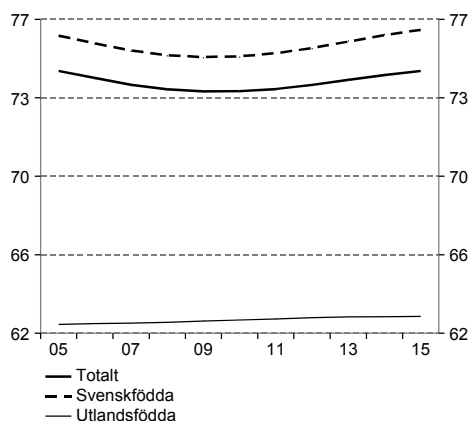
⁶³ Antalet sysselsatta, i arbete och frånvarande i arbetskraften antas öka proportionellt.

Diagram 82 Ohälsa
Tusental

Anm. Perioden t.o.m. 2003 är faktiska utfall medan perioden fr.o.m. 2004 avser trendmässig utveckling. Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 83 Trendmässig sysselsättningsgrad
Procent av respektive befolkningsgrupp

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

äldres arbetsutbud inte har någon nämnvärd sammantagen effekt på arbetsutbudet 2015 jämfört med arbetsutbudet 2005.⁶⁴

Arbetsutbudet bestäms av i hur stor utsträckning de som är i arbetsför ålder befinner sig utanför arbetskraften, exempelvis på grund av utbildning eller sjukdom. Den totala ohälsan, dvs. sjukfrånvarande i arbetskraften och sjuka utanför arbetskraften, har ökat markant sedan mitten av 1990-talet. Då andelen 55–64-åringar ökar fram till 2007 för att sedan minska sakta planar den totala ohälsan ut på en hög nivå enligt den ovan beskrivna demografiska framskrivningen (se diagram 82).⁶⁵

Liten ökning av antalet arbetade timmar

Befolkningens ändrade sammansättning påverkar även utvecklingen av jämviktsarbetslösheten, som tillsammans med utvecklingen av arbetsutbudet bestämmer den trendmässiga sysselsättningsutvecklingen. Från 2006 till 2015 beräknas jämviktsarbetslösheten öka med ca 0,2 procentenheter av demografiska skäl. Ökningen beror främst på att andelen utlandsfödda ökar. Utlandsfödda är arbetslösa i högre grad än svenskfödda och framskrivningen är baserad på att denna skillnad består.

Den beskrivna utvecklingen av arbetsutbudet och jämviktsarbetslösheten medför att den trendmässiga sysselsättningen kommer att utvecklas svagt 2006–2015. Antalet sysselsatta ökar med i genomsnitt knappt 0,1 procent per år och sysselsättningsgraden, dvs. antalet sysselsatta som andel av befolkningen 16–64 år, blir ungefär densamma 2015 som 2005 eftersom även befolkningen växer (se diagram 83).

Utvecklingen av BNP beror i stor utsträckning av utvecklingen av antalet arbetade timmar. För att beräkna antalet arbetade timmar antas medelarbetstiden vara konstant inom varje grupp avseende ålder, kön och ursprung. Den demografiska utvecklingen medför att den genomsnittliga medelarbetstiden minskar t.o.m. 2009 eftersom andelen 25–54-åringar, som har den högsta medelarbetstiden, minskar. Därefter ökar medelarbetstiden eftersom andelen 25–54-åringar ökar. Sammantaget beräknas medelarbetstiden vara ungefär densamma 2015 som 2005. Antalet arbetade timmar beräknas därefter utifrån utvecklingen av antalet sysselsatta och medelarbetstiden. Sammantaget beräknas antalet arbetade timmar att öka trendmässigt med i genomsnitt ca 0,1 procent per år 2006–2015 (se diagram 84 och tabell 18). Tillsammans med en trendmässig ökning av BNP-produktiviteten på 2,1 procent medför detta en trendmässig BNP-tillväxt på i genomsnitt 2,2 procent per år 2006–2015.

⁶⁴ Uttryckt med två decimalers noggrannhet ökar arbetsutbudet med 0,10 och befolkningen med 0,11 procent per år.

⁶⁵ Vid antagandet om ett ökat arbetsutbud bland äldre, antas antalet frånvarande i arbetskraften öka i proportion till det ökade arbetsutbudet. Detta innebär att den totala ohälsan är oförändrad trots en minskning av antalet sjuka utanför arbetskraften.

Bidraget från ökningen av antalet arbetade timmar är således mycket begränsat.

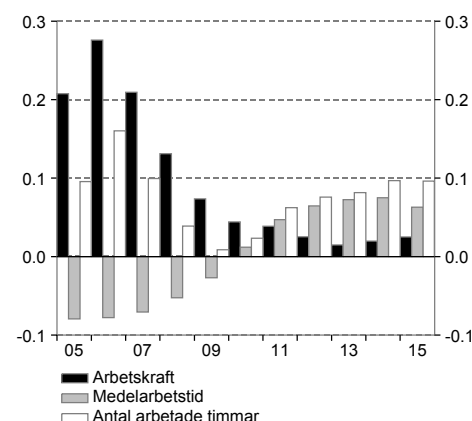
Tabell 18 Trendmässig utveckling på arbetsmarknaden
Årlig procentuell förändring

	2006–10	2011–15	2006–2015
Befolkningen 16–64 år	0,4	-0,2	0,1
Arbetskraften	0,2	0,0	0,1
Jämviktsarbetslöshet ¹	4,4	4,7	4,6
Sysselsatta	0,1	0,0	0,1
Medelarbetstid	0,0	0,1	0,0
Antal arbetade timmar	0,1	0,1	0,1

¹ Procent av arbetskraften, enligt nya AKU.

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 84 Trendmässig utveckling
Procentuell förändring

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

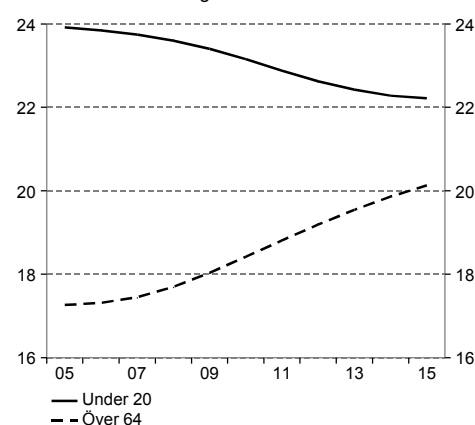
Sysselsättning i offentlig sektor

Av demografiska skäl kommer den offentliga sektorn sättas på hårda prov de närmaste tio åren. Diagram 85 visar hur antalet yngre och äldre invånare utvecklas i förhållande till hela befolkningen. Andelen äldre ökar, vilket ökar efterfrågan på bl.a. sjukvård och äldreomsorg. Å andra sidan minskar andelen yngre vilket minskar efterfrågan på bl.a. barnomsorg och skola. Därtill har den offentliga sektorn idag en personalstyrka med en högre genomsnittsalder än i näringslivet. Det innebär att den offentliga sektorn har ett relativt stort rekryteringsbehov för att ersätta personal som pensioneras (se i *Lönebildningen – Samhällsekonomiska förutsättningar i Sverige* 2004).

Behov av ett ökat antal arbetade timmar i offentlig sektor

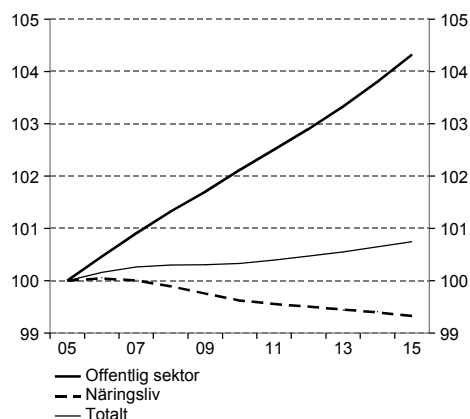
Den offentliga konsumtionen och antalet arbetade timmar i offentlig sektor antas utvecklas enligt en demografisk framskrivning under de närmaste tio åren. Standarden på offentlig konsumtion antas således vara oförändrad, dvs. de offentliga konsumtionsutgifterna per individ i en viss ålder och av ett visst kön är oförändrade över tiden, mätt i fasta priser. Detta motsvarar ett oförändrat antal lärartimmar per 100 elever, ett oförändrat antal vårdbiträdestimmar per 100 sjukhusplatser osv. Framskrivningen sker genom att utgifterna för tolv olika ändamål (barnomsorg, utbildning, socialt skydd, hälso- och sjukvård, äldreomsorg etc.) för basåret 1999 fördelas på befolkningen, uppdelad i åldersklasser och kön.⁶⁶ Den offentliga utgiften i form av antal arbetstimmar för omsorg av t.ex. en 3-årig pojke eller 75-årig

LF_200 Diagram 85 Andel under 20 respektive över 64 år
Procent av befolkningen

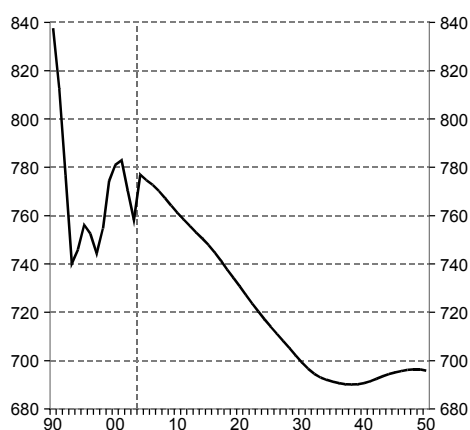
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

⁶⁶ De mest aktuella detaljerade uppgifterna om offentlig konsumtion, baserat på registerutdrag och enkätundersökningar från Statistiska centralbyrån, finns för år 1999.

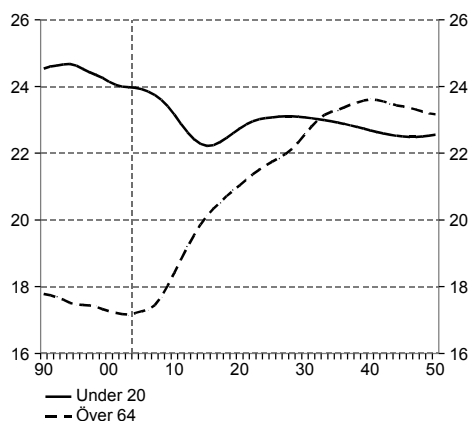
Diagram 86 Arbetade timmar
Index 2005=100

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 87 Antal arbetade timmar per invånare

Anm. Perioden efter 2004 avser trendmässig utveckling, d.v.s. exklusive konjunkturvariationer.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 88 Andel under 20 respektive över 64 år
Procent av befolkningen

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

kvinna antas alltså vara oförändrad över tiden. Med utgångspunkt i Statistiska centralbyråns befolkningsprognos beräknas utgiften, liksom insatsen av arbetstimmar, för varje ändamål. Utgifterna och timmarna för varje ändamål summeras därefter till de totala offentliga konsumtionsutgifterna respektive det totala antalet arbetade timmar i den offentliga sektorn. Eftersom utgifterna för de yngsta och de äldsta är högre än för genomsnittet av befolkningen beror resultatet på utvecklingen av antalet personer i olika åldersgrupper (se SOU 2004:11, bilaga 1–2). Framskrivningen beaktar dock en gradvis förbättrad hälsa hos de äldre. För vissa utgifter (t.ex. förvaltning och försvar) hålls totalnivån oförändrad och minskar därmed något per invånare då befolkningen växer. Vidare antas att den andel av offentlig konsumtion som köps in från privata producenter (s.k. direktkonsumtion) förblir på dagens nivå. Det innebär att offentlig produktion utvecklas i samma takt som den demografiskt beräknade offentliga konsumtionen.

Denna demografiska framskrivning leder fram till att antalet arbetade timmar i offentlig sektor ökar trendmässigt med 0,4 procent per år. Det innebär att arbetade timmar i offentlig sektor ökar snabbare än det totala antalet arbetade timmar, som i genomsnitt ökar med 0,1 procent per år (se diagram 86).

Bibehållet välfärdssystem kräver ett högre arbetsutbud

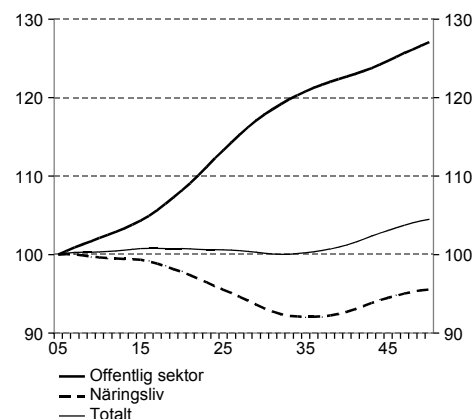
Trots att osäkerheten angående den demografiska utvecklingen ökar med tiden är det intressant att analysera de utmaningar som väntar efter 2015. Framskrivningar i enlighet med dem som redovisats ovan visar att antalet arbetade timmar fortsätter att öka så långsamt att antalet arbetade timmar per invånare i hela befolkningen minskar från 775 år 2005 till 696 år 2050 (se diagram 87). Minskningen beror främst på att andelen äldre ökar (se diagram 88). Jämfört med om antalet arbetade timmar per invånare hade varit konstant innebär detta lägre BNP och därmed mindre utrymme för privat och offentlig konsumtion.

Den offentliga sektorns inkomster bestäms främst av antalet arbetade timmar medan utgifterna främst styrs av antalet invånare. Ett sjunkande antal arbetade timmar per invånare innebär därför att de offentliga inkomsterna vid oförändrade skattesatser ökar långsammare än de offentliga utgifterna. Problemet accentueras av att andelen äldre ökar successivt, vilket driver på ökningen av de offentliga utgifterna. Antalet arbetade timmar i offentlig sektor fortsätter därför att öka snabbare än det totala antalet arbetade timmar, vilket driver ner antalet arbetade timmar i näringslivet (se diagram 89). Om antalet arbetade timmar per invånare sjunker på detta sätt framtvingas ett besvärligt val mellan försämrad standard i offentlig sektor, ökad avgiftsfinansiering eller stigande skatter, som riskerar att ytterligare sänka antalet arbetade timmar. Målkonflikten blir betydligt mindre om

antalet arbetade timmar i stället skulle öka lika mycket som antalet invånare.

Såväl regering och riksdag som arbetsmarknadens parter kan på olika sätt bidra till att bromsa minskningen av antalet arbetade timmar per invånare. Ett större antal arbetade timmar kan åstadkommas genom en ökad medelarbetsstid eller ett utökat arbetsutbud. Medelarbetsstiden kan höjas genom att t.ex. undvika att avtala om arbetsstidsförkortningar i stället för löneökningar. Arbetsutbudet kan t.ex. utökas genom minskad ohälsa eller förbättrad integration av invandrare på arbetsmarknaden.⁶⁷ Ett tidigare inträde av ungdomar på arbetsmarknaden, liksom ett senareläggande av den genomsnittliga pensionsåldern skulle också leda till ett högre arbetsutbud.

Diagram 89 Arbetade timmar
Index 2005=100

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

⁶⁷ I Lönebildningen 2004 kapitel 3 diskuteras effekten av en förbättrad integration av invandrare på arbetsutbudet.

Konjunkturläget 2005–2007

Konjunkturuppgången fortsätter efter en tillfällig svacka vid årsskiftet 2004/2005. Tillväxten 2004 drevs främst av ökad export medan tillväxten 2005 drivs av ökad konsumtion och ökade investeringar. Expansiv penning- och finanspolitik innebär att både hushållens och den offentliga sektorns konsumtion ökar snabbt. Sammantaget ökar BNP därmed mer än den potentiella tillväxten 2005–2007, vilket innebär att produktionsgapet sluts under 2006. Den starka tillväxten leder till en fortsatt konjunktur-ell återhämtning av arbetsmarknaden. Produktivitetstillväxten har dämpats rejält jämfört med åren 2002–2004, vilket är normalt i nuvarande skede av konjunkturcykeln. För att möta den fortsatt stigande efterfrågan måste företagen i allt större utsträckning öka arbetsstyrkan. Därtill leder regeringens förslag i budgetpropositionen 2006 till att antalet arbetade timmar ökar starkt i den offentliga sektorn. Sammantaget ökar antalet arbetade timmar ganska snabbt 2005–2007, vilket leder till ett krympande arbetsmarknadsgap och en relativt god sysselsättningstillväxt. Produktiviteten i näringslivet ökar med 2,8 procent 2007, vilket är i linje med den trendmässiga tillväxten. Den successivt stramare arbetsmarknaden leder till att arbetskostnadsökningarna i näringslivet stiger till 4,2 procent 2007. Detta är marginellt mindre än Konjunkturinstitutets bedömning av den trendmässiga ökningen av betalningsförmågan (se ”Betalningsförmågan för arbetskostnader på medellång sikt”). Inflationen ligger nära Riksbankens inflationsmål på 2 procent 2007. Arbetskostnadsandelen i näringslivet bedöms då vara i paritet med sin långsiktiga jämviktsnivå och arbetskostnadsnivån bedöms vara balanserad, dvs. svenskt näringsliv är internationellt konkurrenskraftigt. Den sammantagna bedömningen är därmed att obalanserna i ekonomin är små 2007. Det offentliga finansiella sparandet understiger dock riksdagens mål om ett sparande motsvarande 2 procent av BNP i genomsnitt över en konjunkturcykel.

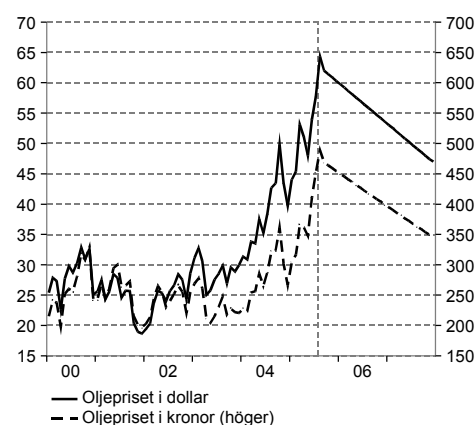
Efterfrågeläget

Den globala återhämtningen tar fart igen

Den globala tillväxten har fått förnyad kraft efter inbromsningen runt årsskiftet 2004/2005. Ledande indikatorer visar att industriföretagens tillförsikt inför framtiden har ökat på senare tid, vilket ökar deras vilja att investera och anställa. Den globala tillväxten drivs framför allt av att investeringarna är i en stark konjunktur-ell uppgångsfas. Hushåll och företag är dock försiktiga (bl.a. i förhållande till den starka vinstutvecklingen) och sparbenägenheten är hög, vilket har bidragit till mycket låga obligationsräntor.

Den mycket kraftiga oljeprisuppgången sedan 2003 beror främst på, men har också motverkat, den höga globala tillväxten

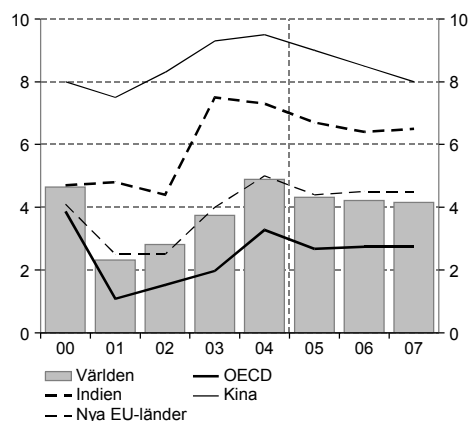
Diagram 90 Oljepris
Brent dollar/fat respektive kronor/fat, månadsvärden

Anm. Nordsjöolja.

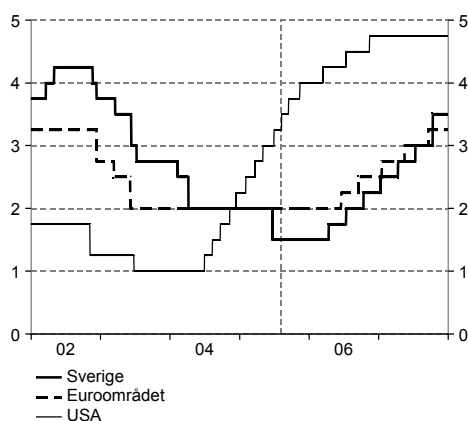
Källor: EcoWin, International Petroleum Exchange och Konjunkturinstitutet.

Diagram 91 BNP i världen, OECD och tillväxt-länder
Årlig procentuell förändring

Källor: IMF, OECD, nationella källor och Konjunkturinstitutet.

Diagram 92 Styrräntor
Procent, månadsvärden

Källor: Nationella källor och Konjunkturinstitutet.

(se diagram 90). Oljepriset bedöms falla tillbaka och uppgå till 47 dollar i slutet av 2007. Osäkerheten om oljeprisets fortsatta utveckling är dock mycket stor. Skulle oljepriset bli avsevärt högre kan den globala återhämtningen komma att brytas. En oljeprisuppgång drabbar dock inte länder och regioner på ett likformigt sätt. Exempelvis drabbas OECD-området hårdare än världsekonomin i stort eftersom OECD-området står för en betydligt större andel av oljekonsumtionen än av oljeproduktionen.

Förödelsen efter orkanen Katrina i södra USA väntas dämpa den globala tillväxten något under resten av 2005, främst till följd av högre energipriser. Effekten på tillväxten bedöms dock bli relativt kortvarig och den internationella återhämtningen väntas fortsätta. Allteftersom resursutnyttjandet ökar och den ekonomiska politiken läggs om i en mindre expansiv riktning dämpas den globala tillväxten något. Världens BNP bedöms öka med 4,3 procent 2005 och med 4,2 procent såväl 2006 som 2007 (se diagram 91). Dessa tillväxttal kan jämföras med en genomsnittlig tillväxt i världen sedan 1985 på 3,5 procent. Den förhållandevis höga tillväxten beror på att det finns lediga resurser i världsekonomin som gradvis tas i anspråk, bland annat till följd av den snabba omvandling som pågår i Asien, i synnerhet i Kina och Indien.

Tillväxten i världshandeln steg markant 2004. Även om världshandelstillväxten under senare tid har dämpats jämfört med 2004 prognostiseras den bli relativt hög 2005–2007. Svensk exportmarknad växte med nära 9 procent 2004. 2005 minskar marknadstillväxten till 6,3 procent, delvis på grund av en svag utveckling det första kvartalet. 2006 och 2007 ökar svensk exportmarknad med 6,7 respektive 6,1 procent.

Den amerikanska ekonomin ligger långt fram i konjunkturcykeln. Arbetsmarknaden har stärkts i snart två års tid. Konjunkturen är sedan en tid i den fas där produktivitetstillväxten dämpas och enhetsarbetskostnaderna stiger snabbare. För att förebygga alltför hög inflation har den amerikanska centralbanken successivt höjt styrräntan sedan sommaren 2004 (se diagram 92). Penningpolitiken är dock fortfarande expansiv och i takt med att resursutnyttjandet stiger kommer den amerikanska centralbanken fortsätta att höja styrräntan. Detta bidrar till ett gradvis ökat hushållssparande. Sammantaget bromsas BNP-tillväxten från 3,5 procent 2005 till 3,3 procent 2006 och till 3,1 procent 2007.

För den svenska ekonomins utveckling är dock utvecklingen i euroområdet av större betydelse, eftersom den största delen av svensk export går dit. Efter fyra kvartal med svag tillväxt finns det nu tecken på att den återhämtning i euroområdet som kom igång i slutet av 2003 återigen tar vid. Enligt ett flertal enkäter har företagens tillförsikt inför framtiden ökat på senare tid. Detta kan bero på att euron har försvagats under 2005 och att den globala konjunkturen har förstärkts. Hushållens konsumtion har utvecklats mycket svagt den senaste femårsperioden, trots att hushållens finansiella situation är god. En svag arbetsmarknad och pessimism i hushållssektorn är viktiga förklaringar till hus-

hållens försiktighet och bidrar till att sparbenägenheten är fortsatt hög. Sedan ett år tillbaka har dock situationen på arbetsmarknaden förbättrats. Arbetslösheten har minskat något och sysselsättningen har ökat. Konsumtionen stimuleras också av de mycket låga räntorna. Hushållens konsumtion ökar därför i något snabbare takt framöver. Inflationstrycket är måttligt och den europeiska centralbanken bedöms vänta tills sommaren 2006 innan en period av försiktiga styrräntehöjningar inleds (se diagram 92). BNP-tillväxten stannar 2005 vid 1,3 procent och ökar till 1,8 procent 2006 och till 2,2 procent 2007.

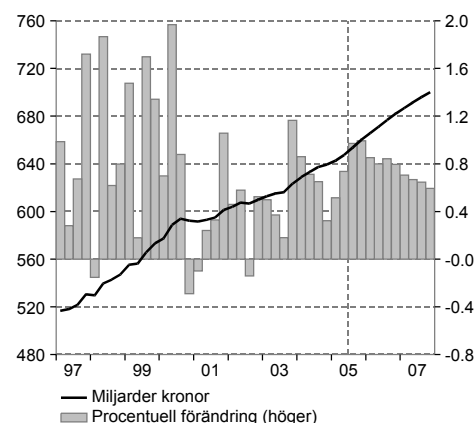
Svensk ekonomi – konjunkturuppgången fortsätter

Efter en kort konjunktursvacka fjärde kvartalet 2004 och första kvartalet 2005 fortsatte konjunkturåterhämtningen det andra kvartalet (se diagram 93). Investeringarna är sedan nästan två år tillbaka inne i en stark konjunkturrell uppgångsfas och de ökade snabbt även under tillväxtsvackan runt årsskiftet (se diagram 94). I år förstärks investeringsuppgången ytterligare genom en kraftig ökning av industrins investeringar. Allra snabbast ökar dock bostadsinvesteringarna. Mycket expansiva monetära förhållanden med låga räntor, en förhållandevis svag krona i kombination med god lönsamhet och gynnsamma globala och svenska konjunktursikter, innebär sammantaget att investeringarna ökar snabbt såväl 2006 och 2007. Investeringstillväxten är dock som högst i år och faller sedan gradvis tillbaka.

Hushållens konsumtion ökade starkt andra kvartalet och hushållens förväntningar på den ekonomiska utvecklingen har ljusnat under augusti och september enligt Hushållens inköpsplaner (se diagram 95). Förutsättningarna för en fortsatt konsumtionsuppgång är gynnsamma. I dagsläget är hushållens förmögenhetsställning stark, sparandet högt och räntorna låga. Framöver väntas läget på arbetsmarknaden ljusna, vilket tillsammans med förslagen i budgetpropositionen för 2006 bidrar till att hushållens inkomster ökar förhållandevis mycket de närmaste åren. Hushållen förväntas därför öka konsumtionen med 2,4 procent 2005 och med 3,3 respektive 3,0 procent 2006 och 2007 (se tabell 19). Sparandet som andel av disponibelinkomsten ligger i stort sett stabilt kring 8,3 procent under 2005–2007. Den offentliga konsumtionen ökar något 2005 och tar ytterligare fart 2006 till följd av det i budgetpropositionen föreslagna sysselsättningspaketet. Därtill väntas kommunerna utnyttja det expansionsutrymme som deras goda ekonomi medger.

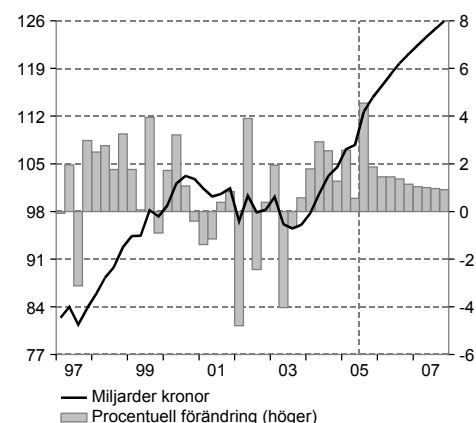
Efter tre kvartal med stagnation ökade exporten åter det andra kvartalet. Till uppgången bidrog främst ökad export av

Diagram 93 BNP till marknadspris
Miljarder kronor, fasta priser respektive procent, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 94 Investeringar
Miljarder kronor, fasta priser respektive procent, säsongsrensade kvartalsvärden

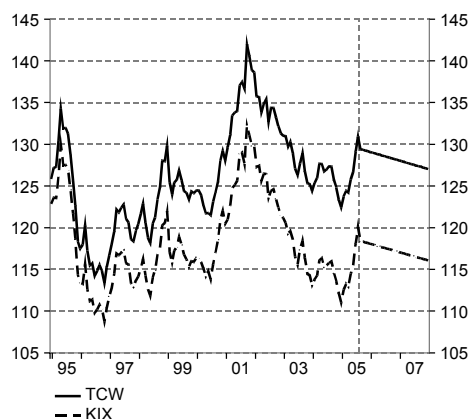
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 95 Hushållens förväntningar om egen ekonomi enligt mikroindex
Nettotal, månadsvärden

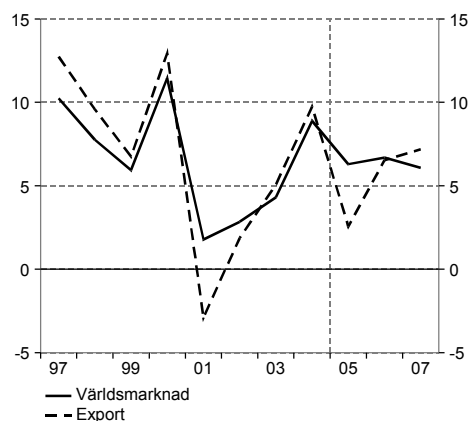
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 96 Nominell växelkurs för kronan
Index 1992-11-18=100, månadsvärden

Anm. Ett högre index motsvarar en svagare krona.
Källor: Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

Diagram 97 Bearbetade varor, världsmarknad
respektive svensk export
Årlig procentuell förändring, fasta priser

Anm. Världsmarknaden beräknas med svenska exportvikter.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

råvaror och tjänster, det senare till följd av att merchanting⁶⁸ åter ökade starkt. Under tredje och fjärde kvartalet väntas även exporten av bearbetade varor öka starkare, stimulerad av en fortsatt internationell konjunkturuppgång och av den förhållandevis svaga kronan. En mindre förstärkning av kronan förutses framöver (se diagram 96). 2007 väntas teleproduktindustrin vara i en stark tillväxtfas, vilket bidrar till att exporttillväxten ökar och att svensk export vinner marknadsandelar (se diagram 97). Sparandet är högt i ekonomin som helhet och bytesbalansöverskottet är högt. Importen har utvecklats relativt svagt de senaste åren. Den starka ökningen av konsumtionen och av investeringarna medför att importen ökar snabbare än exporten och att bytesbalansöverskottet minskar 2005 och 2006 (se tabell 19).

Sammantaget ökar BNP med 2,5 procent 2005 och med 3,2 respektive 2,8 procent 2006 och 2007. Det är främst den inhemska efterfrågan som driver tillväxten 2005 men redan 2006 leder den väntade exportförstärkningen till en breddning av BNP-tillväxten. Dessutom ändras sammansättningen av den inhemska efterfrågetillväxten. Investeringarnas betydelse för tillväxten avtar samtidigt som hushållens och den offentliga sektorns konsumtion i högre grad driver tillväxten, starkt stimulerade av den expansiva ekonomiska politiken.

Tabell 19 Försörjningsbalans

Miljarder kronor, löpande priser respektive procentuell förändring, fasta priser

	2004	2004	2005	2006	2007
BNP	2 546	3,6	2,5	3,2	2,8
BNP, kalenderkorrigerad		2,9	2,6	3,5	2,9
Hushållens konsumtionsutgifter	1 224	1,8	2,4	3,3	3,0
Offentliga konsumtionsutgifter	706	0,3	0,2	1,2	0,8
Fasta bruttoinvesteringar	407	5,5	9,0	7,0	4,3
Lagerinvesteringar ¹	4	-0,3	0,0	0,1	0,0
Export av varor och tjänster	1 178	10,5	3,8	6,0	6,5
Import av varor och tjänster	974	6,9	5,0	7,2	6,7
Total inhemska efterfrågan	2 341	1,7	2,9	3,5	2,6
Nettoexport ¹	204	2,0	-0,1	0,0	0,4
Bytesbalans ²	199	7,8	5,9	4,8	4,9

¹ Bidrag till BNP-tillväxten.

² I procent av BNP, löpande priser.

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

⁶⁸ Merchanting uppkommer främst genom att produkter som produceras och säljs utomlands, ofta av svenska dotterbolag, faktureras från Sverige. En del av intäkterna från sådan försäljning räknas som tjänsteexport och inräknas i näringslivets produktion. Intäkterna kan ses som en ersättning för tidigare nedlagda kostnader för marknadsföring, forskning och utveckling.

Produktion och sysselsättning

Ökande efterfrågan ger stark produktionstillväxt

Efterfrågan ökar förhållandevis snabbt både 2006 och 2007. Resursutnyttjandet är i nuläget lågt och produktionsgapet, dvs. faktisk produktion i förhållande till den potentiella produktionsnivån, uppgår 2005 till –0,6 procent (se diagram 98). Produktionen kan därmed öka starkt 2005–2007 utan att det leder till en överhettning i ekonomin med ohållbart höga löne- eller prisökningar.

Produktionstillväxten dämpades i näringslivet i slutet av 2004 och början av 2005 (se diagram 99), främst till följd av vikande exportefterfrågan i industrin. En återhämtning av industrikonjunkturen inleddes under andra halvåret 2005 och denna förstärks efterhand som efterfrågan från utlandet växer snabbare. Samtidigt väntas den inhemska efterfrågan öka snabbt och driva på främst tjänsteproduktionen. Detta innebär att näringslivets produktion utvecklas förhållandevis starkt, framför allt 2006. Även i den offentliga sektorn ökar produktionen starkt 2006 och 2007, delvis till följd av ökade sysselsättningsåtgärder enligt budgetpropositionen. Kalenderkorrigerad BNP ökar 2005 med 2,5 procent, 2006 med hela 3,5 procent och 2007 med 2,9 procent (se tabell 20). Konjunkturförbättringen är således starkast 2006. Potentiell BNP ökar med i genomsnitt 2,8 procent per år 2005–2007. Därmed sluts produktionsgapet under 2006 (se diagram 98).

Antalet arbetade timmar har vänt uppåt och produktivitetstillväxten dämpas

Antalet arbetade timmar har nu vänt upp, efter att ha sjunkit med 2,9 procent sedan toppnivån fjärde kvartalet 2001 till bottenivån första kvartalet 2005 (se diagram 100).

Den dämpade löneutvecklingen, ett lågt inflationstryck och låga bristtal tyder på att det fortfarande finns betydande lediga resurser på arbetsmarknaden och att många personer är arbetslösa av konjunkturella skäl. Det s.k. arbetsmarknadsgapet, dvs. skillnaden mellan faktiskt och potentiellt antal arbetade timmar, uppskattas till –1,2 procent det andra kvartalet 2005 (se diagram 101), men uppskattningen är mycket osäker.

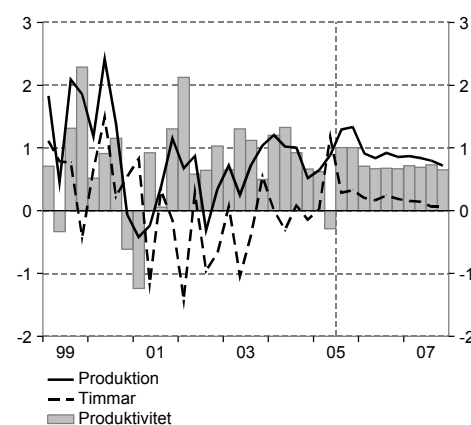
En bakomliggande orsak till den konjunkturellt svaga arbetsmarknaden är att företagen haft en större förmåga att öka produktionen med given personalstyrka än väntat och att produktionsökningen 2002–2004 därmed inte lett till den förväntade ökningen av antalet arbetade timmar. I stället har produktiviteten stigit snabbt och även den trendmässiga produktivitetstillväxten har sannolikt underskattats. Till den starka produktivitetstillväxten 2004 bidrog även en stark ökning av s.k. merchan-

Diagram 98 Produktionsgap
Procent av potentiell BNP, säsongrensade kvartalsvärden

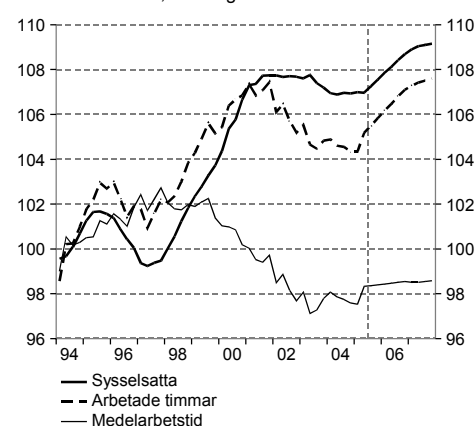
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 99 Produktion och arbetade timmar i näringslivet
Procentuell förändring, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 100 Sysselsatta, timmar och medel-arbets-tid
Index 1994=100, säsongrensade kvartalsvärden

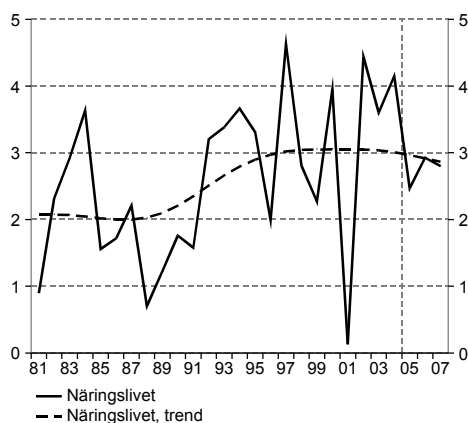
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 101 Arbetsmarknadsgap
Procent av potentiellt antal arbetade timmar, säsongrensade kvartalsvärden

Anm. Arbetsmarknadsgapet är beräknat som antal arbetade timmars avvikelse från sin potentiella nivå.
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 102 Produktivitet i näringslivet
Årlig procentuell förändring, kalenderkorrigerad

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

ting. Den oväntat starka produktivitetsökningen och därmed oväntat svaga arbetsmarknaden har lett till att inflationen blivit oväntat låg, dvs. reporäntan har varit högre 2002–2004 än vad som skulle ha krävts för att uppnå målet om 2 procents inflation. Den oväntat starka produktivitetstillväxten har således lett till en utdragen konjunkturcell minskning av antalet arbetade timmar.

Tabell 20 Produktion, arbetade timmar och produktivitet
Årlig procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

	2004	2004	2005	2006	2007
Produktion (baspris) ¹	2 227	3,0	2,6	3,6	2,9
Offentliga myndigheter	481	0,4	-0,2	1,7	1,0
Näringsliv	1712	3,9	3,5	4,1	3,4
Antal arbetade timmar ²	6 849	-0,3	0,6	1,3	0,8
Offentliga myndigheter	1959	-0,2	-0,4	1,8	1,1
Näringsliv	4717	-0,3	1,0	1,2	0,6
Produktivitet ³	325	3,3	2,0	2,2	2,1
Offentliga myndigheter	246	0,6	0,2	-0,1	-0,1
Näringsliv	363	4,1	2,5	2,9	2,8

¹ Förädlingsvärde, miljarder kronor. ² Miljoner timmar. ³ Kronor per timme.

Anm. I total produktion, produktivitet och arbetade timmar ingår även hushållens ideella organisationer.

Källor: Statistiska centralbyrån, Arbetsmarknadsstyrelsen och Konjunkturinstitutet.

Det är tydligt att produktivitetstillväxten redan har dämpats rejält jämfört med åren 2002–2004, vilket är normalt i nuvarande skede av konjunkturcykeln (se diagram 102). För att möta den fortsatta stigande efterfrågan måste företagen i allt större utsträckning öka arbetsstyrkan. Att så är fallet indikeras av att kapacitetsutnyttjandet är mycket högt inom industrin och att antalet arbetade timmar börjat öka inom bygg- och tjänstebanscher. Antalet arbetade timmar i näringslivet väntas därmed öka med 1,0 procent 2005 (se tabell 20). Produktivitetstillväxten i näringslivet dämpas därmed 2005 och kommer att bli något lägre än den trendmässiga utvecklingen (se diagram 102). Under 2006 och 2007 bedöms produktivitetsökningen hamna nära trendtillväxten. Den snabba produktionsökningen 2006 leder till att arbetade timmar i näringslivet ökar med 1,2 procent. Den långsammare produktionsökningen 2007 innebär att även arbetade timmar ökar långsammare detta år, med 0,6 procent. Budgetpropositionens sysselsättningspaket medför att antalet arbetade timmar ökar starkt även i den offentliga sektorn 2006.

Antalet arbetade timmar ökar med sammanlagt 2,7 procent från 2004 till 2007, vilket är mer än den trendmässiga utvecklingen. Detta innebär att arbetsmarknaden successivt blir stramare. Speciellt stark är ökningen inom bygg- och tjänstebanscher, medan antalet arbetade timmar blir i stort sett oförändrat i industrin (se diagram 103).

Tabell 21 Arbetsmarknad

Tusental personer, nivå enligt gamla AKU, årlig procentuell förändring enligt nya AKU

	2004	2004	2005	2006	2007
Antal arbetade timmar ¹	6 849	−0,3	0,6	1,3	0,8
Medelarbetstid för sysselsatta ²	31	0,2	0,4	0,3	0,0
Sysselsatta	4 213	−0,5	0,2	1,0	0,7
Offentlig sektor	1 306	−0,2	0,5	1,7	1,5
Näringsliv	2 880	−0,7	0,1	0,7	0,4
Arbetskraften	4 459	0,2	0,1	0,2	0,3
Öppen arbetslöshet ³	246	6,0	5,9	5,1	4,7
Personer i arbetsmarknads- politiska åtgärder ³	106	2,4	2,7	3,4	3,1
Reguljär sysselsättningsgrad ⁴	4 105	77,6	77,2	77,1	77,5

¹ Miljoner timmar, kalenderkorrigerade. ² Timmar per vecka, kalenderkorrigerad. ³ Nivå i procent av arbetskraften enligt nya AKU. ⁴ Andel sysselsatta av befolkningen i åldern 20–64 år, exklusive arbetsmarknadspolitiska sysselsättningsåtgärder, enligt nya AKU.

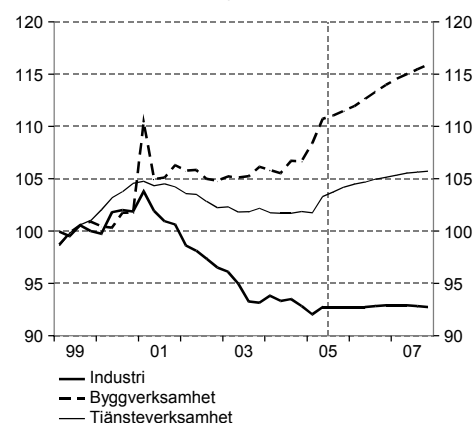
Källor: Statistiska centralbyrån, Arbetsmarknadsstyrelsen och Konjunkturinstitutet.

Även antalet nyanmälda lediga platser och varsel tyder på att arbetsmarknaden vänt uppåt (se diagram 104). Uppgången av antalet nyanmälda platser sker inom de flesta sektorer, medan verkstadsindustrin redovisar en nedgång. Sysselsättningen var i stort sett oförändrat det andra kvartalet 2005. Den starka ökningen av antalet arbetade timmar har därmed i första hand resulterat i en kraftigt ökad medelarbetstid. Antalet sysselsatta ökar 2006 och 2007 till följd av en större efterfrågan på arbetskraft. Men också utökningen av de arbetsmarknadspolitiska sysselsättningsåtgärderna till följd av budgetpropositionen för 2006 bidrar till den stigande sysselsättningen. Sysselsättningsåtgärderna består i första hand av s.k. plusjobb, men även av utbildningsvikariat och riktade statliga jobb. Sammanlagt innehåller budgetpropositionen förslag om nya sysselsättningsåtgärder för drygt 20 000 personer 2006 och något fler 2007. Baserat på tidigare erfarenheter bedöms dock genomslaget av åtgärderna bli ofullständigt, särskilt år 2006. Därtill bedöms sysselsättningsåtgärderna leda till en betydande undanträngning av reguljär sysselsättning. Effekten på antalet sysselsatta blir av dessa två skäl betydligt lägre än 20 000.

Den reguljära sysselsättningsgraden för personer i åldern 20–64 år exkluderar personer i arbetsmarknadspolitiska sysselsättningsprogram och uppgår till ca 77,5 procent 2007 (se diagram 105). Regeringens mål om en reguljär sysselsättningsgrad på 80 procent underskrids därmed med ca 2,5 procentenheter. Även om det finns ett visst utrymme för en fortsatt konjunkturråterhämtning på arbetsmarknaden även efter 2007 är endast en mindre del av målavvikelsen konjunkturbetingad. För att uppnå regeringens sysselsättningsmål krävs därför strukturella åtgärder som ökar arbetsutbudet och minskar jämviktsarbetslösheten.

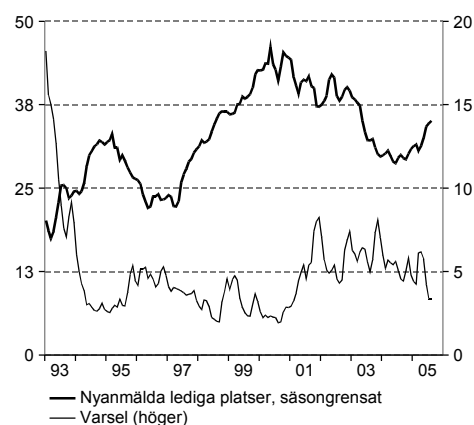
Diagram 103 Antal arbetade timmar i näringslivet

Index 1999=100, säsongrensade kvartalsvärden

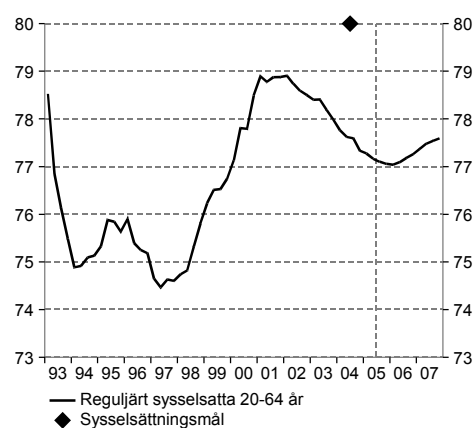
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 104 Varsel och lediga platser Tusental, 3-månaders glidande medelvärde

Källor: Arbetsmarknadsstyrelsen.

Diagram 105 Reguljär sysselsättningsgrad Procent av befolkningen i åldern 20–64 år, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Arbetskraftsutbudet ökar och arbetslösheten minskar

I nuvarande läge med lediga resurser på arbetsmarknaden är inte tillgången på arbetskraft en begränsande faktor för tillväxten. På lite längre sikt är dock arbetskraftens utveckling av central betydelse för den ekonomiska utvecklingen (se ”Trender i arbetsutbud och arbetade timmar”). Arbetskraften utvecklades förhållandevis svagt 2004 trots en hög tillväxt av befolkningen i arbetsför ålder. Det var främst en följd av ett ökat antal studerande och ett ökat antal sjuka utanför arbetskraften. De närmaste åren fortsätter befolkningen i arbetsför ålder att öka med i genomsnitt knappt 40 000 personer per år. Arbetskraftstillväxten bromsas dock av att andelen personer som är 25–54 år, vilka har ett relativt högt arbetskraftsdeltagande, minskar under perioden. Därtill bromsas arbetskraftstillväxten av att antalet sjuka utanför arbetskraften fortsätter öka, om än i avtagande takt, liksom av att antalet reguljärt studerande och antalet i utbildningsåtgärder ökar.⁶⁹ Sammantaget beräknas arbetskraften öka med 0,1 procent 2005. 2006 ökar arbetskraften med 0,2 procent och 2007 med 0,3 procent.

Vårens omläggning av arbetskraftsundersökningen (AKU) innebär att arbetsmarknadsutvecklingen är svårtolkad. Det är särskilt svårt att avgöra i vilken mån de uppmätta förändringarna av sysselsättning och arbetslöshet beror på statistikomläggningen eller avspeglar den faktiska utvecklingen.⁷⁰ Mätt med nya AKU uppgår den öppna arbetslösheten 2005 till 5,9 procent. Statistikomläggningen beräknas av SCB ha höjt den uppmätta öppna arbetslösheten med 0,4 procentenheter. Återhämtningen på arbetsmarknaden medför att arbetslösheten faller till 4,7 procent fjärde kvartalet 2007 (se diagram 106). Arbetsmarknadsgapet minskar därmed och uppgår i slutet av 2007 till –0,2 procent (se diagram 101).

Diagram 106 Öppen arbetslöshet enligt nya AKU
Procent av arbetskraften, säsongrensade kvartalsvärden

Anm. Den historiska serien är länkad bakåt av Konjunkturinstitutet med 0,4 procentenheter.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

⁶⁹ Enligt budgetpropositionen 2006 byggs högskolan ut med totalt 17 500 platser. Utbildningsåtgärderna utökas med praktikplatser, lärlingsplatser samt arbetsmarknadsutbildning i AMS regi. Sammanlagt utökas utbildningsåtgärderna med drygt 20 000 platser 2006 och något färre 2007. Liksom för sysselsättningsåtgärderna görs bedömningen att den kraftiga ökningen av antalet personer i utbildningsåtgärder, som föreslås i budgetpropositionen, inte fullt ut kommer att uppnås.

⁷⁰ Se fördjupningsrutan ”AKU-omläggningen försvårar tolkningen av arbetsmarknadsläget” i *Konjunkturläget*, augusti 2005.

Ekonomiska drivkrafter för arbete

För att följa hur de ekonomiska drivkrafterna för arbete utvecklas över tiden, samt påverkas av föreslagna regeländringar, publicerar Konjunkturinstitutet löpande den s.k. *utbytesgraden* vid ökad arbetsinsats. Utbytesgraden definieras som den andel av en arbetskostnadsökning som tillfaller den som ökar sin arbetsinsats efter ökad skatt, ökade avgifter och minskade bidrag.⁷¹ En fördel med metoden är att även effekter av arbetsgivaravgifter och indirekta skatter beaktas.⁷²

Medelvärde av alla arbetande svenskers utbytesgrad uppgår 2005 till 40,4 procent. Utbytesgraden 2006 och 2007 påverkas av skatte- och bidragsändringarna enligt budgetpropositionen för 2006, som sammantaget ökar medelvärdet för utbytesgraden 2006 med 0,07 procentenheter (se tabell 22).

Tabell 22 Utbytesgrad 2006

Procent	Medelvärde	Förändring
Nu beslutade regler	40,26	
Förslag i budgetpropositionen	40,33	0,07
Varav		
Kompensation för allmän pensionsavgift		0,21
Begränsad uppräknings skiktgränser		-0,01
Höjt grundavdrag		-0,10
Höjt tak i sjukförsäkringen		0,03
Skatteväxling m.m.		-0,06

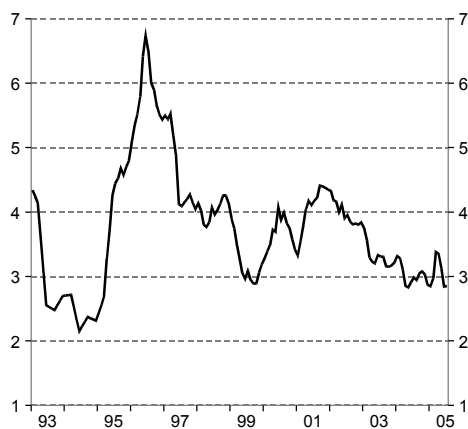
Källa: Konjunkturinstitutet.

Den utökade kompensationen för den allmänna pensionsavgiften ökar utbytesgraden, medan den begränsade uppräknings av skiktgränserna och den gröna skatteväxlingen (med höjt grundavdrag och höjda punktskatter) minskar utbytesgraden. Höjningen av taket i sjukförsäkringen ökar utbytesgraden eftersom en ökad arbetsinsats därmed ger högre sjukersättning vid inkomster mellan det tidigare och det nya taket.

⁷¹ Spegelbilden till utbytesgraden är marginaleffekten. Således definieras marginaleffekten som 100 procent minus utbytesgraden.

⁷² I fördjupningsrutan "KI uppmärksammar drivkrafterna för arbete" i *Konjunkturläget* augusti 2004 redogjordes för Konjunkturinstitutets metod att beräkna utbytesgraden.

Diagram 107 Timlön i näringslivet
Årlig procentuell förändring, 3-månaders glidande
medelvärde

Källa: Medlingsinstitutet.

Löner, arbetskostnader och vinster

Löneökningen vänder uppåt 2005

Timlönerna i näringslivet ökade med i genomsnitt 3,0 procent 2004. Detta är den lägsta nominella löneökningstakten sedan 1994 (diagram 107). Den dämpade utvecklingen förklaras främst av det svaga arbetsmarknadsläget.

Under perioden januari till juli 2005 har lönerna ökat med i genomsnitt 3,1 procent jämfört med samma period året innan. Detta indikerar att löneökningarna i näringslivet vänder uppåt 2005.

Få förbundsavtal sluts 2005

Under 2004 slöts ca 450 avtal på förbunds nivå för runt 2 miljoner arbetstagare, de flesta treåriga. 2005 sluts ungefär 70 förbundsavtal som omfattar drygt 1,3 miljoner anställda. Av dessa representerar kommuner och landsting 1,1 miljoner där ett drygt tvåårigt förbundsavtal slöts under våren 2005 (se fördjupningsrutan "Avtal och faktiska löneökningar i kommunal sektor" i *Konjunkturläget* juni 2005). De förbundsavtal som återstår avser näringslivet och rör främst ca 75 000 anställda i byggbranschen vars avtal går ut 31 oktober, 2005 samt ca 60 000 anställda i bank och försäkringsbranschen vars avtal går ut 31 december.

Avtalsförhandlingar mellan Sveriges Byggindustrier och fackförbundet Byggnads har inletts. Byggnads kräver arbetstidsförkortning med 8 timmar per avtalsår med bibehållen lön, bättre anställningstrygghet, förbättrad möjlighet att jobba på ackord samt lönehöjningar. Byggarbetsgivarna fokuserar på en förändring av byggavtalet. De vill att arbetsgivaren och arbetstagaren i högre grad ska kunna förhandla om arbetstid och lön lokalt på arbetsplatsen.

Under 2006 ska förbundsavtal som berör drygt 30 000 anställda slutas. De avtal som slöts 2004 innehåller en uppsägningsklausul för det sista avtalsåret omfattande ca 45 procent av de anställda i näringslivet. Inom industrin berörs 98 procent av de anställda av denna uppsägningsklausul. I övriga branscher berörs ca 14 procent av de anställda.⁷³

Även de förbundsavtal som slöts i statlig sektor omfattas av regler om förtida uppsägning av det sista avtalsåret. I prognosen antas dock att uppsägningsklausulen inte används i vare sig näringslivet eller staten.

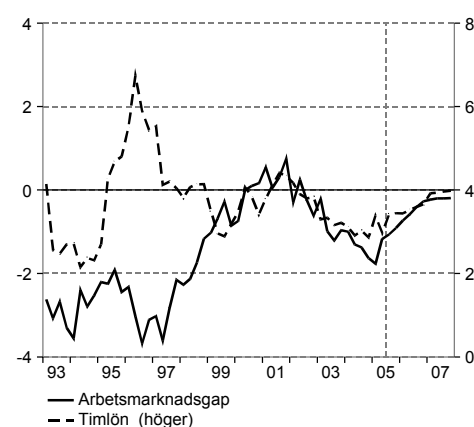
⁷³ Ett stort antal av övriga avtal har även en uppsägningsklausul som kan lösas ut av såväl arbetstagaren som arbetsgivaren när som helst under avtalsperioden om förändringar sker i arbetstidslagstiftningen och/eller sjuklönelagen eller andra regler beträffande sjuklön.

Givet att inga förbundsavtal sägs upp i förtid blir avtalsåret 2007 mycket omfattande. Flertalet av de förbundsavtal som slöts i näringslivet och staten 2004 samt de i kommunsektorn 2005 ska då omförhandlas.

Löneökningstakten ökar gradvis

Den genomsnittliga löneökningstakten under perioden januari till juli tyder på att lönerna i näringslivet kommer att öka något snabbare 2005 än 2004. I takt med att arbetsmarknaden blir successivt stramare 2006 och 2007 stiger löneökningstakten gradvis. Trots att arbetsmarknaden gradvis förbättras är den fortsatt något konjunkturrellt svag 2007. Därför antas löneökningstakten bli något lägre än de ca 4 procent som på sikt beräknas vara förenlig med 2 procents inflation (se diagram 108).⁷⁴

Diagram 108 Timlön i näringslivet och arbetsmarknadsgap
Årlig procentuell förändring respektive procent av BNP

Källa: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet

Tabell 23 Timlön enligt Konjunkturlönestatistiken

Årlig procentuell förändring

	2004	2005	2006	2007
Industri	3,1	3,3	3,4	3,6
Byggbranschen	2,6	3,7	4,1	4,3
Tjänstebranscher	3,0	3,3	3,5	4,1
Näringsliv	3,0	3,3	3,6	3,9
Kommunal sektor	4,2	3,4	3,8	3,9
Stat	2,8	3,0	3,5	3,7
Totalt	3,3	3,3	3,6	3,9

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Enligt Konjunkturbarometern förväntar sig industriföretagen en måttlig ordergång och fortsatta neddragningar av personal. Under prognosperioden kommer antalet arbetade timmar i industrin öka något långsammare än i näringslivet som helhet. Följaktligen är efterfrågan på arbetskraft i industrin fortsatt svag och lönerna i industrin ökar långsammare än i näringslivet som helhet 2006 och 2007 (se diagram 109 och tabell 23).

Byggandet tog fart 2004 och har accelererat ytterligare hittills 2005 enligt både nationalräkenskaperna och Konjunkturbarometern. Den ökade efterfrågan på byggarbetare avspeglas i en högre löneökningstakt för byggbranschen än för näringslivet som helhet (se diagram 109 och tabell 23). Den starka byggkonjunkturen kommer att hålla i sig under prognosperioden och medför att lönerna i byggbranschen kommer att öka snabbare än i näringslivet som helhet även under 2006 och 2007.

Under perioden januari till juli 2005 har lönerna i tjänstebranscherna ökat i linje med i näringslivet som helhet. Efterfrågan

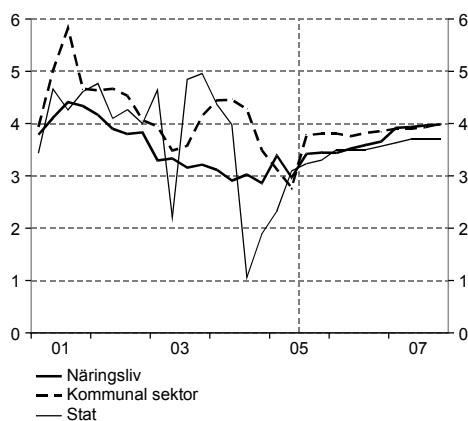
⁷⁴ Se ”Produktivitet och löner till 2015”, Specialstudie Nr 6, Konjunkturinstitutet, 2005.

Diagram 109 Timlön i näringslivsbranscher
Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 110 Timlön i näringsliv, kommunal sektor och stat
Årlig procentuell förändring, kvartalsvärden

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

stiger sedan en tid tillbaka enligt Konjunkturbarometern. Den successivt starkare efterfrågeökningen på tjänster kommer att medföra tilltagande löneökningar i tjänstebranscherna framöver och 2007 ökar lönerna något snabbare än i näringslivet som helhet (se diagram 109 och tabell 23).

Avtalsförhandlingar i kommunal sektor 2005 resulterade i att löneökningarna enligt förbundsavtalen för 2005–2006 växlade ner något jämfört med motsvarande avtal för 2001–2004.⁷⁵ Även de faktiska lönerna kommer att öka något långsammare än under 2001–2004. Såväl 2005 som 2006 kommer lönerna trots detta att öka snabbare än i näringslivet. Skillnaden i löneökningstakten minskar dock gradvis i takt med att arbetsmarknadsläget successivt stramas åt, vilket i högre grad påverkar lönerna i näringslivet än i kommunal sektor. 2007 ökar lönerna därför lika snabbt i näringslivet och den kommunala sektorn (se diagram 110 och tabell 23).

I statlig sektor slöts förbundsavtal i oktober 2004 men kraftiga förseningar av flera lokala avtal medförde låga uppmätta löneökningar. Även 2005 har löneökningstakten varit låg. I takt med att allt fler lokala avtal sluts kommer utfallen dock att revideras upp. Lönerna beräknas ändå öka långsammare än i näringslivet 2005, vilket bl.a. hänger samman med svag anslagsutveckling för statliga myndigheter. Trots att löneökningstakten i staten tilltar successivt kommer den ändå att förbli lägre än i näringslivet såväl 2006 som 2007 (se diagram 110 och tabell 23).

Arbetskostnaden ökar långsammare än timlönen 2005

Den 1 januari 2005 infördes nya regler för ersättning i samband med sjukdom, som medförde att arbetsgivare fick ett större ekonomiskt utbyte av att minska antalet heltidssjukskrivna. De nya reglerna innebär att arbetsgivaren får betala 15 procent av sjukförsäkringsersättningen under den tid en person är sjukskriven på heltid. Som kompensation sänktes den lagstadgade arbetsgivaravgiften med 0,24 procentenheter. Kostnaderna för arbetsgivaravskattningen som helhet blir därmed oförändrade. För näringslivet och staten sänks emellertid kostnaderna, eftersom sjukskrivningarna där är något lägre än genomsnittet. Kommuner och landsting får däremot ökade kostnader. Därtill minskar den period då arbetsgivaren betalar sjuklön, från tre till två veckor. Det minskar kostnaderna för alla arbetsgivare. Näringslivets avtalade arbetsgivaravgifter minskar dessutom något 2005 jämfört med föregående år enligt Svenskt Näringsliv. Av dessa skäl ökar näringslivets arbetskostnader långsammare än timlönen enligt nationalräkenskaperna 2005 (se diagram 111 och tabell 24). För 2006 och 2007 antas arbetskostnaden öka i samma takt som timlönen.

⁷⁵ Se fördjupningsrutan ”Avtal och faktiska löneökningar i kommunal sektor” i *Konjunkturläget juni 2005*

Tabell 24 Arbetskostnad och lön per timme och per producerad enhet i näringslivet

Kronor per timme, respektive årlig procentuell förändring, kalender-korrigerade värden

	2004	2004	2005	2006	2007
Timlön (KL)		3,0	3,3	3,6	3,9
Timlön (NR)	169,3	2,9	3,4	3,8	4,2
Arbetsgivaravgifter (NR)	73,8	2,8	1,7	3,7	4,3
Arbetskostnad (NR)	241,3	2,9	2,9	3,8	4,2
Produktivitet		4,5	2,5	2,9	2,8
Enhetsarbetskostnad		-1,6	0,4	0,8	1,4

Anm. I arbetsgivaravgifter ingår kollektiva avgifter och löneskatter. KL avser konjunkturlönestatistiken och NR avser nationalräkenskaperna

Källor: Statistiska Centralbyrån, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Enhetsarbetskostnaden i näringslivet, dvs. arbetskostnaden per producerad enhet, minskade med 1,6 procent 2004 till följd av långsamt stigande arbetskostnader och stark produktivitetstillväxt. I takt med att arbetskostnaderna ökar snabbare samtidigt som produktivitetstillväxten avtar, tilltar ökningen i enhetsarbetskostnaden successivt under prognosperioden. Även 2007 ökar dock enhetsarbetskostnaden något långsammare än den långsiktiga ökningstakt på 1,6 procent som bedöms vara förenlig med 2 procents inflation (se diagram 112 och tabell 24).⁷⁶

Små förändringar i den relativa enhetsarbetskostnaden framöver

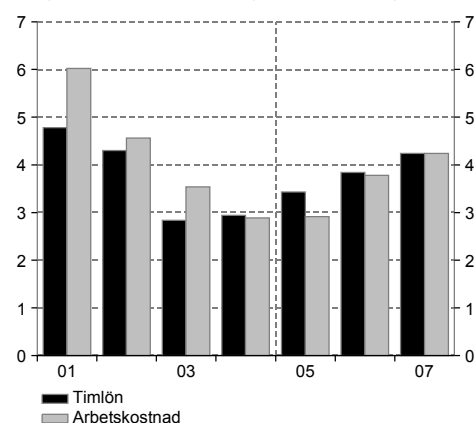
Enligt Labour cost index (LCI) ökade arbetskostnaderna i Sverige 2004 med 3,2 procent, medan ökningen i euroområdet uppgick till 2,2 procent. Första halvåret 2005 ökade arbetskostnaderna i Sverige med 2,9 procent och i euroområdet med 2,6 procent jämfört med motsvarande period föregående år.⁷⁷ Även tidigare har arbetskostnaden ökat snabbare i Sverige än i euroområdet (se diagram 113). Den snabbare kostnadsutvecklingen har dock balanserats av en starkare produktivitetsökning (se även avsnittet "Utvecklingen av svenska arbetskostnader i ett internationellt perspektiv"). Den relativa enhetsarbetskostnaden mätt i såväl nationell som gemensam valuta, är därför för närvarande ungefär lika hög som i slutet av 1990-talet (se diagram 114). Den relativa enhetsarbetskostnaden prognostiseras ligga kvar på denna nivå då enhetsarbetskostnaden ökar i ungefär samma takt i Sverige och i euroområdet, samtidigt som inga större förändringar förutses i växelkursen (se diagram 114).

De av OECD prognostiserade arbetskostnadsökningarna för några av Sveriges viktigaste handelspartners redovisas i tabell 25.

⁷⁶ Se "Produktivitet och löner till 2015", Specialstudie Nr 6, Konjunkturinstitutet, 2005.

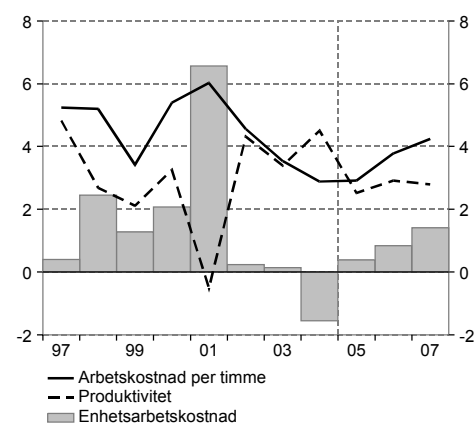
⁷⁷ Siffrorna för såväl helåret 2004 och första kvartalet 2005 är preliminära.

Diagram 111 Timlön och arbetskostnad i näringslivet enligt nationalräkenskaperna
Årlig procentuell förändring, kalenderkorrigerad

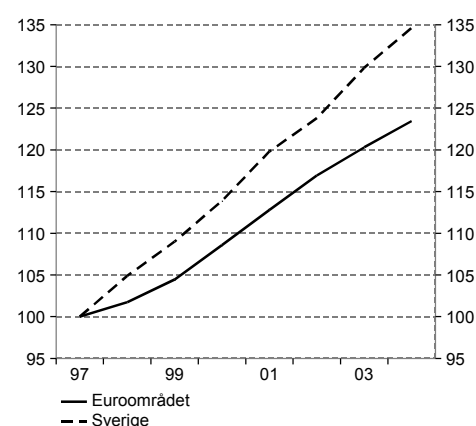
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 112 Enhetsarbetskostnad i näringslivet
Årlig procentuell förändring, kalenderkorrigerad

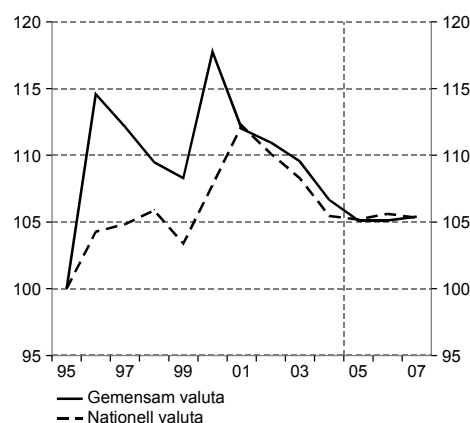
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 113 Arbetskostnader i näringslivet enligt Labour cost index (LCI)
Index 1997=100

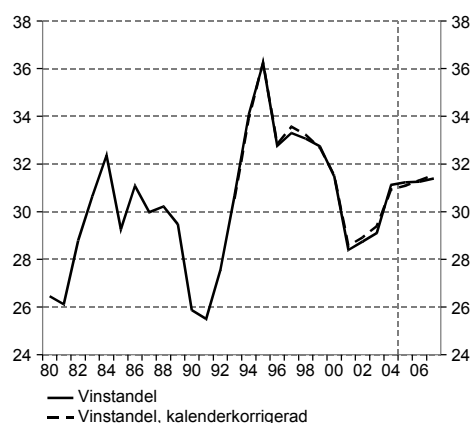
Anm. Exkl. vård, utbildning, samhälleliga och personliga tjänster.
Källa: Eurostat.

Diagram 114 Enhetsarbetskostnad i näringslivet relativt euroområdet
Index 1995=100

Anm. I jämförelsen beräknas svensk enhetsarbetskostnad exklusive löneskatter enligt OECD:s definition.
Källor: OECD och Konjunkturinstitutet.

Diagram 115 Vinstandel i näringslivet exkl. finans- och fastighetsverksamhet
Procent

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Tabellen illustrerar att spridningen är betydande även mellan euroområdets länder, t.ex. mellan Frankrike och Tyskland.

Tabell 25 Arbetskostnad i näringslivet i valda länder enligt OECD Economic Outlook

Nationell valuta, årlig procentuell förändring

	2004	2005	2006
USA	4,4	3,9	4,5
Tyskland	0,4	0,4	0,8
Frankrike	2,8	2,0	2,6
Storbritannien	2,4	2,5	3,0
Sverige	4,7	2,0	5,9

Anm. Mättet är beräknat som arbetskostnad per sysselsatt dividerat med arbetade timmar per sysselsatt och avviker från Labour Cost Index

Källa: OECD Economic Outlook.

Lönsamheten stabiliseras

Vinstandelen⁷⁸ i näringslivet steg starkt 2004 från en jämförelsevis låg nivå (se tabell 26 och Diagram 115). Vinstandelen är spegelbilden av arbetskostnadsandelen, dvs. om vinstandelen stiger så faller arbetskostnadsandelen. Ökningen i vinstandelen förklaras främst av en fortsatt snabb produktivitetsökning och låga löneökningar. Perioden 2005–2007 mattas produktivitetstillväxten och arbetskostnaderna ökar snabbare. Därmed bryts uppgången i vinstandelen som planar ut 2005–2007.

⁷⁸ Bruttoöverskottets andel av förädlingsvärdet till faktorpris. Vinstandelen stiger om förädlingsvärdepriset ökar snabbare än enhetsarbetskostnaden.

Tabell 26 Priser, produktionskostnader och vinstandelar i näringslivet
Årlig procentuell förändring

	2003	2004	2005	2006	2007
<i>Ej kalenderkorrigerat</i>					
Förädlingsvärdepris ¹	1,0	0,4	0,3	0,9	1,5
Produktpris	0,8	1,5	3,1	1,6	0,3
Förbrukningspris	0,5	2,4	5,3	2,1	-0,6
Enhetsarbetskostnad (ULC)	0,3	-2,1	0,4	1,1	1,5
Arbetskostnad per timme	3,8	1,9	2,9	4,3	4,5
Produktivitet ²	3,5	4,1	2,4	3,2	2,9
Vinstandel ³	0,4	1,5	-0,1	-0,1	0,0
<i>Kalenderkorrigerat</i>					
Enhetsarbetskostnad (ULC)	0,1	-1,6	0,4	0,8	1,4
Arbetskostnad per timme	3,5	2,9	2,9	3,8	4,2
Produktivitet ²	3,4	4,5	2,5	2,9	2,8
Vinstandel ³	0,5	1,3	0,0	0,0	0,0

¹ Förädlingsvärdepriset beräknas genom att genomsnittspriset för förbrukade insatsprodukter (förbrukningspriset) räknas av från genomsnittspriset för de producerade produkterna (produktpriset).

² Produktivitetsutvecklingen i denna tabell är beräknad enbart för anställda dvs. företagarnas arbetstimmar beaktas inte.

³ Bruttoöverskottet är dividerat med förädlingsvärdet till faktorpris, där produktionsskatter och -subventioner har beaktats. Förändringen är uttryckt i procentenheter.

Källa: Konjunkturinstitutet.

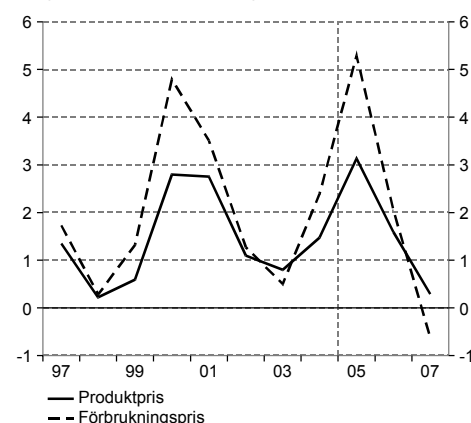
Den starka vinstökningen 2004 uppkom trots att en starkare växelkurs höll tillbaka exportprisutvecklingen. Produktpriserna, men framför allt förbrukningspriserna, ökade ändå påtagligt då petroleum- och metallpriserna steg kraftigt (se diagram 116). Samtidigt hölls kostnadsutvecklingen tillbaka av en fortsatt stark produktivitetsökning och måttliga arbetskostnadsökningar (se diagram 117). I någon mån berodde den starka vinstökningen 2004 på kalendereffekten, dvs. att året innehöll fler arbetsdagar än normalt (se tabell 26). Vinstandelen steg i såväl industrin som tjänstebranscherna (se diagram 118).

Den internationella efterfrågetillväxten försvagas något 2005, medan den inhemska efterfrågan växer snabbare. Kronkursen försvagas visserligen men en betydligt lägre produktivitetstillväxt leder till att vinstandelen i näringslivet ligger still 2005. Vinstandelen minskar något i industrin, medan den fortsätter att öka svagt i tjänstebranscherna.

Under 2006–2007 stiger näringslivets arbetskostnader snabbare och kronkursen stärks. Kostnadsökningarna per enhet motverkas emellertid av att produktiviteten ökar något snabbare än 2005 och att prisutvecklingen på importerade insatsvaror blir betydligt svagare.

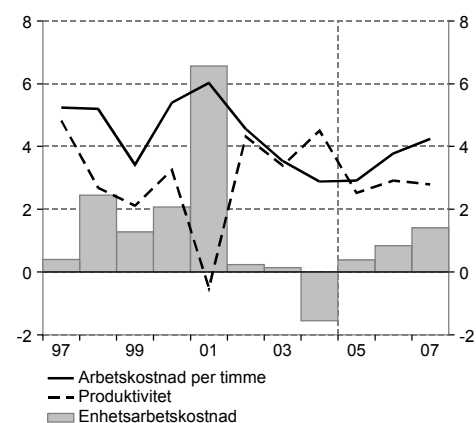
Sammantaget blir vinstandelen i näringslivet i stort sett oförändrad 2006 och 2007. Vinstandelen i näringslivet 2007 är därmed i paritet med genomsnittet för 1990-talet (se diagram 115).

Diagram 116 Produkt- och förbrukningspris i näringslivet
Årlig procentuell förändring

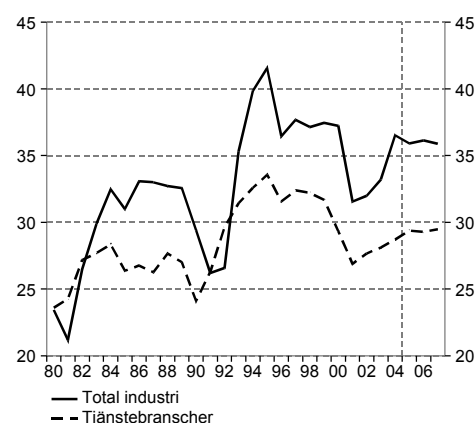
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 117 Enhetsarbetskostnad i näringslivet
Årlig procentuell förändring, kalenderkorrigerad

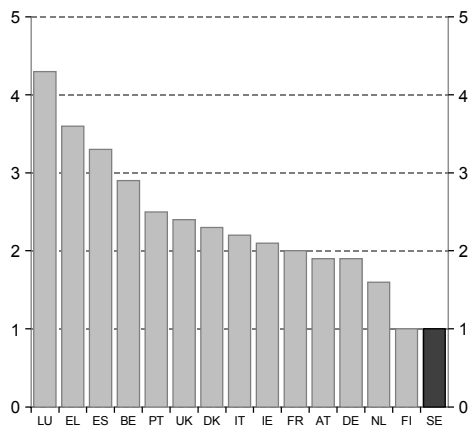
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 118 Vinstandelar
Procent

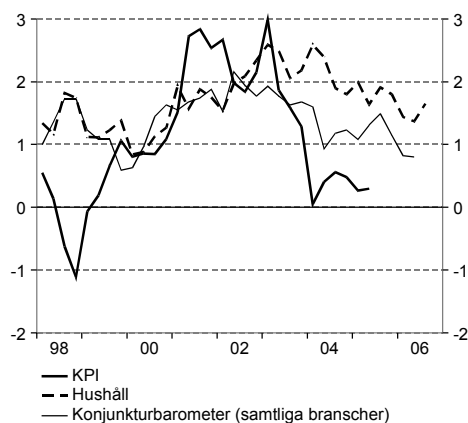
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 119 Inflation, HIKP i Sverige och EU15
Arlig procentuell förändring, augusti 2005

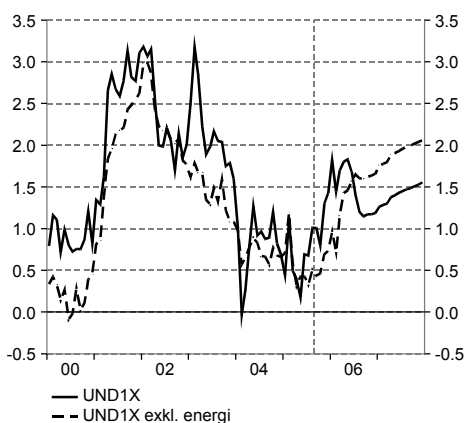
Källa: Statistiska centralbyrån

Diagram 120 Inflationsförväntningar på ett års sikt
Procent, kvartalsvärden

Anm. Förväntningar är tidsförskjutna ett år framåt.
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 121 UND1X
Arlig procentuell förändring, månadsvärden

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet

Inflation och ekonomisk politik

Inflationen stiger successivt mot 2 procent

Inflationen i den svenska ekonomin är fortsatt låg. Den underliggande inflationen mätt som UND1X uppgick till 1,0 procent i augusti 2005. Sveriges inflation, enligt HIKP, har under större delen av 2005 varit den lägsta inom EU (se diagram 119). Den mycket låga svenska inflationen beror således inte i första hand på låg internationell inflation utan främst på svenska förhållanden och då huvudsakligen de senaste årens oväntat starka produktivitetstillväxt och konjunktorellt svaga arbetsmarknad. Näringslivets enhetsarbetskostnader är av dessa skäl lägre 2005 än 2001.

Inflationsförväntningarna på ett års sikt, såsom de mäts i enkätundersökningar, har sjunkit tillbaka under 2004 och 2005 (se diagram 120 och tabell 27), vilket indikerar en fortsatt låg inflation. Däremot är inflationsförväntningarna på två års sikt högre än på ett års sikt. Detta innebär att inflationen förväntas stiga och gradvis närma sig Riksbankens inflationsmål.

Tabell 27 Inflations- och löneökningförväntningar

Procent per år

	2004		2005	
	1 år	2 år	1 år	2 år
Inflationsförväntningar	1,9	2,1	1,6	1,8
Arbetsgivarorganisationer (Prospera)	1,6	1,8	1,6	1,9
Arbetsstagarorganisationer (Prospera)	1,7	1,9	1,4	1,7
Penningmarknadsaktörer (Prospera)	1,6	2,0	1,3	1,8
Hushållens inköpsplaner (HIP)	2,0		1,6	
Konjunkturbarometer (samtidig branscher)	1,3		1,0	
Löneökningförväntningar				
Arbetsgivarorganisationer (Prospera)	2,7	2,9	2,8	2,8
Arbetsstagarorganisationer (Prospera)	2,8	2,9	2,8	2,9

Anm. Förväntningarna 2004 och 2005 är uppmätta tredje kvartalet respektive år och avser förväntningar om inflation och löneökningar ett och två år framåt. Ett undantag är inflationsförväntningarna 2005 enligt Konjunkturbarometern och hushållens inköpsplaner som uppmättes andra kvartalet.

Källor: Prospera och Konjunkturinstitutet.

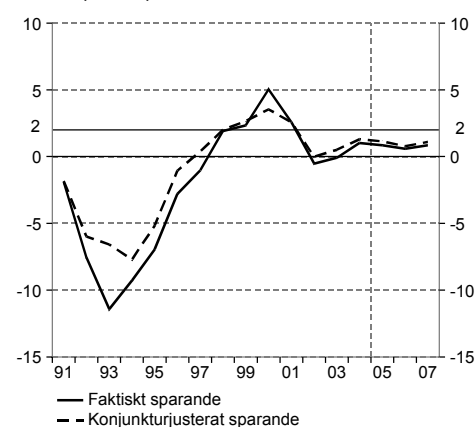
Den successivt stramare arbetsmarknaden med stigande löneökningar och en svagare produktivitetstillväxt innebär ett stigande underliggande inflationstryck 2006 och 2007. Enhetsarbetskostnadsökningen i näringslivet ökar successivt från –1,6 procent 2004 till 1,4 procent 2007. Den expansiva finanspolitiken stimulerar hushållens konsumtion, vilket också bidrar till ökad inflation.

Under 2005 har priset på petroleumprodukter ökat kraftigt och bidragit till att motverka en annars svag inflation. Råoljepri-set väntas dock falla tillbaka till 47 dollar per fat i slutet av 2007

och kommer då att verka återhållande på inflationen. Osäkerheten om hur oljepriset utvecklas är stor. Inflationstakten, mätt som UND1X, blir ca 1,6 procent i slutet av 2007.

Riksbankens mål är att inflationen i genomsnitt ska uppgå till 2 procent per år. Som framgår av diagram 121 ligger UND1X påtagligt under 2 procent på ett till två års sikt. Oljeprisutveckling bedöms dock endast ge övergångsvisa inflationseffekter. Penningpolitiken bör därför, enligt Konjunkturinstitutets bedömning, i nuvarande läge vägledas av UND1X exklusive energipriser. Som framgår av diagram 121 ligger inflationen mätt med UND1X exklusive energi något under Riksbankens inflationsmål på ett till två års sikt, men närmar sig 2 procent i slutet av 2007 samtidigt som arbetsmarknadsgapet nästan sluts. Mot denna bakgrund rekommenderar Konjunkturinstitutet i nuläget en oförändrad reporänta. Om konjunkturer utvecklas enligt föreliggande prognos blir arbetsmarknaden successivt stramare. Därav följande högre inflationstryck medför att penningpolitiken successivt bör stramas åt med början i april 2006. Reporäntan höjs då till 1,75 procent och därefter stegvis till 3,50 procent i slutet av 2007.

Diagram 122 Faktiskt och konjunkturjusterat finansiellt sparande
Procent av BNP respektive procent av potentiell BNP, löpande priser

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Tabell 28 Nyckeltal för Sverige

Årlig procentuell förändring respektive procent

	2004	2005	2006	2007	Dec 2007
KPI	0,4	0,5	1,4	2,0	2,4
UND1X	0,8	0,8	1,5	1,4	1,6
UND1X exkl. energi	0,7	0,6	1,4	1,9	2,1
Reporänta, december	2,00	1,50	2,25	3,50	3,50
Offentligt finansiellt sparande ¹	1,4	1,0	0,6	0,8	
Produktionsgap ²	-0,5	-0,6	-0,1	0,0	-0,1

¹ Procent av BNP.

² Procent av potentiell BNP.

Källor: Statistiska centralbyrån, Riksbanken och Konjunkturinstitutet.

Expansiv finanspolitik

År 2005 beräknas det offentliga finansiella sparandet uppgå till 1,0 procent av BNP. 2006 minskar sparandet till 0,6 procent av BNP delvis genom förslagen i budgetpropositionen för 2006 om bland annat fullföljd kompensation för den allmänna pensionsavgiften, utökade arbetsmarknadspolitiska åtgärder samt fler högskoleplatser. För 2007 beräknas det finansiella sparandet uppgå till 0,8 procent av BNP (se diagram 122).

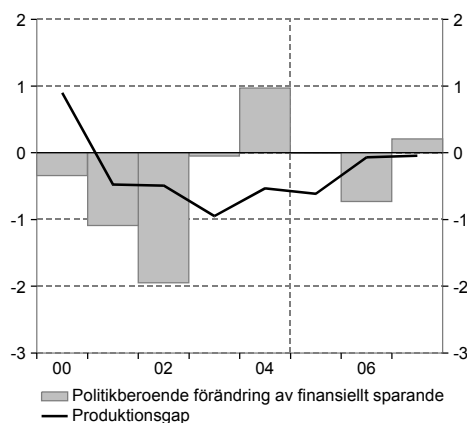
Riksdagens mål om ett finansiellt sparande på 2 procent av BNP i genomsnitt över en konjunkturcykel gäller från 2000. För perioden 2000–2007 beräknas sparandet uppgå till i genomsnitt 1,3 procent av BNP. Lägre sparande jämfört med målet innebär att de offentliga finanserna är sämre rustade inför nästa konjunkturedgång samt inför framtida demografiska påfrestningar på det offentliga välfärdssystemet.

Enligt Konjunkturinstitutets finanspolitiska indikator är finanspolitiken neutral 2005 och expansiv 2006 (se diagram 123). Den expansiva inriktningen fanns redan före budgetpropositionen men har förstärkts väsentligt från $-0,3$ till $-0,7$ procent av BNP.

Den sammantagna ekonomiska politiken är expansiv 2005 och 2006. Den expansiva finanspolitiken bidrar till att penningpolitiken enligt Konjunkturinstitutets bedömning bör göras mindre expansiv med början i april 2006. Reporäntan bör då höjas till 1,75 procent och därefter stegvis till 3,50 procent i slutet av 2007. Höjningarna av reporäntan bör således inledas tidigare än vad som hade varit fallet med en mindre expansiv finanspolitik.

Konjunkturinstitutets syn är att finanspolitiken bör inriktas så att det konjunkturjusterade sparandet närmar sig 2 procent av BNP och det stabiliseringspolitiska målet om 2 procents inflation och därmed en konjunkturrellt balanserad arbetsmarknad uppnås främst genom penningpolitiken. Tidpunkten för de erforderliga budgetförstärkningarna bör dock väljas med hänsyn till konjunkturutvecklingen. Med de i budgetpropositionen föreslagna reglerna är finanspolitiken expansiv 2006 och svagt åtstramande 2007. Med utgångspunkt i målet om 2 procents sparande förordar Konjunkturinstitutet mindre expansiv finanspolitik 2006 och mer åtstramande finanspolitik 2007. Effekten på BNP-tillväxten skulle mildras genom att reporäntan skulle bli lägre än vid en mer expansiv finanspolitik.

Diagram 123 Finanspolitikens inriktning
Procent av BNP, löpande priser

Källa: Konjunkturinstitutet.

Små konjunkturrella obalanser 2007

Produktionsgapet är negativt och arbetsmarknaden är konjunkturrellt svag 2005. Stigande efterfrågan stimulerad av expansiv finans- och penningpolitik gör att produktionsgapet sluts 2006 och att arbetsmarknaden blir successivt stramare. De kvarstående konjunkturrella obalanserna är små 2007. Därmed ligger arbetskostnadsökningen liksom prisökningarna och arbetskostnadsandelen nära de jämviktsvärden som beräknats för perioden 2006–2015 (se tabell 29)

Tabell 29 Jämviktsvärden

Årlig procentuell förändring

	Jämviktsvärden				
	2004	2005	2006	2007	2006–2015
Produktionsgap, procent	–0,5	–0,6	–0,1	0,0	0,0
Arbetsmarknadsgap, procent	–1,3	–1,2	–0,5	–0,2	0,0
UND1X	0,8	0,8	1,5	1,4	2,0
Förädlingsvärdespris i näringslivet	0,3	0,3	0,9	1,5	1,6
Produktivitet i näringslivet ¹	4,1	2,5	2,9	2,8	2,7
Arbetskostnader i näringslivet ¹	2,9	2,9	3,8	4,2	4,3
Arbetskostnadsandel ^{1,2}	60,9	60,9	60,9	60,9	60,9

¹ Kalenderkorrigerad. ² Arbetskostnaden är dividerat med förädlingsvärdet till faktorpris, där produktionsskatter och -subventioner har beaktats.

Källor: Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Ekonomisk utveckling 2008–2015

I detta kapitel beskrivs den ekonomiska utvecklingen, med fokus på arbetsmarknaden, för perioden 2008–2015. Jämfört med prognosen för perioden 2005–2007 i föregående kapitel förutsätts de konjunkturella variationerna vara mindre under perioden 2008–2015 eftersom konjunkturell variation inte kan förutses i detta tidsperspektiv.⁷⁹ Tillväxten i bl.a. produktivitet, BNP och timlön ligger därför nära sina genomsnittliga nivåer och bestäms av de trender för produktivitet, arbetade timmar och priser som presenterades i kapitlen ”Betalningsförmågan för arbetskostnader på medellång sikt” samt ”Trender i arbetsutbud och arbetade timmar”.

Kapitlet har följande upplägg. Först beskrivs kortfattat de trender som styr utvecklingen 2008–2015. Sedan diskuteras det konjunkturella läget vid utgången av 2007 och dess betydelse för prognosen 2008–2015. Därefter följer prognosen för perioden 2008–2015 för bl.a. produktivitet, sysselsättning, BNP, räntor, priser och löner.

Prognosen fram till 2015 bygger på att beteendet hos ekonomins aktörer (hushåll, företag, Riksbank och arbetsmarknadens parter) följer historiska mönster, dvs. aktörerna antas reagera på t.ex. ändrade priser på samma sätt som de har gjort tidigare. Dessa beteenden är dock inte givna utan kan förändras. I sista delen i detta kapitel analyseras hur ett förändrat beteende hos arbetsmarknadens parter kan påverka utvecklingen av bl.a. sysselsättning och BNP.

Trender som styr utvecklingen 2008–2015

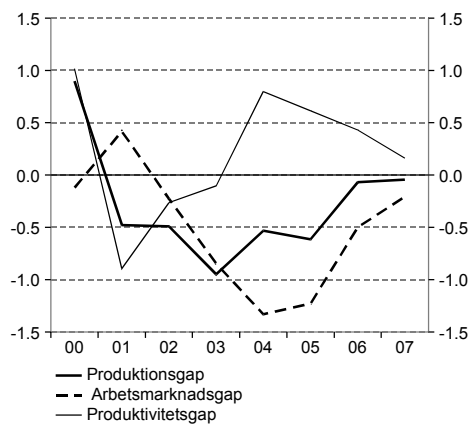
Den trendmässiga produktivitetstillväxten i näringslivet uppgår till i genomsnitt 2,7 procent per år under perioden 2006–2015 (se kapitlet ”Betalningsförmågan för arbetskostnader på medellång sikt”). Tillväxten är dock något högre än 2,7 procent 2006–2007, vilket innebär att den successivt dämpas därefter för att 2015 bli 2,6 procent. Tillsammans med en produktivitetstillväxt i offentlig sektor på 0,3 procent per år innebär detta att produktivitetstillväxten på BNP-nivå i genomsnitt uppgår till 2,1 procent under perioden 2006–2015.⁸⁰

Näringslivets förädlingsvärdepris ökar med i genomsnitt 1,6 procent per år under perioden 2006–2015. Bedömningen att arbetskostnadsandelen är konstant under perioden 2006–2015 innebär att företagens betalningsförmåga uppgår till summan av produktivitetsökningen (2,7 procent) och ökningen i förädlings-

⁷⁹ De konjunkturella variationer som prognostiseras för (främst) 2008–2009 beror på att den konjunkturuppgång som inleddes 2004 inte ännu är avslutad. Antagandet är alltså att ekonomin gradvis går mot jämvikt och därefter inte drabbas av någon ny konjunkturell variation.

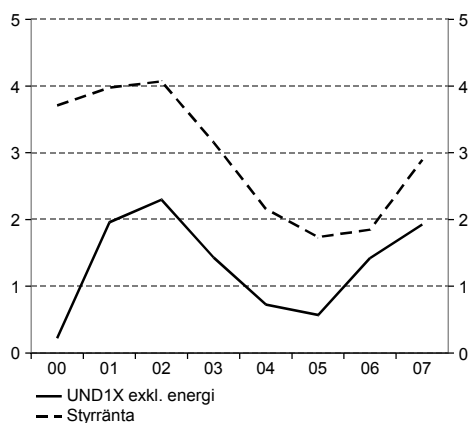
⁸⁰ Se även kapitel 3 i ”Produktivitet och löner till 2015”, *Specialstudie* nr 6, maj 2005.

Diagram 124 Produktionsgap, arbetsmarknadsgap och produktivitetsgap
Procent av potentiell BNP, potentiellt antal arbetade timmar respektive potentiell produktivitet

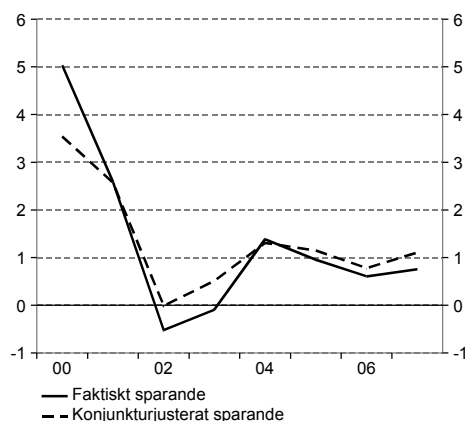
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 125 UND1X-inflation och styrränta
Årlig procentuell förändring respektive procent

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 126 Finansiellt sparande i offentlig sektor
Procent av BNP respektive procent av potentiell BNP, löpande priser

Källa: Konjunkturinstitutet.

värdepriset (1,6 procent), dvs. med 4,3 procent i genomsnitt under perioden 2006–2015.

Utvecklingen av arbetsutbudet och medelarbetstiden innebär att tillväxten i arbetade timmar blir knappt 0,3 procent per år i genomsnitt under perioden 2006–2015. I princip sker dock hela ökningen i början av perioden medan antalet arbetade timmar faller i slutet av perioden. Arbetade timmar i offentlig sektor bedöms stiga trendmässigt med i genomsnitt 0,4 procent per år 2006–2015. Orsaken är främst den åldrande befolkningen som innebär att fler arbetade timmar krävs för en oförändrad standard i offentlig sektor. Tillsammans med den beräknade utvecklingen av totalt arbetade timmar innebär utvecklingen i offentligt arbetade timmar att antalet arbetade timmar i näringslivet ökar i genomsnitt med ca 0,2 procent per år 2006–2015.

Konjunkturläget 2008

Även om de långsiktiga trenderna dominerar utvecklingen 2008–2015 påverkas de första åren av ett antal konjunkturrella effekter som beror på att konjunkturuppgången 2004–2007 fortsätter några år till. Vissa variabler har således vid utgången av 2007 ännu inte nått sina jämviktsvärden. Till exempel är arbetslösheten och produktiviteten lite högre än dess jämviktsnivåer 2007, se diagram 124.⁸¹ Det innebär att arbetslösheten faller medan produktivitetstillväxten understiger sin trendtillväxt i början av perioden 2008–2015.

Under 2007 är Riksbankens styrränta i genomsnitt knappt 3 procent och inflationstakten ligger i linje med Riksbankens mål på 2 procent, se diagram 125.⁸² När arbetsmarknaden stärks och konjunkturen når sin höjdpunkt 2008 överstiger inflationstakten 2 procent och Riksbanken fortsätter därför höja styrräntan även efter 2007.

Diagram 126 visar att faktiskt offentligt finansiellt sparande ligger under 2-procentsmålet 2007 trots att ekonomin är nära fullt resursutnyttjande.⁸³ Detta faktum tillsammans med den åldrande befolkningen medför att de offentliga finanserna kommer att ställas inför stora prövningar under perioden 2008–2015. I avsnittet ”Pening- och finanspolitik” nedan beräknas de budgetförstärkningar som behövs för att 2-procentsmålet ska nås 2008–2015 som en del i föreliggande prognos.

⁸¹ Arbetsmarknadsgapet beräknas med utgångspunkt i s.k. utvidgad arbetslöshet som är summan av öppet arbetslösa och latent arbetssökande.

⁸² Inflationen mäts här som den underliggande inflationen (UND1X) exklusive energi för att undvika de tillfälliga, men stora, svängningarna i oljepriset. Jämviktsräntan, som är tidsvarierande, ökar successivt under perioden 2008–2015 och bedöms vara ca 4,25 procent 2015.

⁸³ Genomsnittet för faktiskt sparande 2000–2007 är 1,3 procent.

Produktivitet, löner och arbetade timmar 2008–2015

Utvecklingen av arbetsmarknaden 2006–2015 redovisas i tabell 30. Konjunkturuppgången övergår i en mild högkonjunktur⁸⁴ 2008–2009 och arbetslösheten ligger något under sin jämviktsnivå.⁸⁵ Produktivitetstillväxten följer trenden och faller tillbaka något 2008–2009. Näringslivets förädlingsvärdepris stiger med i genomsnitt 1,6 procent per år under perioden 2006–2015.⁸⁶ Efter att ha utvecklats svagt 2006, stiger förädlingsvärdepriset i näringslivet med i genomsnitt 1,6 procent 2007–2009. Summan av förädlingsvärdeprisets förändring och produktivitetstillväxten utgör tillsammans ökningen av näringslivets betalningsförmåga, vilken uppgår till 4,3 procent i genomsnitt 2006–2015.⁸⁷

Tabell 30 Nyckeltal, arbetsmarknaden 2006–2015

Årlig procentuell förändring, procent, kalenderkorrigerade värden

	2006	2007	2008	2009	10–15	06–15
Produktivitet, näringslivet	2,9	2,8	2,6	2,6	2,7	2,7
Förädlingsvärdepris, näringslivet	0,9	1,5	1,6	1,7	1,7	1,6
Betalningsförmåga, näringslivet	3,8	4,3	4,2	4,3	4,4	4,3
Arbetskostnader, näringslivet	3,8	4,2	4,5	4,6	4,3	4,3
Arbetskostnadsandel, näringslivet	60,9	60,9	61,1	61,2	60,9	60,9
Öppen arbetslöshet ¹	5,0	4,7	4,5	4,4	4,7	4,7
Arbetade timmar, totalt	1,3	0,8	0,4	0,1	0,0	0,3
Reguljär sysselsättningsgrad ²	77,1	77,5	77,7	77,8	77,7	77,7

¹ Enligt nya AKU. ² Andel sysselsatta av befolkningen i åldern 20–64 år, exklusive arbetsmarknadspolitiska åtgärder.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Eftersom arbetsmarknaden förbättras successivt 2006–2009 (se diagram 128) stiger arbetskostnaderna förhållandevis snabbt under högkonjunkturen 2008–2009 för att sedan gå mot den långsiktiga ökningstakten på 4,3 procent (se diagram 127). Efter som arbetskostnaden i genomsnitt ökar i samma takt som summan av förändringarna i produktivitet och förädlingsvärdepris blir arbetskostnadsandelen konstant under perioden 2006–2015.

Arbetade timmar ökar relativt kraftigt 2006–2008 (se diagram 129) och arbetslösheten faller kortsiktigt under sin långsiktiga

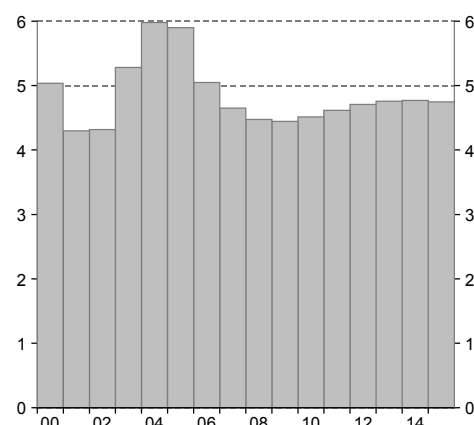
⁸⁴ Konjunkturuppgång innebär att faktiskt tillväxt överstiger potentiell tillväxt. Högkonjunktur innebär att faktisk produktion överstiger potentiell produktion. För utförligare diskussion kring dessa definitioner, se fördjupningsrutan ”Konjunkturterminologi” i *Konjunkturläget*, juni 2005.

⁸⁵ Öppen arbetslöshet i jämvikt bedöms vara ca 4,7 procent efter AKU-omläggningen. Utvidgad arbetslöshet, som bättre mäter resursutnyttjandet i ekonomin, bedöms vara ca 7,0 procent i jämvikt.

⁸⁶ Differensen mot UND1X består till 0,3 procentenheter av skillnader i produktsammansättning och till 0,1 procentenhet av försämrat bytesförhållande (se kapitlet ”Betalningsförmågan för arbetskostnader på medellång sikt”).

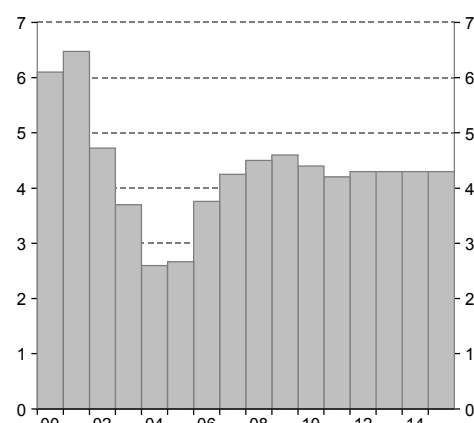
⁸⁷ Detta gäller vid konstant löneandel vilket i sin tur kräver både att det internationellt givna kapitalavkastningskravet samt kapitalintensiteten är konstanta. Dessa förhållanden bedöms gälla för perioden 2006–2015.

Diagram 128 Öppen arbetslöshet
Procent av arbetskraften

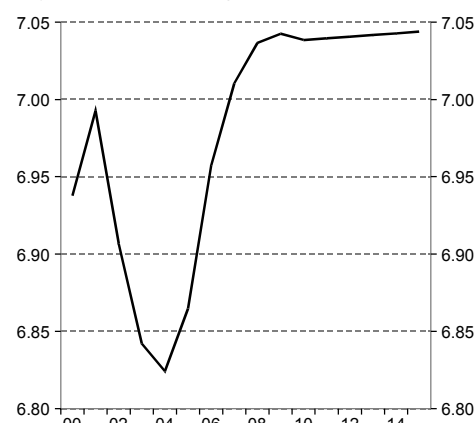
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 127 Arbetskostnader per timme i näringslivet
Årlig procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

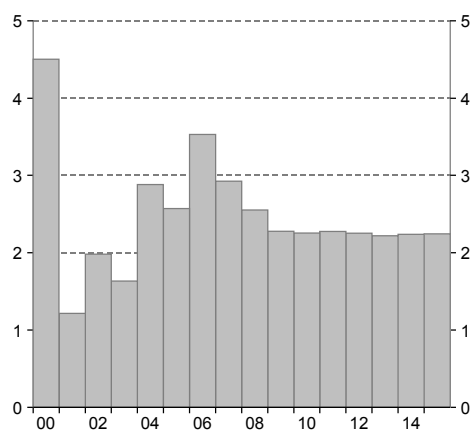
Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 129 Antal arbetade timmar
Miljarder, kalenderkorrigerade värden

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Diagram 130 BNP
Årlig procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

jämviktsnivå på ca 4,7 procent. Som framgår av tabell 30 förbättras sysselsättningsgraden från 77,1 till 77,7 procent mellan 2006 och 2015. Det är dock fortfarande långt kvar till regeringens mål om en sysselsättningsgrad på 80 procent.

Förutsättningar för den offentliga sektorn 2008–2015

Riksdagen har fastställt som mål att det offentliga finansiella sparandet ska uppgå till 2 procent av BNP i genomsnitt över en konjunkturcykel. Överskottsmålet motiveras bland annat med att det krävs en buffert genom en period med överskott för att kunna hantera de offentligfinansiella konsekvenserna av att befolkningens åldersstruktur förändras i synnerhet efter 2015. Den demografiska utvecklingen innebär dock påfrestningar på de offentliga finanserna redan under perioden 2008–2015 varför buffertuppbbyggnaden i form av 2 procents överskott i de offentliga finanserna kan bli svårare under dessa kommande år än under perioden 2000–2007.

Det stigande antalet ålderspensionärer under perioden fram till 2015 medför att sparandet, som andel av BNP, inom ålderspensionssystemet halveras jämfört med dagens nivå.

Den offentliga konsumtionen antas motsvara oförändrad standard, dvs. förändras enbart till följd att den demografiska utvecklingen. I takt med att andelen äldre i befolkningen ökar innebär detta att den offentliga konsumtionsvolymen ökar (läs mer om detta i kapitel 4).

Transfereringarna till hushållssektorn påverkas i hög utsträckning av den demografiska utvecklingen. Sjukersättning, garantipension, bostadstillägg till pensionärer är några exempel på transfereringar till hushållen som påverkas.

Beräkningarna har genomförts med ambitionen att de i så hög utsträckning som möjligt ska motsvara ett ”oförändrat välfärdssystem”. Detta innebär oförändrad standard för offentlig konsumtion men också att några hushållstransfereringar i viss mån har indexerats. Som exempel kan nämnas barnbidraget. Konjunkturinstitutets beräkningsprincip för kortfristiga kalkyler är att utgå från beslutade regler. Om denna princip tillämpas i en långfristig kalkyl skulle barnbidraget bli successivt lägre såväl reallt som jämfört med andra hushållsinkomster. För att bättre avspegla ett oförändrat välfärdssystem antas barnbidraget i stället växa i takt med timlöneutvecklingen. På motsvarande sätt har även andra transfereringar hanterats.

Försörjningsbalans 2008–2015

Konjunkturen förbättras och går över in en mild högkonjunktur 2008–2009. BNP-tillväxten avtar därefter och går mot

2,3 procent 2010–2015, se tabell 31 och diagram 130. Den lägre arbetslösheten (se tabell 30) innebär att produktionsgapet blir svagt positivt 2008–2009 för att sedan slutas 2010 (se diagram 131).

Tabell 31 Försörjningsbalans 2006–2015

Årlig procentuell förändring, andelar av BNP, kalenderkorrigerade värden

	2006	2007	2008	2009	10–15	06–15
BNP	3,5	2,9	2,6	2,3	2,2	2,5
Hushållens konsumtionsutgifter	3,5	3,0	3,0	2,8	2,7	2,9
Offentliga konsumtionsutgifter	1,6	1,0	0,4	0,4	0,5	0,6
Bruttoinvesteringar	7,5	4,5	3,7	2,6	4,8	4,7
Export av varor och tjänster	6,6	6,7	6,0	5,0	4,9	5,3
Import av varor och tjänster	7,8	6,9	6,3	5,1	5,9	6,1
Nettoexport ¹	0,0	0,4	0,3	0,3	-0,1	0,0

¹ Bidrag till BNP-tillväxten.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Den förhållandevis starka ökningen av hushållens konsumtion beror på att hushållen sedan krisen i mitten på 1990-talet byggt upp en betydande nettoförmögenhet som framöver i allt högre grad används till konsumtion. Detta gäller inte minst för de fyrtio-talister som successivt går i pension under perioden. Utvecklingen av den offentliga konsumtionen styrs av antagandet om oförändrad standard inom offentlig sektor (se avsnittet ”Förutsättningar för den offentliga sektorn 2008–2015” ovan). Den demografiska framskrivningen av antal arbetade timmar i offentlig sektor innebär en offentlig konsumtionstillväxt på i genomsnitt 0,6 procent per år under perioden 2006–2015 för att uppnå en oförändrad standard. Den inledningsvis låga styrräntan innebär att kapitalbildningen och därmed investeringarna växer relativt starkt särskilt 2006.

Som framgår av diagram 132 ökar den inhemska efterfrågan (hushållens konsumtion, offentlig konsumtion⁸⁸ och investeringar) andel av BNP medan nettoexportens andel av BNP minskar från 2006 till 2015. Handeln med andra länder fortsätter dock att öka. Tillväxten i export- och importvolym uppgår i genomsnitt till 5,3 respektive 6,1 procent per år 2006–2015 (se tabell 31). Eftersom BNP i genomsnitt växer med 2,5 procent under samma period stiger såväl exportens som importens andel av BNP.

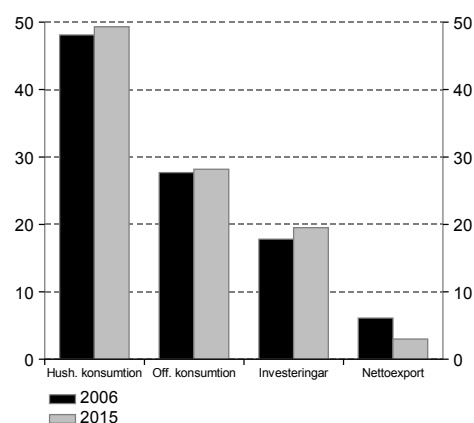
⁸⁸ Volymtillväxten i offentlig konsumtion uppgår till 0,6 procent i genomsnitt under perioden 2006–2015 medan BNP växer med i genomsnitt 2,5 procent. Trots detta stiger offentlig konsumtion som andel av BNP (se diagram 132). Det beror på att prisutvecklingen är kraftigare i offentlig sektor vilket i sin tur beror på den lägre produktivitetstillväxten jämfört med näringslivet.

Diagram 131 Produktionsgap
Procent av potentiell BNP

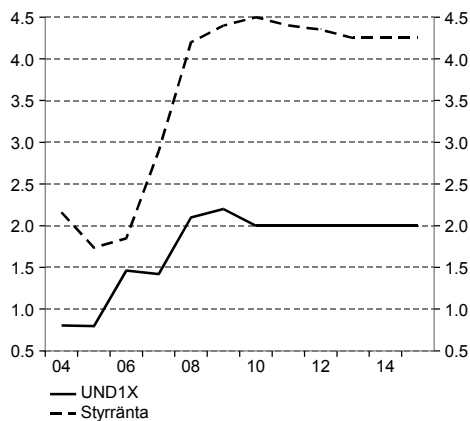

Källa: Konjunkturinstitutet.

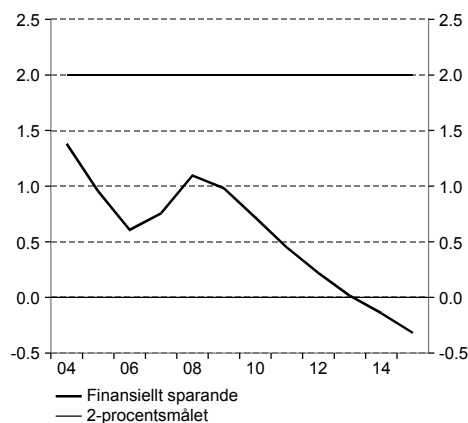
Diagram 132 Försörjningsbalans
Andel i procent

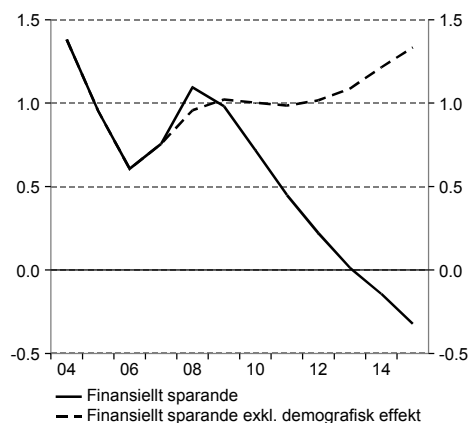
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 133 UND1X-inflation och styrränta
Årlig procentuell förändring respektive procent

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 134 Offentligt finansiellt sparande
Procent av BNP

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 135 Demografisk utveckling och det
offentligfinansiella sparandet
Procent av BNP

Källa: Konjunkturinstitutet.

Penning- och finanspolitik 2008–2015

Styrräntan höjs ytterligare 2008–2009

Som framgår av tabell 30 ovan innebär förbättringen av arbetsmarknadsläget 2006–2009 en högre löneökningstakt 2008–2009. De högre löneökningarna innebär tillsammans med nedväxlingen i produktivitetstillväxten att företagen höjer priserna i en allt snabbare takt och inflationen skjuter tillfälligt över 2-procentsmålet 2008–2009, se diagram 133.

Eftersom inflationstrycket ökar fortsätter Riksbanken att höja styrräntan. Den högre styrräntan dämpar högkonjunkturen så att produktionsgapet sluts 2010 och pressar ner inflationen till 2 procent varvid styrräntan sänks till 4,25 procent. Senare delen av perioden 2008–2015 utmärks av ekonomisk balans bl.a. genom att produktionsgapet är noll, arbetslösheten är lika med jämviktsarbetslösheten och inflationen är 2 procent.

Offentligt finansiellt sparande successivt allt längre från målet

Prognosen för det offentliga sparandet 2005–2007 presenteras i ”Konjunkturläget 2005–2007”. Därefter försvagas sparandet successivt och uppgår till –0,3 procent av BNP 2015 (se diagram 134). De offentligfinansiella förstärkningar som krävs för att överskottsmålet ska klaras är betydande. År 2015 understigs målet med 2,3 procent av BNP, motsvarande ca 76 miljarder kronor i 2004 års penningvärde.

Den successiva försvagningen av sparandet beror huvudsakligen på de demografiska förändringarna. Som framgår av diagram 135 skulle det offentligfinansiella sparandet uppgå till drygt 1 procent av BNP 2015 om befolkningssammansättningen hade varit densamma som 2007. Jämfört med beräkningen där demografin utvecklas enligt prognos innebär detta ett finansiellt sparande som är ca 53 miljarder kronor högre 2015 mätt i 2004 års penningvärde. Även med oförändrad ålderssammansättning skulle det emellertid krävas budgetförstärkningar för att överskottsmålet ska uppnås.

Effekter av alternativt agerande av arbetsmarknadens parter

Den ovan beskrivna ekonomiska utvecklingen 2005–2015 utgör den enligt Konjunkturinstitutets bedömning mest sannolika vid i princip oförändrade regelsystem för bl.a. skatter, socialförsäkringar, arbetsmarknad och utbildning. I detta huvudscenario antas hushåll, företag, Riksbank och arbetsmarknadens parter

reagera på t.ex. förändrade priser och löner enligt historiska mönster. Om t.ex. arbetslösheten är lägre än ca 4,7 procent så bedöms arbetskostnaderna öka mer än långsiktigt hållbara 4,3 procent.⁸⁹

I detta avsnitt analyseras hur arbetsmarknadens parter kan påverka den ekonomiska utvecklingen genom att agera annorlunda än enligt de historiska mönster som antas gälla i huvudscenariot. Först analyseras vad som händer om näringslivets avtalsförhandlingar 2007 resulterar i ett avtal som överstiger huvudscenariots avtal med 1 procentenhet för vart och ett av åren 2007–2009. Därefter analyseras vad som händer om lönebildningen förändras så att ohållbart höga löneökningar uppkommer när arbetslösheten understiger 3,7 procent i stället för 4,7 procent som i huvudscenariot.⁹⁰

Effekter av ett högre löneavtal i näringslivet 2007

I detta alternativscenario analyseras effekterna av 1 procentenhets högre avtalsenlig löneökningstakt i näringslivet för vart och ett av åren 2007–2009. Avvikelsen gäller endast näringslivets förbundsvisa avtal och i övrigt fungerar lönebildningen som i huvudscenariot.⁹¹ Företagen reagerar på de ökade lönekostnaderna genom att minska såväl sin produktion som antalet anställda på kort sikt. Även om ekonomin återhämtar sig på längre sikt blir effekterna betydande för produktion och sysselsättning under perioden 2007–2015.

Analysen visar på hur arbetsmarknadens parter kan påverka ekonomins utveckling. Det institutionella regelverket för arbetsmarknad samt finans- och penningpolitik är samma som i huvudscenariot. Alltså beror skillnaderna mellan huvud- och alternativscenariot endast på skillnaden i utfall av näringslivets löneavtal för perioden 2007–2009.⁹²

Diagram 136 visar effekterna på löneökningstakt (dvs. avtal plus löneförändringar utöver avtal) och inflation.⁹³ Skillnaden i ökningstakt i nominallön jämfört med huvudscenariot är mindre

⁸⁹ Det innebär att arbetskostnadsökningarna blir högre än långsiktigt hållbara 4,3 procent då *utvidgad* arbetslöshet understiger ca 7 procent.

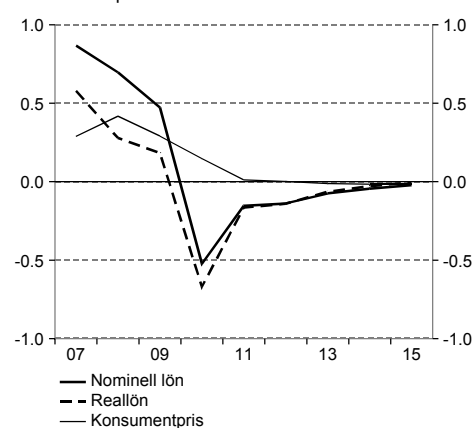
⁹⁰ Beräkningarna är gjorda i Konjunkturinstitutets makroekonomiska modell KIMOD. För en översiktlig beskrivning av KIMOD, se Braconier, H., G. Hjelm och J. Nilsson, "Arbetsutbud och offentliga finanser", *Ekonomisk Debatt*, nr 4, 2004. Se även Lindén, J., "The Labour Market in KIMOD", Working Paper 89, Konjunkturinstitutet, 2004.

⁹¹ Lönerna i offentlig sektor antas förändras på samma sätt som i näringslivet.

⁹² Givetvis kommer t.ex. Riksbanken sätta en annan styrränta i alternativscenariot som ett resultat av att den högre löneökningstakten påverkar inflationtakten. Samma sak gäller för andra aktörer i ekonomin, t.ex. hushåll och företag, de reagerar på den högre löneökningstakten. Orsaken till ekonomins reaktion är dock endast det förändrade beteendet hos arbetsmarknadens parter.

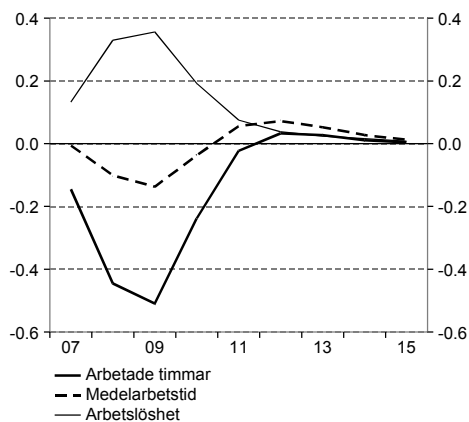
⁹³ Alla diagram visar avvikelse från huvudscenariot. I diagram 136 innebär t.ex. värdet 0,5 2009 för nominell lön att nominell lönetillväxttakt är 0,5 procentenhet högre jämfört med huvudscenariot, dvs. 5,1 procent i stället för 4,6 procent.

Diagram 136 Tillväxttakt i nominallön, reallön och konsumentpriser
Avvikelse i procentenheter från huvudscenariot

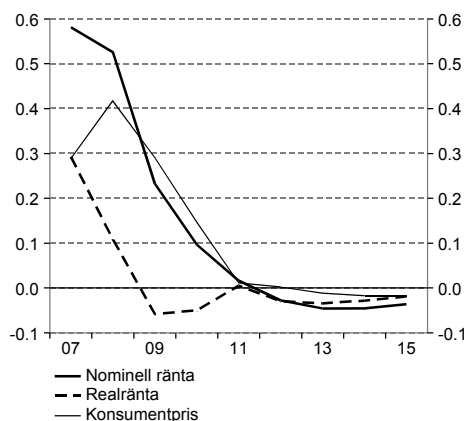
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 137 Arbetade timmar, medelarbetstid och arbetslöshet
Procentuell avvikelse respektive avvikelse i procentenheter (arbetslöshet) från huvudscenariot

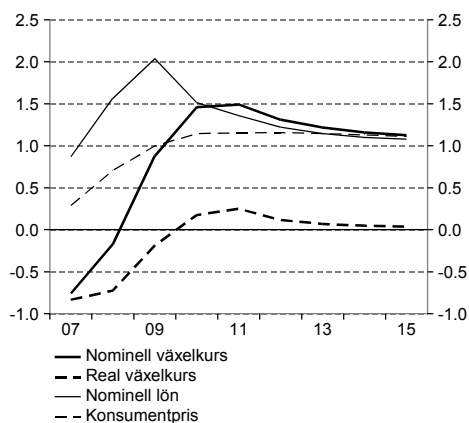
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 138 Nominell ränta, realränta och inflationstakt
Avvikelse i procentenheter från huvudscenariot

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 139 Nominell- och real växelkurs, nominell löne- och prisnivå
Procentuell avvikelse från huvudscenariot

Källa: Konjunkturinstitutet.

än en procentenhet under vart och ett av åren 2007–2009 på grund av att löneförändringarna utöver avtal blir lägre som en följd av högre arbetslöshet (se diagram 137). Tillväxttakten i nominallön faller tillbaka och hamnar 2010–2015 under den tillväxttakt som gäller i huvudscenariot, se diagram 136. På sikt stiger nominallönenivån och prisnivån lika mycket, vilket innebär att reallönenivån förblir oförändrad 2015.

Den högre löneökningstakten slår i genom i företagens pris-sättning och inflationstakten blir högre, se diagram 138. Riksbanken, som har som mål att i genomsnitt hålla inflationstakten på 2 procent, höjer räntan inledningsvis med knappt 0,6 procentenheter för att sedan successivt sänka den ner till den ursprungliga nivån.

Den inledande räntehöjningen medför att såväl real- som nominell växelkurs förstärks, se diagram 139.⁹⁴ På längre sikt försvagas dock den nominella växelkursen med drygt 1 procent vilket är exakt den löne- och prisnivåhöjning som uppkommer 2015.

Nettoexporten faller på grund av att den reala växelkursen förstärks på kort sikt, se diagram 140. Investeringarna påverkas negativt av högre realräntor och lägre produktion. Högre reallön (se diagram 136) ger högre real disponibel inkomst vilket stimulerar konsumtionen. Högre realränta och högre arbetslöshet bromsar dock konsumtionen. Nettoeffekten på konsumtionen blir därför nära noll på såväl kort- som medellång sikt. Den sammanlagda effekten på BNP visas i diagram 141. BNP är som mest 0,5 procent lägre än i huvudscenariot 2008. De högre löne-avtalen 2007–2009 innebär ett sammanlagt produktionsbortfall på drygt 40 miljarder kronor 2007–2015 jämfört med huvudscenariot. Samhällsekonomin påverkas alltså negativt av de högre löneavtalen.

Antalet arbetade timmar blir lägre än i huvudscenariot, se diagram 137. Arbetslösheten är som högst 2009 (knappt 0,4 procentenheter över huvudscenariot) och effekten på antal arbetade timmar blir noll först år 2015.⁹⁵

Effekten på arbetsmarknaden kan också beskrivas med en s.k. Beveridge-kurva som visar sambandet mellan vakanser och arbetslöshet.⁹⁶ I diagram 142 visas en Beveridge-kurva i avvikelseform där alternativscenariot jämförs med huvudscenariot.⁹⁷

⁹⁴ Detta följer av antagandet om s.k. öppen ränteparitet, dvs. skillnaden mellan inhemsk och utländsk nominell ränta motsvarar (ex ante) den förväntade förändringen i den nominella växelkursen. Om t.ex. Sveriges ränta är en procentenhet högre än omvärldens under ett år så förväntas kronan försvagas med en procentenhet under året.

⁹⁵ Arbetsutbudet antas vara det samma som i huvudscenariot.

⁹⁶ Antal vakanser likställs här med antalet nyanmällda lediga platser hos arbetsförmedlingen enligt AMS. Detta antal divideras med antalet personer i arbetskraften för att få *vakansgrad*.

⁹⁷ I KIMOD finns en arbetsmarknadsmodell som möjliggör beräkning av såväl vakanser, arbetslöshet som antalet s.k. matchningar mellan lediga jobb och arbetssökande. Modellen bygger på Pissarides, C., *Equilibrium Unemployment Theory*, MIT Press (andra upplagan), 2000. Se även Lindén, J., *The Labour Market in KIMOD*, Working Paper 89, Konjunkturinstitutet, 2004.

Som ett resultat av de högre avtalen stiger arbetslösheten medan vakansgraden faller 2007–2008. Från 2010 och framåt minskar successivt avvikelserna mot huvudscenariot.⁹⁸

I alternativscenariot hålls offentlig produktion, offentlig konsumtion och offentligt arbetade timmar konstant. Lönerna i offentlig sektor antas dock följa utvecklingen av lönerna i näringslivet. Det innebär att den offentliga sektorn får kortsiktigt högre utgifter i form av ökade lönekostnader samt ökade utgifter för arbetslöshetsersättning.⁹⁹

Analysen visar på flera viktiga ekonomiska mekanismer för en ekonomi med rörlig växelkurs. För det första innebär Riksbankens snabba och kraftfulla höjning av styrräntan att realräntan stiger och real växelkurs förstärks på kort sikt.¹⁰⁰ Det innebär i sin tur att de kortsiktigt högre löneavtalen får negativa effekter på produktion och sysselsättning på kort- och medellång sikt trots den rörliga växelkursen. Detta följer av att såväl konsumtionen, investeringarna och nettoexporten bromsas av den kortsiktigt högre realräntan och den starkare reala växelkursen. För det andra innebär den kortsiktigt högre löneökningstakten inga långsiktiga konkurrensnackdelar för företag utsatta för utländsk konkurrens. Detta beror på att växelkursens försvagning exakt motsvarar den höjning av löne- och prisnivån som alternativscenariot resulterar i på lång sikt (se diagram 139).

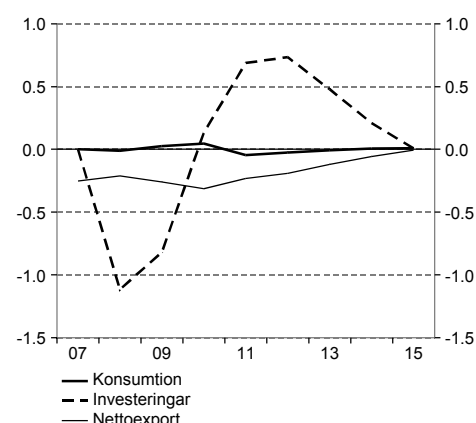
En ekonomi med rörlig växelkurs är alltså sårbar för en kortsiktigt högre löneökningstakt. Även om den temporärt högre löneökningstakten inte får några långsiktiga effekter visar analysen på att arbetsmarknadens parter kan påverka den ekonomiska utvecklingen på ett betydande sätt på kort- och medellång sikt.

En lönebildning med lägre jämviktsarbetslöshet

Jämviktsarbetslösheten är den arbetslöshet som är förenlig med en stabil inflation på 2 procent. Den faktiska arbetslösheten är högre än jämviktsarbetslösheten i en lågkonjunktur. Jämviktsarbetslösheten bestäms av s.k. strukturella faktorer såsom befolkningens sammansättning, konkurrenssituationen på produkt- och arbetsmarknaderna, beteendet hos arbetsmarknadens parter, arbetsmarknadslagstiftning och socialförsäkringsregler.

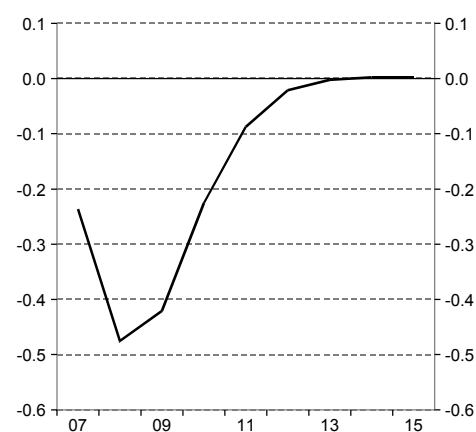
I detta alternativscenariot analyseras effekterna av att beteendet hos arbetsmarknadens parter förändras så att ohållbart höga

Diagram 140 Konsumtion, investeringar och nettoexport
Procentuell avvikelse från huvudscenariot

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 141 BNP
Procentuell avvikelse från huvudscenariot

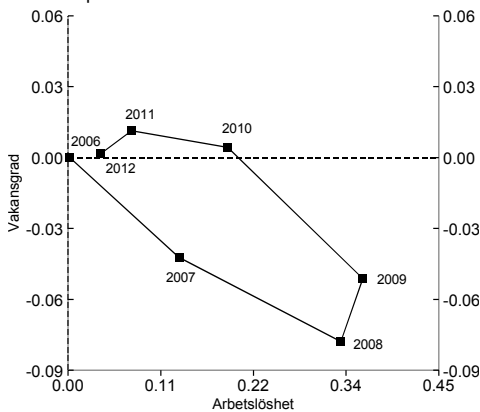
Källa: Konjunkturinstitutet.

⁹⁸ Beveridgekurvan uppvisar alltså en välkänd ”anti-clockwise loop” innan den långsiktiga jämvikten nås.

⁹⁹ Om den offentliga sysselsättningen skulle minska procentuellt lika mycket som sysselsättningen i näringslivet skulle de makroekonomiska effekterna bli lite kraftfullare i bemärkelsen att t.ex. BNP och arbetade timmar skulle falla lite mer på kort sikt.

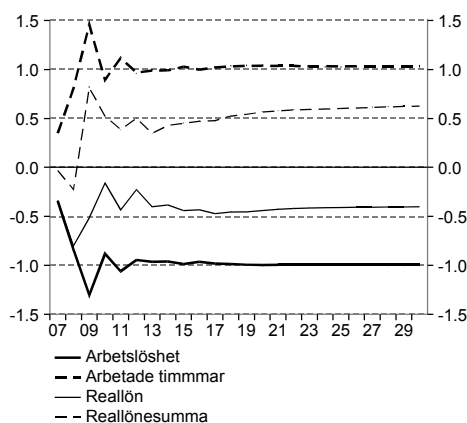
¹⁰⁰ Grunden för dessa reala effekter är att de finansiella marknaderna, såsom ränte- och växelkursmarknaderna, reagerar mycket snabbare än prissättningen på produkt- och arbetsmarknaderna. På längre sikt försvinner de reala effekterna på ränta och växelkurs eftersom priser och löner då hunnit att anpassa sig till sina långsiktiga nivåer.

Diagram 142 Beveridgekurvan
Sambandet mellan vakansgrad och arbetslöshet: avvikelse i procentenheter från huvudscenariot

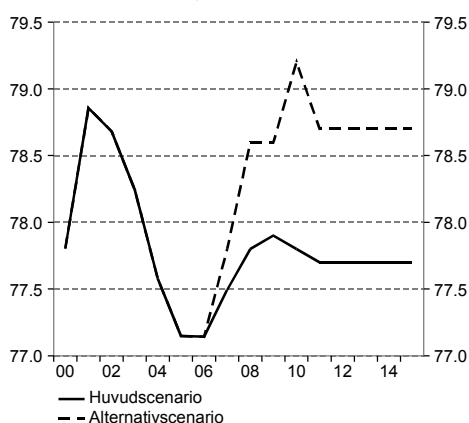
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 143 Arbetslöshet, arbetade timmar, reallön och reallönesumma
Procentuell avvikelse respektive avvikelse i procentenheter (arbetslöshet) från huvudscenariot

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 144 Regulerad sysselsättningsgrad
Procent av befolkningen i åldern 20–64 år

Källa: Konjunkturinstitutet.

löneökningar uppkommer när arbetslösheten understiger ca 3,7 procent i stället för som i huvudscenariot när arbetslösheten understiger ca 4,7 procent, dvs. jämviktsarbetslösheten är 3,7 procent i stället för 4,7 procent. Detta motsvarar ca 45 000 färre arbetslösa.

Sänkningen av jämviktsarbetslösheten uppkommer genom att arbetsmarknadens parter tar större hänsyn till de arbetslösa genom att de som har arbete accepterar en något lägre reallön. Företagen efterfrågar därmed mer arbetskraft vilket innebär att BNP och sysselsättning ökar på lång sikt. Det offentliga sparandet förbättras varaktigt med ca 10 miljarder kronor. Skulle detta belopp återföras i form av en sänkning av kommunalskatten, förblir reallönen efter skatt oförändrad. Alla parter (arbetsgivare, arbetstagare och offentlig sektor) vinner därmed på denna minskning av jämviktsarbetslösheten.

Förändringen av parternas beteende antas börja i och med avtalsrörelsen i näringslivet 2007 och har effekter både på kort och på lång sikt. Liksom i det tidigare alternativscenariot jämförs resultaten med huvudscenariot som presenterades ovan.^{101, 102}

Diagram 143 visar att arbetsmarknadens parter, som nu lägger större vikt vid arbetslöshetens nivå, väljer en lägre reallön än i huvudscenariot. Vid den nya lägre reallönen efterfrågar företagen fler arbetade timmar, dels för att arbete är relativt billigare och dels för att kapitalstocken blir större då investeringar i Sverige övergångsvis blir mer lönsamma. Arbetslösheten faller med 1 procentenhet och antal arbetade timmar stiger i motsvarande grad på lång sikt.¹⁰³ Reallönesumman ökar mindre än en procent på grund av den lägre reallönen. Som ett resultat av att arbetslösheten faller med 1 procentenhet stiger den reguljära sysselsättningsgraden med lika mycket, se diagram 144.

Fler arbetade timmar och högre BNP (se diagram 147) innebär att de offentliga finanserna förstärks varaktigt med ca 10 miljarder kronor per år, se diagram 145. Som ett beräknings-exempel visas i diagram 146 hur reallön och reallönesumma *efter skatt* utvecklas om förbättringen av det offentliga sparandet på 10 miljarder kronor återförs till hushållen genom en sänkning av kommunalskatten. Löntagarna skulle i detta fall inte drabbas av en reallönesänkning som en följd av den högre sysselsättningen utan såväl arbetsgivare och arbetstagare vinner på att sysselsättningen ökar och jämviktsarbetslösheten minskar.

¹⁰¹ Konjunkturinstitutets makroekonomiska modell KIMOD används i beräkningarna. Arbetsmarknaden i KIMOD modelleras utifrån Pissarides, C., *Equilibrium Unemployment Theory*, MIT Press (andra upplagan), 2000. Se även Lindén, J., *The Labour Market in KIMOD*, Working Paper 89, Konjunkturinstitutet, 2004. Minskningen av jämviktsarbetslösheten sker rent tekniskt genom att fackförningarnas förhandlingsstyrka minskas med 10 procentenheter vilket sänker såväl reallön som jämviktsarbetslöshet.

¹⁰² Den offentliga sektorn förändras på samma sätt som näringslivet, dvs. den offentliga sektorns andel av total produktion och totala antalet arbetade timmar är oförändrad. Motivet är att det är en permanent förändring, vilket gör det troligt att offentlig sektor förändras på samma sätt som näringslivet på sikt.

¹⁰³ Arbetsutbudet antas vara det samma som i huvudscenariot.

Förstärkningen av de offentliga finanserna på 10 miljarder kronor sker trots att offentlig konsumtion ökar, liksom BNP, med ca 0,8 procent på lång sikt. Denna ökning av offentlig konsumtion motsvarar nästan 6 miljarder kronor. Sammanlagt innebär därför den lägre arbetslösheten och den högre produktionen ett utrymme för högre offentliga utgifter eller högre skatter på ca 16 miljarder kronor.

Fler arbetade timmar innebär att BNP blir högre, se diagram 147. Förbättringen av BNP är dock mindre än en procent på grund av att kapitalstocken inte ökar lika mycket som antalet arbetade timmar. Det sistnämnda beror på att den reala växelkursen försvagas vilket ger dyrare importerade investeringsvaror. Dessutom innebär den lägre reallönen att företagen i viss utsträckning substituerar kapital mot fler sysselsatta.

Konsumtion, investeringar, export och import ökar på lång sikt, se diagram 148. Konsumtionen stiger som följd av den högre reallönesumman, se diagram 143. Investeringarna stiger för att kapitalstocken ska anpassas till den högre sysselsättningen.¹⁰⁴

Den högre exporten uppkommer genom att exportpriset mätt i utländsk valuta faller, se diagram 149.¹⁰⁵ Den högre importen innebär dock ingen förändring av importpriset i utländsk valuta. Sammantaget innebär därför ökningen av import- och exportvolymerna att bytesförhållandet försämras. Det beror på antagandet att Sverige är prissättare på exportmarknaden. Exportpriset måste därför sänkas för att uppnå en högre exportvolym.¹⁰⁶

Vid en lägre jämviktsarbetslöshet och en något lägre reallön¹⁰⁷ stiger antalet arbetade timmar, BNP ökar och de offentliga finanserna förbättras. Jämfört med huvudscenariot tar alltså arbetsmarknadens parter större hänsyn till den samhällsekonomiska utvecklingen genom att löneutvecklingen tar fart först när

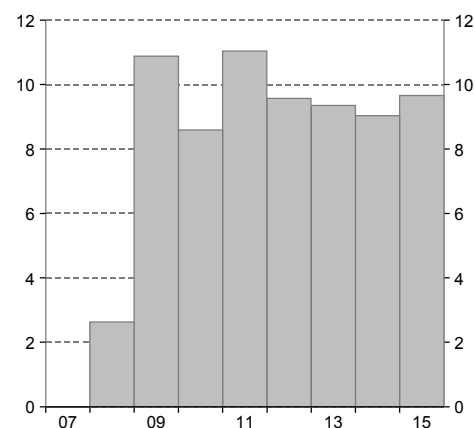
¹⁰⁴ Notera att trots att kapitalstocken som andel av BNP faller så stiger kapitalstocken i nivå vilket kräver en högre investeringsnivå.

¹⁰⁵ Exportpris mätt i utländsk valuta fås genom att exportpriset mätt i kronor räknas om till utländsk valuta med hjälp av växelkursen. Den sistnämnda försvagas i detta scenario vilket bidrar till att sänka exportpriset i utländsk valuta.

¹⁰⁶ Svenska företag möter, på grund av sina differentierade produkter (t.ex. Volvobilar), en neråtlutande efterfrågekurva. Svenska företag antas alltså (i viss mån) vara prissättare genom att ett förändrat pris innebär en förändrad såld kvantitet. Sverige antas däremot vara pristagare på importmarknaden. Mängden svensk import av t.ex. Mercedesbilar antas alltså inte påverka priset mätt i utländsk valuta. Om den högre importen i stället antas leda till högre importpris i utländsk valuta så försämras bytesförhållandet än mer.

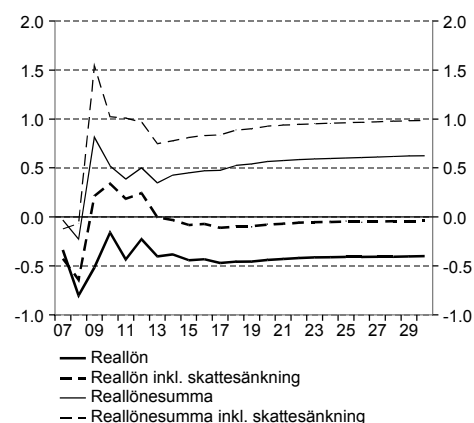
¹⁰⁷ Det finns tre kanaler i modellen som förklarar den lägre reallönen. För det första innebär den lägre jämviktsarbetslösheten att det blir svårare och därmed mer kostsamt för företagen att besätta vakanser. Högre vakanskostnader innebär att företagen måste sänka reallönen för att kunna bära sina totala kostnader. För det andra innebär förändringen i jämviktsarbetslöshet att realväxelkurs försvagas. Importerade investeringsvaror blir därför dyrare vilket innebär att kvoten mellan kapitalstocken och BNP minskar, vilket minskar marginalprodukten för arbete. För det tredje innebär den försvagade reala växelkursen att bytesförhållandet försämras på lång sikt vilket ger företagen en lägre real lönebetalningsförmåga.

Diagram 145 Finansiellt sparande i offentlig sektor
Miljarder kronor, fasta priser, avvikelse från huvudscenariot

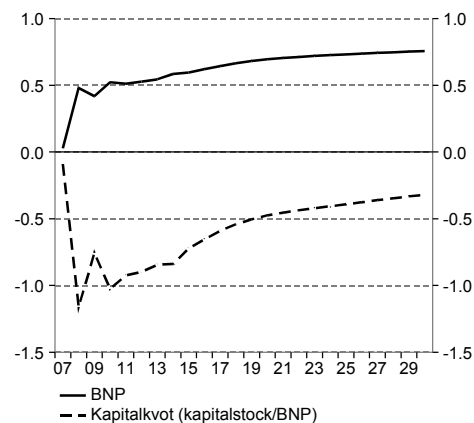
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 146 Beräkningsexempel med förändrad kommunalskattesats
Procentuell avvikelse från huvudscenariot

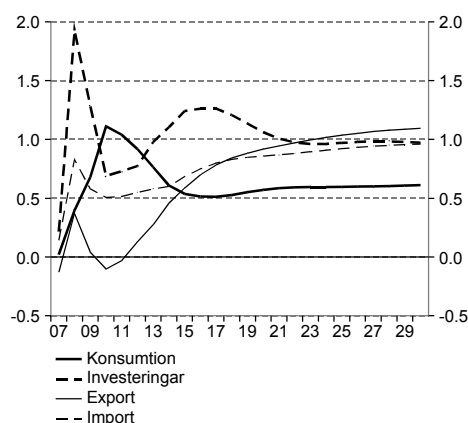
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 147 BNP och kapitalkvot
Avvikelse i procent respektive procentenheter (kapitalkvot) från huvudscenariot

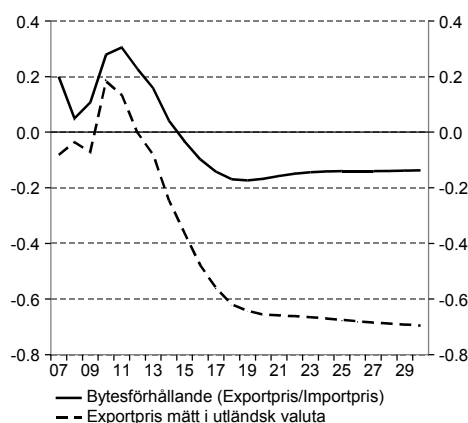
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 148 Konsumtion, investeringar, export och import
Procentuell avvikelse från huvudscenariot

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 149 Bytesförhållande och exportpris
mätt i utländsk valuta
Procentuell avvikelse från huvudscenariot

Källa: Konjunkturinstitutet.

arbetslösheten understiger 3,7 procent. Analysen visar också på att det är möjligt att fullt ut kompensera lönetagarna så att real-lönenivån förblir oförändrad genom att den varaktiga förstärkningen av de offentliga finanserna återförs till hushållen via en sänkning av kommunalskatten.

Det förändrade beteendet hos arbetsmarknadens parter leder alltså till en gynnsammare ekonomisk utveckling. Detta illustrerar att arbetsmarknadens parter har stor betydelse för den svenska ekonomins utveckling.